

Andre verdenskrig som lærestykke og identitetsskaper

En studie av offentlige ytringer på 9. april og 8. mai

Av Isak Mamen Finne

Abstract

This is a study of how the second world war is commemorated on April 9th and May 8th , which is the date that Norway was invaded by Nazi-Germany and the date that Nazi-Germany capitulated and Norway was liberated, respectively. By analyzing speeches and editorials that has been held and printed on these days during a period beginning ten years after the war and lasting until the present age, the objective has been to find how the war-experience and what it symbolizes has changed with shifting historical circumstances. A second main objective has been to investigate how the political and ideological affiliations of the newspapers guides their perception of the war, and how it translates in their use of the war-experience in arguments concerning present day issues. The inquiry focuses on three periods – the first being from 1950 to 1965 during the middle of the cold war and the golden age of social democracy. The second period is from 1980 to 1995, spanning what is sometimes referred to as the “second cold war” and the end of the cold war, when political circumstances in a lot of important ways had shifted distinctly from the first period but also within the same period. The last period covers the years 2015 and 2020, when the commemoration of the liberation has been conjoined with the celebration of all Norwegian veterans who has participated in foreign zones of war and conflict since the end of the second world war.

Forord

Av alle ting man kan skrive en masteroppgave i historie om, ville jeg for noen år siden aldri trodd at jeg senere skulle legge den siste hånden på verket i et forskningsprosjekt som har handlet om markeringen av to minnedager. Som over gjennomsnittlig historieinteressert og med et bredt interessefelt innen faget er det i utgangspunktet veldig mange andre temaer som opptar meg mer, for å si det forsiktig. Ettersom historieinteressen gradvis har gjort meg mer bevisst på hvilken funksjon historien har i samfunnsmessige sammenhenger, ikke minst i politisk retorikk, modnet ideen om å gjøre denne funksjonen til studieobjekt.

Prosessen fram til ferdig produkt har vært utfordrende, til tider frustrerende, og mer enn en gang har jeg tatt meg i å revurdere hele prosjektet. Men framfor alt har det vært lærerikt. Nå som det endelig er ferdig vil jeg først og fremst takke min veileder Teemu Ryymin for rettleidingen han har bistått meg med langs veien. Ellers vil jeg takke deltagerne på seminargruppa for nyttige råd, og alle de som har kommet med oppmuntrende innspill gjennom det hele. Ingen nevnt, ingen glemt.

Isak Mamen Finne

22.11.2021, Bergen

1. Innledning – Et manikeisk oppgjør	6
1.1 Teoretisk bakgrunn	7
1.1.2 Grunnfortellingen om krigen	9
1.1.3 Minnemarkeringene	14
1.2 Problemstilling og metode	14
1.2.1 Gangen i oppgaven	15
1.2.2 Kilder	16
1.3 Tidligere forskning og posisjonering	17
2. 1950 – 1965 – Sterkere på samhold	20
2.1 Indre velferd og ytre frykt – den historiske konteksten til de første jubileene	20
2.2 9. april 1950 – 10 år siden overfallet	20
2.2.1 Lederartikler	20
2.3 8. mai 1955 – Alvorspreget minnestund	22
2.3.1 Taler	23
2.3.2 Lederartikler	26
2.4 Oppsummering	29
2.5 9. april 1960 – I etterpåklokskapens navn	30
2.5.1 Lederartikler	30
2.6 8. mai 1965 – En ny generasjon har vokst opp	31
2.6.1 Taler	32
2.6.2 Lederartikler	35
2.6.3 Oppsummering	38
2.7 Delkonklusjon	38
3. 1980 – 1995 – Hittil oversette grupper blir inkludert.....	41
3.1 Avslutning av den kalde krigen – den historiske konteksten til århundrets fire siste jubileer..	41
3.2. 9. april 1980 – Forsvaret må styrkes	42
3.2.1 Lederartikler	42
3.2.2 Kommentarer	44
3.3 8. mai 1985 – Friheten er ingen selvfølge	45
3.3.1 Taler	46
3.3.2 Lederartikler	47
3.3.3 Kommentarer	50
3.4 Oppsummering	52

3.5	9. april 1990 – Vær forberedt på det uforutsette	53
3.5.1	Lederartikler	53
3.6	8. mai 1995 – Tid for forsoning	56
3.6.1	Taler	58
3.6.2	Lederartikler.....	59
3.6.3	Kommentarer	60
3.7	Oppsummering	62
3.8	Delkonklusjon	63
4.	2015 – 2020 – Fra frigjøringsdag til frigjørings- og veterandag	65
4.1	Nye skyer over horisonten – Den historiske konteksten til 70- og 75-årsjubileene	65
4.2	9. april 2015 – Forsvaret må styrkes – igjen	66
4.2.1	Taler	66
4.2.2	Lederartikler	67
4.2.3	Kommentarer	69
4.3	8. mai 2015 – Visjonen om en tryggere og bedre verden	70
4.3.1	Taler	71
4.3.2	Lederartikler	74
4.3.3	Kommentarer	75
4.4	Oppsummering	79
4.5	8. mai 2020 – Fra Rjukan til Adenbukta	80
4.5.1	Taler	80
4.5.2	Lederartikler	81
4.5.3	Kommentarer	83
4.6	Oppsummering	85
4.7	Delkonklusjon	86
5.	Avslutning – En anvendelig fortelling.....	88
6.	Litteratur	91

1 Innledning - Et manikeisk oppgjør

Den andre verdenskrig er verdenshistoriens største militære oppgjør. Den medførte politiske omveltninger over hele verden, og er blant de mest skjellsettende begivenhetene i det tjuende århundret. I tillegg har den en symbolsk betydning, som for mange av landene som var involvert, trolig mangler sidestykke. For disse landene er den et bærende element i den nasjonale selvforståelsen – det gjelder også for Norge. Dette henger sammen med at krigen var mer enn et stormaktsoppgjør – den var et sammenstøt mellom verdensanskuelser. I så måte har den britiske historikeren Eric Hobsbawm beskrevet det som en kamp mellom ideologier som sprang ut fra opplysningstidens idealer, og reaksjonen som opplysningstiden og moderniteten utløste.¹ I de seirende nasjonenes kollektive minne har krigen et sterkt manikeisk preg, og bidratt til å opprettholde en selvforståelse om at «vi» er "de gode". I hele den lange etterkrigstiden har kulturprodukter som handler om krigen medvirket til dette, især blockbustere fra Hollywood. At det holder å si «krigen», eller på engelsk, «the war», uten å måtte forklare hvilken hendelse man sikter til, er illustrerende.

Som følge av dens symbolske betydning er det en utbredt praksis å plukke erfaringer fra krigen og anvende dem i politisk retorikk. Det finnes et reservoar av hendelser man kan trekke paralleller til for å argumentere for det ene eller det andre, alt fra å ta imot flyktninger eller å gå til krig.

Tre måneder etter at det danske Folketinget hadde stemt for å slutte seg til koalisjonen som skulle invadere Irak, sammenlignet landets daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen dette med 29. august 1943, som var da Danmark forlot samarbeidspolitikken som de etter okkupasjonen og fram til da hadde ført med tyskerne. På 60-årsjubileet for begivenheten uttalte han dette:

«Læresetningen fra 29. august 1943 er, at hvis vi mener alvor med våre verdier, med frihet, demokrati og menneskerettigheter, så må vi også selv yte et aktivt bidrag for å forsvare dem.»²

Under den store migrantkrisa i 2015 sammenlignet nestleder ved Antirasistisk senter, Ervin Kohn, situasjonen til flyktningene som forsøkte å komme seg til Europa med jødernes situasjon på 30-tallet. Han advarte også mot å returnere de som var kommet til Norge ved å vise til jødedeportasjonene. «Før vi deporterer folk i dag bør vi tenke på de hundrevis av jødene som vi deporterte fra Norge i 1942 til en uviss skjebne», skrev han i en kronikk.³

I denne oppgaven vil jeg undersøke aspekter ved andre verdenskrig i det norske kulturelle minnet. Nærmere bestemt vil jeg med utgangspunkt i 8. mai og 9. april granske hvordan krigen blir gitt

---

¹Hobsbawm, *The age of extremes*, 1994, s. 144

²Rasmussen, *Slagmark – tidsskrift for idéhistorie*, 2011, s. 76

³Kohn, "Da verdens land ble satt på prøve - og strøk", *Vg.no*

fornyhet relevans gjennom skiftende tider. Kort fortalt vil jeg undersøke hva som blir tematisert og aktualisert på disse merkedagene, for så å drøfte hvilke motiver som kan ligge bak. Utgangspunktet er en oppfatning om at det på historiske minnedager ofte er trekk ved samtiden som er førende for hvordan historiske hendelser fortolkes.

1.1. Teoretisk bakgrunn

Denne oppgaven er en studie i hvordan den annen verdenskrig har blitt minnet gjennom den lange etterkrigstiden. Forholdet mellom historie og minne har blitt forsket på siden sosiologen Maurice Halbwachs introduserte begrepet *kollektivt minne* i en bok med samme tittel.⁴ Der argumenterte han for at en grunnleggende forutsetning for alt vellykket samfunnsliv er at der finnes en delt forestilling av samfunnets fortid. Sosiologen Paul Connerton videreutviklet ideene til Halbwachs i boka *How Societies remember* fra 1989, og la der større vekt på hvilken funksjon minneritualer hadde for å etablere det kollektive minnet.⁵ Siden da er det flere forskere som har forsøkt å lage en dikotomi mellom minne og historie. I denne sammenhengen er historisk forskning kritisk og undersøkende virksomhet om en faktisk fortid; minne fungerer på den andre siden bekræftende og er i sitt vesen opptatt av å tilpasse fortiden nåtidige behov. Med en slik innfallsvinkel hevdet historikeren Peter Novick i innledningen til *The Holocaust and public memory* at de viktigste minnene i et samfunn ofte hadde et tragisk innhold, og at de kunne fungere som skrekkeksempler som anga et bestemt handlingsimperativ. Blant eksemplene han brukte var det serbiske nederlaget i slaget ved Kosovo polje i 1389, som ble brukt i serbisk nasjonalistisk retorikk under krigen på Balkan på 1990-tallet. Han viste også til mantraer som «Husk Alamo» eller «Husk Pearl Harbor».⁶ På norsk har vi vårt eget «Aldri mer 9. april!», som siden krigen har tjent som en påminnelse om de sikkerhetspolitiske lærdommene Norge betalte for det skjebnesvangre døgnet i 1940.⁷

Forsøk på å trekke opp et skarpt skille mellom minne og historie har blitt møtt med kritikk fra ulikt hold, og som Ola Svein Stugu har pekt på lever ikke den faghistoriske forskningen og formidlingen adskilt fra hvordan historien virker i resten av samfunnet, men i symbiose med den.⁸ Den vitenskapelige historieskrivingen tar riktignok mål av seg å ha kritisk distanse til forskningsobjektet, men ut ifra fra det den formidler er det like fullt mulig å utlede forenklede framstillinger eller plukke ut det som måtte passe for instrumentelle formål. Historikere virker heller ikke i et vakuum og vil i varierende grad være påvirket av forestillinger om historien i

---

⁴Halbwachs, On collective memory, 1992

⁵Stugu, Historie i bruk, 2008, s. 27

⁶Stugu, Historie i bruk, 2008, s. 32

⁷Stugu, Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne, 2020, s. 68

⁸ Stugu, Historie i bruk, 2008, s 33

samfunnet de er en del av. Forestillinger er igjen et resultat av fortellinger, så det handler altså om en vekselvirkning.⁹

Kulturforskerne Jan og Aleida Assmann har utviklet teorier om det de har kalt for *kulturelt minne*. Senere introduserte de begrepet *kommunikativt minne* for å differensiere mellom Halbwachs sin forståelse av kollektivt minne og deres teori om kulturelt minne, slik at begrepsbruken i forskningen på sosial minneproduksjon ble mer klargjørende. I deres framstilling er det kommunikative minnet det som eksisterer i den muntlige og uformelle kommunikasjonsprosessen i et samfunn, mens det kulturelle minnet eksisterer i institusjoner.¹⁰ Disse kan da også være basert på muntlig overføring, men da gjennom institusjonelle størrelser som sjamaner eller prester. Ettersom samfunn strengt tatt ikke har et felles «minne» som sådan, vil monumenter, museer, tekster og andre objekter fungere som bindeledd både synkront og diakront.¹¹ Det kulturelle minnet er basert på fortiden, men er ikke kunnskap om fortiden for sin egen del, men tjener som ledesnor for samtiden. Skillet mellom myte og historie opphører.¹² De to forskerne legger til grunn at det kommunikative minnet, som lever i den mer uformelle traderingen - det vil si den som ikke er institusjonelt forankret - som for eksempel historier som blir fortalt innad i familier og videre gjennom slektsledd, normalt sett vil dø ut etter tre generasjoner. I så fall lever 2. verdenskrig i dag både gjennom det kommunikative og det kulturelle minnet.

I 1995 ga folkloristen Anne Eriksen ut boka *Det var noe annet under krigen*, hvis undertittel het *2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*. *Kollektivtradisjon* betegnet der den samlede kunnskapen, erfaringene og minnene om krigen, og var en analyse av den kulturelle betydningen og funksjonen den andre verdenskrig hadde i det norske samfunnet.¹³ Der ville hun belyse hvordan kollektivtradisjonen om krigen hadde sterke mytiske trekk. Med *mytisk* mente hun ikke falskt eller oppdiktet - sånn mytebegrepet ofte blir brukt i dagligtalen – men opphøyet, ritualisert eller helliggjort, slik blant andre filosofen Roland Barthes har brukt begrepet.¹⁴

I 1998 ga de danske historikerne Claus Bryld og Anette Warring ut verket *Besættelsestiden som kollektiv erindring*. Det var en omfattende studie av den politiske, kulturelle og didaktiske funksjonen 2. verdenskrig tjente i Danmark, der både offentlige seremonier, undervisningsmateriale, museumssektoren og den vitenskapelige historieforskningen inngikk. Muligens var det for å

---

⁹Stugu, *Historie i bruk*, 2008, s. 17

¹⁰Assmann, J, *Cultural memory studies – An international and interdisciplinary handbook*, 2008, s. 110

¹¹Assmann, J, *Cultural memory studies – An international and interdisciplinary handbook*, 2008, s. 111

¹²Assmann, J, *Cultural memory studies – An international and interdisciplinary handbook*, 2008, s. 113

¹³Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 1995, s. 14

¹⁴Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 1995, s. 16

foregripe negative reaksjoner, med bevissthet om at det de tematiserte fortsatt kunne virke støtende på mange, da de skrev dette i innledningen:

Vores analyse kan måske forekomme nogen at være kras og kritisk over for de nationale myter med deres helte og deres iscenesettelse. Den klassiske modstilling mellem den distancerede forsker og den levende og indlevende deltager bliver sat på spidsen. Vi anvender senere franskmanden Roland Barthes mytebegrep. Barthes slutter sin bog om myterne med at pointere denne modstilling på en underfundig måde... Efter at have afsløret mytepræget i en række tekster, bl.a om cykelløbet Tour de France og om den franske vin, beklager han til sidst sit dilemma, for «vinen er objektivt god, men på samme tid er vinens gode kvalitet en myte, det er deri aporien består... Og dermed være sagt, at det faktisk ikke blot er mulig, men efter vores mening også nødvendigt at være kritisk over for bestemte former for bruk af noget, som man godt kan like. F.eks. 5. mai 1945.¹⁵

Når mytebegrepet dukker opp i oppgaven vil det være med den ovenfor forklarte betydningen. Et siste begrep som bør gjøres rede for her er *grunnfortelling*. I boka *Fortalt fortid* bruker forfatterne begrepet slik:

«Grunnfortellinger er fortellinger som kan deles av flere tekster. De kan forstås som «narrative rammer», eller fortellingsmønstre som kan bli gjentatt, reproduisert og bekreftet gjennom høyst forskjelligartede historiske praksiser. Slike skjematisk narrative rammer kan dermed prefigurere konkrete, mer avgrensede historier og gi dem struktur, mening og legitimitet; og man kan identifisere dem ved å lete etter delte sentrale fortellingselementer i en rekke historiske tekster.¹⁶

Det innebærer at en grunnfortelling deler nøkkelhendelser eller situasjonsbeskrivelser som står i et tidsbestemt forhold til hverandre. Som alltid blir det enklere å få grep om ved å anvende begrepet i en bestemt sammenheng.

1.1.2 Grunnfortellingen om krigen

Norges krig er et trebindsverk som kom ut mellom 1947 og 1950. Ifølge hovedredaktør Sverre Steen var hensikten å gi «en samlet oversikt over Norges krig fra 1940-1945. De fleste av bidragsyterne hadde deltatt i motstandsarbeid under krigen, men bare et mindretall var faghistorikere. Redaksjonskomiteen var satt sammen av folk med betydelige roller under og etter krigen, som general Otto Ruge og statsminister Einar Gerhardsen. Synne Corell, som har analysert verket i en doktoravhandling, skrev at «Det å ha aktører av dette kaliberet som bidragsytere har bidratt til å gjøre *Norges krig* til en potensiell hegemonisk framstilling av okkupasjonstiden».¹⁷ Det sterke innslaget av motstandsfolk og militære bidro til at historien ble skrevet fra forsvarsledelsen og hjemmefronten sitt perspektiv. I dette perspektivet utgjorde krigshandlingene og

---

¹⁵Bryld og Warring, *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, 1998, s. 23

¹⁶Heiret, Ryymin og Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*, 2013, s. 25

¹⁷Stugu, *Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne*, 2020, s. 34

(deler av) motstandsarbeidet det sentrale elementet i framstillingen.¹⁸ Den kommunistiske motstandsvirksomheten fikk liten plass, og det som ble skrevet var dessuten preget av mistenkeliggjøring. Saftige karakteristikker og sterke verdidommer var med på å skape et inntrykk av norske overløpere som moralsk fordervede.¹⁹ Samtidig illustrerer dette at verket ikke tok mål av seg å fremme et mest mulig nøytralt narrativ, men hadde et klart normativt tilsnitt.²⁰ Jødedeportasjonene ble nevnt, men det framgår av avsnittene der det skjer at dette ble regnet som et sidekapittel i fortellingen om den norske krigserfaringen.²¹

Pressemannen Chr. A.R Christensen ga i 1964 ut boka *Norge under okkupasjonen* – et historisk arbeid som også delvis var basert på Christensens erfaringer med det illegale pressearbeidet under krigen. Etter eget utsagn var et av motivene for utgivelsen at den oppvoksende generasjon skulle få «en kortfattet og enkel fremstilling av det viktigste i hendelsesforløpet fra utbruddet av krigen til frigjøringen.»²²

Boka skildrer overfallet 9.april, da konge og regjering under den innledende forvirringen avslo de tyske krav, før de reiste til England for å fortsette å lede motstanden derfra. Så følger et kort mellomspill der presidentskapet til Stortinget anmodet kongen om å gå av, og ledende politikere og embedsmenn forhandlet med tyskerne om å danne et riksråd. Etter at tyskerne i slutten av september klargjorde at de kun ville akseptere NS som norsk samarbeidspartner ble skillelinjen dratt opp. Fra da av var det gode nordmenn mot tyskerne og norske overløpere.²³

Den videre framstillingen dreier seg hovedsakelig om den brede motstandskampen mot terror og undertrykkelse. Dagliglivet er ikke nevnt. Det er heller ikke økonomisk kollaborasjon og behovet for å ivareta en balansegang mellom å hindre den tyske krigsindustrien uten at det gikk for hardt utover det norske samfunnet. De eneste sabotasjegruppene det gjøres plass til er Milorg og Kompani Linge. Jødedeportasjonene nevnes i et avsnitt, men det nevnes ikke at nordmenn var delaktige i dem. Følgende sitat indikerer at dette var en framstilling uten gråsoner: «Quisling og hele hans bevegelse hadde fått forræderstempelet på seg – «quisling» ble en internasjonalt brukt betegnelse for en landssviker – og praktisk talt hele befolkningen hadde bare hat og forakt til overs for dem.»²⁴

Denne boka føyer seg inn rekken av utgivelser – hvorav lærebøker utgjør en betydelig og instruktiv andel – som ble utgitt i de første tiårene etter krigen, og som nesten uten unntak fremmet en *patriotisk grunnfortelling*.

---

¹⁸Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 34

¹⁹Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 35

²⁰Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 36

²¹Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 37

²²Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 24

²³Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 25

²⁴Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 26

En patriotisk krigshistorie ble skrevet i så mange europeiske land at man kan kalle det et felleseuropeisk fenomen. Men selv om den var et felleseuropeisk fenomen kom den i mange land i ulik grad i strid med både faghistoriske framstillinger og private minner. Særlig i land som samarbeidet med, eller var alliert med Nazi-Tyskland, var denne spenningen synlig. Å stå på riktig side i krigen, og å bidra med ofre til seieren, hadde en legitimerende funksjon for regjeringer som tok over styringen i land som hadde blitt påført ydmykende traumer. Et eksempel her er Danmark, som samarbeidet med tyskerne de første tre årene av okkupasjonen. I det ovenfor nevnte *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, argumenterte Claus Bryld og Anette Warring for at en patriotisk grunnfortelling med hegemonisk status ble meislet ut allerede i 1945. Denne skal ha blitt drevet fram av både politikerne som hadde stått for samarbeid med tyskerne, og motstandsbevegelsen, som begge hadde hatt interesse av å fremme et inntrykk av at det danske samfunnet hadde utgjort en samlet front under okkupasjonen.

I sin aller enkleste form begynner den norske grunnfortellingen med et overraskende og uprovosert overfall fra en overmektig fiende mot et uforberedt land. Både regjering og konge motsetter seg de tyske krav og legger ut på flukten som skal føre dem til England, der de oppretter en eksilregjering. På tross av heltmodig motstand må de norske forsvarsstyrkene gi tapt etter to måneder med krig, men oppildnet av forakt mot de tyske okkupantene og de norske forræderne – som Quisling er inkarnasjonen av – og inspirert av kong Håkons forbilde, reiser folket seg til motstand. Etter fem lange okkupasjonsår, der folket demonstrerer sin vilje til å leve i frihet og selvstendighet, blir kampen til slutt kronet med seier. Senkingen av Blucher og aksjonen mot tungtvannsanlegget på Rjukan hører til blant nøkkelhendelsene i denne fortellingen. Den kommunistiske motstandskampen, fangeleirene, jødedeportasjonene og næringslivets kollaborasjon med okkupasjonsmakten har derimot ingen plass.

I den nylig utgitte boka *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne* skriver forfatter Ola Svein Stugu at «Ein opplagt grunn til at forteljninga fikk den hegemoniske posisjonen ho fekk, er at ho var tidleg ute. Ho kom inn i eit kunnskapshungrande rom og erobra det, og da skulle det mykje til å rokke ved henne.» I følge Stugu var det en fortelling som folk kunne knytte sine egne erfaringer opp mot, og som fungerte som et slags rammeverk å fortolke ting i. Også de mange som ikke tok del i aktivt motstandsarbeid kunne identifisere seg med denne fortellingen, ettersom den plasserte alle «gode nordmenn» på en side. Stadig nye publikasjoner basert på enkeltfortellinger som var tolket inn i rammen av grunnfortellingen, bidro til å utfylle og forsterke den.²⁵

---

²⁵Stugu, *Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne*, 2020, s. 45

Den patriotiske grunnfortellingen var dominerende i det meste materialet som ble utgitt de første 25 årene etter krigen. Etter det hadde det etablert seg en ny generasjon historikere som hadde en større og mer kritisk distanse til krigen. Den mest markante av dem var Hans Fredrik Dahl, som mente at historieforskningen om krigen var «i snublende nærhet til den nasjonal-heroiske overlevering av krigshistorien.» Dahl var representant for et miljø som hørte til den USA-kritiske venstresiden, som med Vietnamkrigen som bakteppe så på de vestlige allierte med et blikk som ikke var like udelt positivt som hos de etablerte samfunnselitene.²⁶

I forarbeidet med et teaterstykke som ble satt opp i 1969, som bar tittelen «Det var noe annet under krigen», utarbeidet Dahl et notat som het «seks myter om okkupasjonen». I Stugu sin gjengivelse var disse at:

Det norske folket samla seg ikkje straks til motstand 9. april; stortingsfleirtallet stod slett ikkje vakt om rett og rettferd sommaren 1940; heile folket stod ikkje samla mot Quisling og tyskarane; norsk motstand gjorde ikkje vesentleg skade for tyskarane; det var ikkje slik at alle nordmenn var lojalt med i motstandskampen; som heilskap kom Noreg godt ut av krigen, men somme grupper vart hardt ramma, framfor alt jødane og krigsfangane.²⁷

På 70-tallet tok en gruppe med venstreradikale historikere fatt på forskning om det norske næringslivets kollaborasjon med okkupasjonsmakta, som hadde vært et nærmest tabubelagt emne. Folk fra det samme miljøet stilte også spørsmål ved det norske forsvarrets innsats under felttoget i Norge, blant annet basert på den hemelighetsstemplede rapporten til militærkommisjonen som ble satt ned etter krigen. Disse delte en oppfatning om at hensynet til tilliten til samfunnselitene og systemet forøvrig hadde gjort at viktige tema ble forbigått av forskningen.

Et annet forsømt tema var partisanene i Finnmark, hvis innsats hadde blitt møtt med stillhet og mistenkeliggjøring. Den kalde krigen hadde bidratt til at historien om partisanene, som sto under sovjetisk kommando, ikke passet inn i den patriotiske grunnfortellingen.²⁸

Den nye forskningen ble representert også i publikasjoner som nådde ut til en videre krets. Edvard Bull hadde ført pennen i et lengre kapittel om krigen i Cappelen sitt flerbindsverk *Norges historie* fra 1979. Bull sin framstilling forplantet seg også i andre historiebøker, lærebøker og mer populære framstillinger. Som sådan kom den til å utøve innflytelse i norsk offentlighet.²⁹ I kapitlet belyser Bull svikt fra forsvarsledelsen i tiden rundt invasjonen, at administrasjonsrådet som samarbeidet med tyskerne hadde ganske andre visjoner for landet enn eksilregjeringen og at det forekom omfattende samarbeid mellom deler av næringslivet og okkupasjonsmakten. Jødedeportasjonene

---

²⁶Stugu, *Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne*, 2020, s. 51

²⁷Stugu, *Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne*, 2020, s. 52

²⁸Stugu, *Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne*, 2020, s. 53

²⁹Stugu, *Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne*, 2020, s. 54

fikk lengre omtale, det gjorde også leirene for russiske krigsfanger. Nazifiseringen av kommunene og politiet ble også dekket. Stugu peker på at fortielsen av fangeleirene er et godt eksempel på hvordan den kalde krigen virket inn på historieskrivingen.³⁰

I 80-årene ble det også gitt ut lærebøker som inneholdt nye perspektiver og nyanser.³¹

Når Stugu sammenfatter grunnfortellingens posisjon ved inngangen av 80-tallet, skriver han dette:

Både oversiktsverket til Bull og teksten i Cappelen-læreverket viser at historia om krigen i åra rundt 1980 kunne forteljast med fleire grånyansar og med meir rom for å synligjøre moralske dilemma enn det som var vanleg 15-20 år tidlegare. Eit utval kjernetema var likevel framleis sentrale i forteljinga, og det moralske kompasset som styrte tolkingane var framleis det same. Den patriotiske grunnforteljinga i ureformert form var i ferd med å bli bytt ut med ei meir open og nyansert framstilling.³²

I årene som har fulgt siden har det blitt utgitt flere faghistoriske verker og lærebøker som har fortsatt denne utviklingen, slik at man kan tale om en revidert grunnfortelling.³³ Med ujevne mellomrom har imidlertid krasse debatter mellom historikerne blusset opp - typisk i tilfeller der det fremmes beskyldninger mot forfattere om at deres framstillinger ikke er moralsk entydige nok. Og i populærframstillinger er fortsatt sterke elementer av den patriotiske grunnfortellingen i mer rendyrket form til stede. Filmer som *Max Manus* (2008) og *Kongens nei* (2016) er eksempler på det.

Det organiserte massedrapet på jødene har gått fra å være en notis i den norske krigshistorien til å bli et selvsagt kapittel. I 1961 hadde rettsaken mot Adolf Eichmann bidratt til å sette søkelys på jødernes skjebne under krigen, og i 1978 ble den amerikanske tv-serien *Holocaust* vist for første gang. Den har i ettertid blitt ansett som et gjennombrudd for bevisstheten om Holocaust i minnekulturen.³⁴

I åttiårene foregikk det en bevisstgjøring om at norsk politi var involvert i arrestasjonen av norske jøder høsten 1942, og en rekke bokutgivelser som kom ut dette tiåret medvirket til å sette jødeutryddelsene på dagsorden. I 2018 skapte Marte Michelet furore med boka *Hva visste hjemmefronten?* der det ble hevdet at Hjemmefronten kunne og burde ha aksjonert for å få jødene i sikkerhet forut for arrestasjonene. At så ikke skjedde mente hun hadde sammenheng med anti-jødiske holdninger, som i tillegg til å være utbredt i det norske samfunnet for øvrig, også hadde forgreininger inn i hjemmefrontledelsen.³⁵ Den økte oppmerksomheten rundt dette temaet var betegnende for en internasjonal utvikling som siden 90-tallet i økende grad har satt

---

³⁰Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 55

³¹Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 56

³²Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 58

³³Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 63

³⁴Stugu, Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne, 2020, s. 95-96

³⁵Morgenbladet 30. oktober 2020, s. 42-43

menneskerettigheter som universell standard for moralsk politisk handling.³⁶ Å motvirke rasistiske holdninger som kan legitimere forbrytelser mot «de andre», har blitt blant de mest sentrale lærestykkene 2. Verdenskrig har å tilby. Om den patriotiske grunnfortellingen i mer rendyrket form ikke er like gangbar lenger, er verdiforankringen som ligger til grunn for tolkningen av krigen i aller høyeste grad fortsatt til stede.

1.1.3 Minnemarkeringene

Krigen blir i Norge markert 9. april, 8. mai og er også ofte innslag på 17.mai-feiringen. Markeringen av frigjøringsdagen har vært avholdt hver 8. mai siden 1945, med ekstra stor vekt på fem- og tiårsjubileer, og på store tall over flere dager. Mens de fleste veteranene fortsatt var i live, var det først og fremst en dag der de ble samlet for å minne. Etter at veteranene var begynt å falle fra ble det en dag der de selv ble minnet. Under markeringene ligger det nærmest i sakens natur at innholdet får et sterkt mytologiserende og ritualistisk preg. Gjennom årenes løp har det blitt avduket stadig flere nye minnesmerker og steder som er ladet med symbolikk, som retterstedet ved Akershus eller den tidligere fangeleiren på Falstad, har blitt omgjort til minnesteder. Medlemmer av kongefamilien, statsministeren, stortingspresidenten og andre rikspolitikere holder taler, både i Oslo og andre steder i landet. På 9. april har det også blitt holdt jubileums-markeringer, men disse har ikke vært like omfangsrige. Anne Eriksen har påpekt at markeringene primært handler om historiens budskap og betydning: «Talene er tolkninger, utlegninger av det budskap fortiden har til samtidens mennesker».³⁷ Stugu skriver på sin siden at det har vært den patriotiske grunnfortellingen i rendyrket og uproblematisert form som har blitt videreformidlet på disse dagene, og at denne får tilby eksempler for ting som er riktig å hedre i samtiden.³⁸

1.2 Problemstilling og metode

Problemstillingen for denne oppgaven er: *Hva har blitt tematisert på 8. mai og 9. april gjennom etterkrigstiden?*

Fra problemstillingen og den teoretiske innledningen har jeg utledet noen underspørsmål:

Har politisk tilhørighet eller ideologisk forankring betydning for hva som blir tematisert, og i tilfelle hvordan?

Er det forskjell på hva som blir vektlagt i ytringene når 9. april og 8. mai blir minnet og i tilfelle hvordan?

Endrer budskapene i ytringene seg over tid og i tilfelle hvordan?

---

³⁶Stugu, Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne, 2020, s. 171

³⁷Eriksen, Det var noe annet under krigen, 1995, s. 131

³⁸Stugu, Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne, 2020, s. 65-66

Finnes det budskap som blir gjentatt hver gang, i tilfelle hvilke?

Blir nyanseringen av grunnfortellingen om krigen, slik Stugu gjør rede for, reflektert i ytringene?

Blir markeringene brukt til å ta opp samtidsaktuelle saker, i tilfelle hvilke?

Hvordan skiller budskap i talene seg fra ytringene i avisene?

Er det grunnfortellingen i rendyrket og uproblematiskert form som blir videreformidlet i talene, slik Stugu hevder?

For å besvare disse spørsmålene har jeg gått fram ved å analysere en rekke ytringer som har blitt fremmet i tilknytning til frigjøringsdagen ved jubileene 1955 og 1965, 1985 og 1995 samt 2015 og 2020. For 9. april har jeg tatt for meg 1950 og 1960, 1980 og 1990 og 2015 og 2020. Den ene kategorien med ytringer er taler som holdes av offentlige personer som medlemmer av kongefamilien og rikspolitikere – personer som kan sies å uttrykke et offentlig sanksjonert syn på det de taler om. Den andre kategorien består av lederartikler og kommentarartikler. Så langt det har latt seg gjøre har avisutvalget vært foretatt med mål om å få med den politiske spennvidden fra den liberalkonservative høyresiden og den radikale venstresiden. Førstnevnte har ved hvert eneste jubileum vært representert av VG og Aftenposten, sistnevnte av Friheten og Klassekampen når disse avisene har vært tilgjengelige eller inneholdt relevant stoff. Dagbladet og Dagsavisen (forhenværende Arbeiderbladet) har representert henholdsvis en venstre/sentrumliberal og en sosialdemokratisk tradisjon. Merkelappene her er ikke så viktige, det sentrale er at avisutvalget representerer politisk spennvidde. Det har gjort det mulig å undersøke hva politisk tilhørighet har å si for hvordan krigen blir minnet. Et annet kriterium som dette utvalget tilfredsstiller, er at ytringene i kraft av å være offentlige og rettet mot et større publikum, både er med å forme forestillinger, samtidig som de er et resultat av utbredte forestillinger. De er en del av det kulturelle minnet. I tekstanalysene har jeg altså undersøkt hva som har blitt tematisert for så å drøfte hvorfor, og jeg har undersøkt om det som blir tematisert har endret seg over tid, og analysert hvordan endringen har hatt sammenheng med samfunnsutviklingen forøvrig.

1.2.1 Gangen i oppgaven

Hvert analysekapittel innledes med et kort sammendrag av historiske hendelser og utviklingstrekk som kan tenkes å ha relevans for hvordan krigen blir minnet ved jubileene som blir behandlet i hvert kapittel. De to første jubileene følger bare fem og femten år etter at 2. verdenskrig tok slutt, mens det har gått henholdsvis 40 og 50 år ved de to neste. Deretter går det 70 og 75 år etter frigjøringen når de to siste markeringene avholdes. Før ytringene på 8. mai analyseres har jeg redegjort kort for hvordan dagen ble markert i Oslo og de delene av landet rikspressa har valgt å dekke. Jeg har også redegjort for hvordan frigjøringsdagen har blitt markert i de større europeiske

hovedstedene, og omstendighetene rundt. Hensikten med dette har vært å presentere relevant kontekst for det som blir sagt og skrevet på frigjøringsdagen og dagene før og etter. På 9. april har jeg ikke gjort rede for selve arrangementet, ettersom det er av så beskjedent omfang. Etter hvert jubileum vil det følge en sammenfatning av funnene som er gjort, og hvert kapittel vil avsluttes med en delkonklusjon. Etter de tre analysekapitlene avslutter jeg med en hovedkonklusjon.

1.2.2 Kilder

Ambisjonen til dette forskningsprosjektet er å belyse den identitetsskapende, legitimerende og retoriske funksjonen 2. verdenskrig har hatt i det norske samfunnet i den lange etterkrigstiden, og hvordan denne har forandret seg over tid og på tvers av politisk ståsted. Det er ikke et pressehistorisk prosjekt som sådan. Allikevel er det ryddig å gi en kort presentasjon av avisene jeg bruker, samt en begrunnelse for hvorfor de to siste har blitt inkludert. De øvrige har vært blant landets største aviser i hele perioden jeg behandler, og trenger derfor ingen begrunnelse.

Aftenposten ble grunnlagt i 1860 og er i dag Norges største avis. Den har siden da vært regnet som konservativ, men uten partipolitisk tilhørighet. Fra da av og gjennom århundreskiftet vokste avisa betraktelig under redaktør Schibsted sin ledelse, og den etablerte seg som en av landets ledende aviser i mellomkrigstiden. Utgivelsen av avisa fortsatte under okkupasjonen, men da underlagt den tyske sensuren. Den kontinuerlige driften under krigen la grunnlag for fortsatt vekst etter krigen.³⁹ VG fikk sin tilblivelse som presseorgan for hjemmefronten og ble offisielt grunnlagt under navnet «Verdens gang» sommeren 1945. Den hadde opprinnelig ambisjon om å sakliggjøre den offentlige debatten og bli «det sentrale forum for offentlig debatt i Norge». I 1966 ble avisa overtatt av Schibsted-konsernet som fra før av drev Aftenposten, og siden vokste den fram til å bli en av landets største aviser. Denne prosessen skjedde parallelt med at ambisjonen om sakliggjøring fikk vike for en klar populærjournalistisk profil.⁴⁰ Uten at den har noen erklært politisk eller ideologisk tilhørighet, har den hele veien vært trygt plassert til høyre for midten.

Dagbladet ble grunnlagt i 1869 og hadde fra starten tilknytning til den radikal-nasjonale bevegelsen og en klar kulturradikal profil med stor vekt på kulturstoff. Fra mellomkrigstiden ble bruk av bilder og sensasjonspreget stoff rettet mot et bredere publikum inkorporert i avisa. Den beholdt allikevel sin politiske egenart og var blant norsk presse sine mest tydelige kritikere av nazismen før utgivelsen ble stanset i 1943. Fra 60-årene var den sammen med VG blant landets to største løssalgaviser, men med gradvis synkende opplag, spesielt i senere år. Den har gått gjennom flere indre politiske strider men har hele tiden hatt en liberal og kulturradikal helning.⁴¹

---

³⁹*Store norske leksikon*, s.v. "Aftenposten", av Hans Fredrik Dahl

⁴⁰*Store norske leksikon*, s.v. "VG", av Martin Eide

⁴¹*Store norske leksikon*, s.v. "Dagbladet", av Martin Eide

Arbeiderbladet var fra 1886 det offisielle partiorganet til Arbeiderpartiet. Dermed hadde den redaksjonelle kursutviklingen en intim tilknytning til partiets politiske kursutvikling. Avisen ble forbudt sommeren 1940 men startet opp driften igjen etter frigjøringen. Den hadde opplagsvekst fram til 1971, før opplaget begynte å falle. Tilknytningen til partiet ble løsere utover 70-årene og den ble solgt til A-pressen i 1990. I 1997 skiftet den navn til Dagsavisen og ble i 1999 organisert som egen stiftelse.⁴² Allikevel kan den sies å ha hatt en sosialdemokratisk forankring helt til våre dager, selv om betydningen av «sosialdemokratisk» har blitt stadig mer diffus.

Friheten ble første gang utgitt som illegal avis under unntakstilstanden i Oslo 10. september 1941, og fortsatte å komme ut gjennom krigen. Etter et høydepunkt i antall utgivelser i 1945 gikk den sterkt tilbake, og har vært en liten, for ikke å si ubetydelig, avis siden.⁴³ Som partiorgan for Norges kommunistiske parti blir den allikevel inkludert i de første to jubileene, da partiet fortsatt var representert på Stortinget. Dette for å sikre politisk mangfold.

Klassekampen får representere den radikale venstresiden i den siste perioden som behandles. Den startet som et dugnadsarbeid blant ml-bevegelsen og var lenge Arbeidernes kommunistiske parti sitt partiorgan. På 90-tallet ble tilknytningen svakere og i perioden avisa vil bli brukt som kilde var den blitt en partiuavhengig avis som etter eget utsagn er «venstresidens dagsavis».⁴⁴ Den er mer kritisk til norsk sikkerhets- og utenrikspolitikk enn de fleste av landets øvrige aviser, og blir av samme grunn som Friheten inkludert for meningsmangfoldets skyld.

Talene som behandles har i hovedsak vært holdt av medlemmer av kongefamilien og statsministre og stortingspresidenter. I første kapittel har jeg også gjort plass til en tale som dikteren Arnulf Øverland holdt, og i det siste en tale av en kaptein i Forsvaret. I noen år er det mange taler som har vært tilgjengelige, i andre år har det vært få. For eksempel har jeg bare fått tak i én tale å analysere til markeringen av 8. mai 1980. For 9. april er det bare én tale jeg har inkludert. Talene vil i stor grad følge samme mal. Som regel oppsummerer de grunnfortellingen om krigen, og setter den i relasjon til samtidsaktuelle forhold. For avisartiklene og leserinnleggene forholder det seg annerledes.

Leder- og kommentarartiklene kan uttrykke grunnfortellingen i kort form, de kan handle om et mer eller mindre avgrenset tema eller de kan la krigen tjene som eksempel på hva som er moralsk riktig å gjøre i en dagsaktuell sammenheng. De kan også uttrykke meninger som er direkte relatert til selve markeringen.

1.3 Tidligere forskning og posisjonering

Det foreligger flere forskningsbidrag som berører temaet jeg behandler. I et av kapitlene i den

---

⁴²*Store norske leksikon*, s.v. "Dagsavisen", av Einar A. Terjesen

⁴³*Store norske leksikon*, s.v. "Friheten"

⁴⁴*Store norske leksikon*, s.v. "Klassekampen", av Nikolai Brandal og Tom Hetland

ovenfor nevnte boka *Det var noe annet under krigen* av Anne Eriksen, tok hun for seg minnehøytidelighetene, hvorav 8. mai er en av flere, om enn den viktigste. Der skrev hun at minnehøytidelighetene er som ritualer som virker som en bekreftelse på de verdiene som kollektivtradisjonen formidler. Sånn sett har de bidratt til å mytologisere historien, samtidig som de er et resultat av denne mytologiseringen. Minnehøytidelighetene har gjennomgående vært sentrert rundt de som betalte med livet, og har derfor hatt et sterkt alvorspreg, men med en positiv innramning – det gikk jo bra til slutt. At de falne har stått i sentrum for markeringene har boret for at avvikende synspunkter og relativisering har fått trenge inn, fordi det kunne ha virket som indirekte kritikk av de som ofret livet. Kjernebudskap har vært å innprente viktigheten av å huske, forvalte og videreformidle «krigens lærdom», slik at «historien ikke får gjenta seg.» Derfor har også nye generasjoners deltakelse vært et viktig element. Talene som var blitt holdt på de historiske merkedagene hevdet hun oppsummerte historien på et vis som forutsatte at den var kjent på forhånd, og at de formidlet det samme kjernebudskapet, men sånn at det ble relatert til samtidens situasjon. Hun brukte bare korte utdrag fra et knippe taler, og 50-årsjubileet var den siste markeringen som ble inkludert, som falt sammen med året boka ble utgitt. Hun inkluderte heller ikke avisartikler i analysen, ei heller viste hun konkret akkurat *hvordan* ytringene anvendte «krigens lærdom» på samtidens utfordringer.

I 2000 ble det publisert en hovedfagoppgave i folkloristikk som heter «DE KJEMPET DE FALT DE GAV OSS ALT» - om den rituelle bruken av norske krigsminnesmerker»⁴⁵, skrevet av Kyrre Kverndokk. Dette var en analyse av hvordan veteranene markerte frigjøringsdagen. Den tok for seg to arrangementer i Oslo-området, og et sentralt grunnlag for analysen var intervjuer med veteranene selv. Et av kapitlene ble viet talene, og det inkluderte forhold som bakgrunn for utvalg av taleholdere og generell iscenesettelse av opplegget. Relevant for mitt vedkommende er at han også analyserer innholdet i talene opp mot dikotomien mellom en nasjonal og en såkalt post-nasjonal erindringskultur, og at han finner at de uttrykker allmenngyldige ideer.⁴⁶ Dette er imidlertid det eneste i oppgaven som har berøring med mitt eget prosjekt.

I 2020 ble det publisert en masteroppgave i retorikk som heter «Mange nye helter – en retorisk analyse av taler på frigjørings- og veterandagen 8. mai», skrevet av Marius Eibak Lauritsen.⁴⁷ Som tittelen indikerer er det en dybdeanalyse av hver hovedtale mellom 2011 og 2019, ved bruk av teoretiske verktøy fra faget retorikk. Et funn som er relevant, om enn ikke akkurat oppsiktsvekkende, for dette prosjektet er at taleren prøver å «skape en forståelse for at de samme verdiene det ble kjempet for under andre verdenskrig, er de samme verdiene dagens soldater

---

⁴⁵ Kverndokk, «De kjempet de falt de gav oss alt»

⁴⁶ Kverndokk, «De kjempet de falt de gav oss alt», s. 89

⁴⁷ Lauritsen, «Mange nye helter»

kjemper for i internasjonale operasjoner.» Men det er bare en av talene (Kong Harald, 2015) som også er analysert i min oppgave.

En bok jeg har nyttiggjort meg av i innledningskapitlet er *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne* av Ola Svein Stugu. Den kom ut i 2021, da jeg allerede var gått i gang med (og godt i gang med) prosjektet. Den tar opp mye av den samme tematikken som *Det var noe annet under krigen*, men dette er en historiebok og den har en mye klarere diakron innretning og større tematisk bredde. Den inkluderer også faghistorien og tar i tillegg et sveip over grunnfortellingen om krigen utenfor Norge. Om markeringene skriver han at den patriotiske grunnfortellingen har blitt fremmet i rendyrket form, og at den der har tjent som eksempel på alt som er rett, ærefullt og verdt å hedre i samtiden.⁴⁸ Han skriver videre om den utvidede betydning 8. mai fikk fra 2011 av, da frigjøringsdagen også ble en markeringsdag for alle norske krigsveteraner, og bruker eksempler fra talen til statsminister Erna Solberg fra 2020. Hva avisene skriver på denne dagen skriver han imidlertid ikke noe om.

Forskningsprosjektet mitt bringer en rekke nye momenter på banen. Den analyserer systematisk hvilke ytringer som har stått i en rekke ulike aviser over en periode på 75 år, og taler i samme periode. Dette bidrar til økt kunnskap om hvilken betydning frigjøringsdagen og 9. april spesielt og krigen generelt har blitt gitt av disse ulike aktørene til ulike tider. Og den belyser konkret hvordan samtidsaktuelle problemstillinger har blitt relatert til krigsminnet, altså hvordan krigen har blitt brukt som historisk lærdom.

---

⁴⁸Stugu, *Den andre verdenskrigen I norsk etterkrigsminne*, 2020, s. 66

2 1950 – 1965 - Sterkere på samhold

2.1 Indre velferd og ytre frykt - den historiske konteksten til de første jubileene

Sett under ett var perioden mellom 1945 og 1965 gullalderen for det norske sosialdemokratiet, med et Arbeiderparti som alene styrte landet nesten uavbrutt i tjue år.⁴⁹ Økonomisk vekst, industrireising og urbanisering satt sterkt preg på samfunnsutviklingen i denne perioden. Staten var i stor grad engasjert i næringslivet og et statlig velferdsprogram var under utvikling. Sammenlignet med mellomkrigstidens turbulente politiske klima, som vel kan føres fram til kriseforliket i 1935, var det større harmoni mellom arbeidsgiver- og arbeidstakersiden. Velstandsøkningen som hele landet fikk ta del i gjorde det kort sagt enklere å komme fram til kompromisser.⁵⁰

På det utenrikspolitiske feltet var landet blitt en del av militæralliansen NATO, hvis viktigste antagonist var Sovjetunionen og landene i Øst-Europa. Denne tilstanden betegnet en professor som "indre velferd og ytre frykt."⁵¹ Blant grupperingene som sto i opposisjon til både sosialdemokratiet og NATO-samarbeidet, var NKP. Selv om partiet i dag er lite mer enn en anakronisme, fikk de ti representanter på Stortinget første valget etter krigen, og fortsatte å være representert i 50-årene. Blant den kalde krigens største stridstemaer var Tyskland-spørsmålet. Vestmaktene og Sovjetunionen hadde i de første etterkrigsårene støttet opp under etableringen av hver sin statsdannelse på ruinene av det tredje riket. Disse anerkjente ikke hverandre, men var skilt av en grense mellom øst og vest, som forble den fremste frontlinjen mellom blokkene fram til 1989. På slutten av 50-årene hadde den kalde krigen i Europa stabilisert seg, og Tysklandspørsmålet var ikke lenger like brennbart.⁵²

Tiden mellom de to jubileene forløp uten større omveltninger i Europa og uten større kursskifter i politikken hjemme. Politisk stabilitet og økonomisk vekst preget det norske samfunnslivet gjennom hele perioden, i hvert fall sammenlignet med tiden før og tiden etter.⁵³ I det følgende vil jeg med dette som bakteppe undersøke hvordan krigen ble minnet i den samme perioden.

2.2 9. april 1950 - 10 år siden overfallet

2.2.1 Lederartikler

De to første lederne som blir behandlet her ble publisert ti år etter at krigen tok slutt, og selv om begge har noe ulik tematikk, har de til felles at de vil gjenskape følelser og holdninger som ikke er like sterke i befolkningen lengre.

---

⁴⁹Helle mfl., *Grunnbok i Norges historie*, 2013, s. 309

⁵⁰Helle mfl., *Grunnbok i Norges historie*, 2013, s. 297-355

⁵¹Dagbladet 8. mai 1955, s. 3

⁵²Bent mfl., *International history of the twentieth century*, 2004, s. 238

⁵³Helle mfl., *Grunnbok i Norges historie*, 2013, s. 329

I Aftenposten dagen før 9. april blir det erklært at troen alene er utilstrekkelig for å leve i fred, men at det kreves ofre fra et ansvarsbevisst folk. Ikke bare holder det med en sterk nok militærmakt, men også den følelsen av samhörighet som krigen frambrakte blir nødvendig om landet skal kunne forsvares:

For fredens sikkerhet er ikke bare et spørsmål om et sterkt og årvåkent forsvar ... Det er også et spørsmål om evnen og viljen til å hjelpe hverandre og forstå hverandre, til å leve tett og nært sammen som folk.⁵⁴

Denne lederen er ikke spesielt politisk eller ideologisk. Den relaterer heller ikke krigserfaringen til samtidsaktuelle problemstillinger.

I Dagbladet slås det først fast at den sviktende evnen til å forutse og forberede seg på et angrep som var planlagt lenge før det ble utført, sågar med nordmenn som involverte, var en «sviende skam» for den norske nasjon. Med det som bakteppe handler resten av lederen om hvor forsmedelig det er at holdningene landssvikerne ble møtt med etter frigjøringen allerede tilsynelatende er i ferd med å ebbe ut. Bakgrunnen for det er blant annet at det har blitt fremmed forslag – også fra stortingspolitikere - om straffereduksjon for de dømte:

Når vi nå et øyeblikk husker på den dype forsmedelsen vi hver dag levde i under krigen, burde vi heller ikke glemme de følelsene vi hadde, da krigen var forbi. Dette må aldri hende mer – enhver landssviker må ha folkets forakt. Det er ikke hevn – det er renslighet. Det er ingen god gjerning å viske denne primitive fornemmelsen ut med vasne «menneskelige» unnskyldninger.⁵⁵

Dette er heller ikke en leder som ytrer budskap som kan knyttes til politisk tilhørighet eller ideologi, men det er politisk i den forstand at den maner til samhold mot en felles fiende. I likhet med den over er det eksistensielle spørsmål om "folket" den handler om, og i likhet med den forrige er det beklagelse over at det unike krigsfellesskapet ikke er like sterkt lenger, som den ytrer. Den skarpe grensegangen mellom "gode nordmenn" og landssvikere er et fast element i den patriotiske grunnfortellingen.

Arbeiderbladet har en leder som introduseres med å hevde at det at Norge ble overrumplet og måtte improvisere et forsvar ikke er noe å skamme seg over. Dette begrunnes med at prosessen med å bygge opp et sterkt forsvar når det ble klart at faren truet, også kom for sent i gang i andre demokratiske land. Det presenteres så en annen fremstilling av hvorfor og hvordan landets forsvars- og sikkerhetspolitikk ble utformet i tiåret forut for krigen, enn den som har vært dominerende på borgerlig side:

---

⁵⁴Aftenposten 8. april 1950, s. 2

⁵⁵Dagbladet 9. april 1950, s. 3

I Norge hadde det vært strid om forsvarspolitikken, men i hvert fall etter 1933, da nazismen hadde seiret i Tyskland, var motsetningene ikke lenger så store som det somme tider kunne se ut ... Det ser vi best av den linje vi fulgte i utenrikspolitikken. Det var full enighet om å fortsette den gamle nøytralitetspolitikken, og da krigen og overfallet kom, sto vi alene, uten militære avtaler med de makter som kunne ha gitt oss hjelp.⁵⁶

Det konkluderes med at et forsvarssamarbeid som Norge inngikk i er det eneste som kunne ha reddet landet, som jo ble løsningen Arbeiderpartiet gikk inn for etter krigen. Resten av lederen er et forsvar for Atlanterhavspakten, og det blir påpekt at forsvarssamarbeidet er noe partiet har stått last og brast om siden. Og det blir advart mot å rokke ved dette, før lederen konkluderer med at et forsvarssamarbeid mellom demokratiske land er den viktigste lærdommen fra 9. april.

Denne lederen reflekterer avisas tilknytning til Arbeiderpartiet, og er et forsvar for politikken partiet førte før og etter krigen. Budskapet den munnar ut i er et budskap både borgerlig og sosialdemokratisk side har støttet opp om siden krigen. Den relaterer imidlertid ikke krigslærdommen til konkrete samtidsspørsmål.

2.3 8. mai 1955 - Alvorspreget minnestund

«Det ble naturlig at hovedvekten, nu ti år etter, ble lagt på dem som ikke fikk leve med inn i den ny vundne frihet. Og på at friheten er et gode som det på ny kan bli nødvendig å kjempe for.»

Slik innledet Aftenposten sin reportasje fra markeringene 7. og 8. mai., der de trakk fram høytidelighetene ved monumentet over de falne på Akershus, den store militærparaden og frihets- og fakkelseseremonien som de mest sentrale begivenhetene.⁵⁷ Militærparaden som ble anført av Milorg og kompani Linge med avdelinger fra forsvaret bak, marsjerte foran slottet der de defilerte for kongefamilien som var ledsaget av sjefene for de tre forsvarsgrenene, samt en britisk og en amerikansk offiser som hadde hatt ansvar for den norske fronten under krigen. Under hovedseremonien ble det holdt minnehøytideligheter ved monumentet over de falne på Akershus, der det ble lagt ned krans av representanter for Krigsskolen og fra danske korps Aagesen, fra sammenslutninger som Krigsdeltagerforbundet, Krigsenkenes forening, Krigsinvalidforbundet og politiske fanger.

I rådhushallen holdt Oslo-kommune fest der det ble lest opp dikt fra Arnulf Øverland og Nordhal Grieg; ordfører Brynjulf Bull holdt tale.⁵⁸

Mange av takketalene rettet seg til Sverige. Under avdukingen av en byste av Torgny Sejerstedt ble det erklært at den skulle stå der som «...et uttrykk for de idealer og det vennskap som knytter det svenske og det norske folk sammen.»

---

⁵⁶Arbeiderbladet 8. april 1950, s. 4

⁵⁷Aftenposten 9. mai 1955, s. 1

⁵⁸Arbeiderbladet 9. mai 1955, s. 8

I Aftenposten under overskriften «Krigen lærte oss at det nytter å gjøre motstand - «frigjøringsmøte i studentersamfunnet», ble talen til en tidligere dansk minister, Per Federspiel, referert. I talen snakket han om det skjebnefellesskap som ble knyttet mellom de to landene under krigen, og roste Norge for motstandskampen som i motsetning til i Danmark hadde blitt ført fra dag èn. Videre handlet talen om den kalde krigen; «Da våpnene tiet fikk vi ingen egentlig fred» og «Overfor trusselen fra den kommunistiske maktsfære er det i dag behov for de samme egenskaper som okkupasjonsårene kalte fram.»⁵⁹

8. mai 1955 falt sammen med Paris-avtalen og Forbundsrepublikkens opptak i NATO. Der dagen ble forbigått i stillhet i Vest-Tyskland ble den forsøkt feiret med brask og bram i DDR, noe en nært samstemt presse, med unntak for Friheten, omtalte som en eklatant fiasko. Under overskriften «10-årsdagens feiring rundt i verden: spørsmålet om fredelig sameksistens i forgrunnen» ble den sovjetiske forsvarsministerens bekymringer for at Paris-avtalen og tysk opprustning ville være til hinder for en fredelig gjenforening av Tyskland, ledsaget av forsikringer om at de anså seg som venner av det tyske folk, utlagt. I en tv-sending uttrykte den amerikanske utenriksminister John Foster Dulles optimisme for at freden ville vare. Aftenposten meldte at «Vest-Tyskland gjør inntog i NATO mens Vesten feirer kapitulasjonen» og i Dagbladet kunne man lese at «Tysk flagg heist over NATO-palasset i dag – Adenauer lover bot og bedring.» På et noe resignert vis ble Forbundsrepublikkens opptak omtalt som et nødvendig onde; enighet mellom blokkene angående Tysklandsspørsmålet ble levnet lite håp.

2.3.1 Taler

Vi sier ofte at hundrede år er kort tid i folkenes liv, og det er sant nok; men for oss som lever, er ti år lang tid. Ja, fem år – hvor lange de kan være, hvor endeløst lange de var. De vilde aldri ta slutt. Og da de så allikevel gjorde det, så var det nesten ikke til å tro. - Enda vi hadde sagt det til hverandre hele tiden: Dette kan ikke vare lenge!

Ordene kommer fra dikteren Arnulf Øverland, som talte under frigjøringsfesten i Sorø i Danmark. Eksistensielle refleksjoner krydret med noen personlige anekdoter som belyser den optimismen som var unnværlig for å komme seg gjennom krigens fem år, slår an tonen i denne talen, som har et på den ene siden hverdagslig, på den andre dypt personlig preg. Videre følger et vell av beskrivelser av alle de forhold som gjør at okkupasjonsårene er en tid man både har lyst og lov til å glemme. Det «vi» imidlertid ikke har lov til å glemme er den vegring som kjennetegnet oppløpet til hendelsene 9. april. Som metafor for dette sammenligner han med situasjonen om bord på et synkende skip, der

---

⁵⁹Aftenposten 9. mai 1955, s. 8

offiserene ikke tør å sette ut livbåtene fordi vannet er vått. Men han sier videre at vi ikke trenger å skamme oss over at vi ikke er et krigerfolk, og at det måtte et frontalangrep til før vi var i stand til å ta opp kampen. At talen ble holdt for et dansk publikum kommer til syne når han legger til at det er geografiske forhold som skyldes at Norge og Danmark ikke led samme skjebne, og at væpnet motstand i Danmark ville betydd nasjonalt selvmord.

«Så har da krigen lært oss, at egentlig er vi alle helter?» spør han retorisk når han fortsetter videre. Her berettes det om alle som profitterte på okkupasjonen. Og han uttrykker stor forståelse for de av småkårsfolket som valgte å hoppe på de mulighetene for et bedre utkomme som krigsårene åpnet. Ved å beskrive den tunge tilværelsen deres inviterer han lytterne til sympati med de det gjelder, og av måten han presenterer valgmulighetene de sto overfor, gir svaret på de retoriske spørsmålene seg selv.

Men den som har vært stillet på en prøve, og som kanskje har bestått den, han har samtidig mistet lysten til å dømme. Hvis en skogsarbeider eller en anleggsarbeider, som aldri har tjent mere enn til nødtørft og næring, plutselig får en rikelig ukelønn – er det da så underlig, om han tar i mot den?

Når han igjen løfter blikket sier han forbeholdent at når alt kom til alt besto både det norske og det danske folk prøven som krigen representerte. Resten av talen er dedikert til krigens lærdom. Han trekker fram at vi har tatt konsekvensene av krigen i den forstand at vi ikke vil ha en til. Det har vi valgt å betale for.

Ellers gir han en påminnelse om alle de skuffelser som fulgte den optimismen som rådet umiddelbart etter frigjøringen. Det er de samme nyansene som preger denne beretningen.

Under krigen hadde vi mangen gang så underlige tanker. Vi tenkte at når freden kom, så skulde det være fred. Og vi tenkte at alle undertrykte folk, de skulde være frie. Mangen gang forsvevet det mig at alt det vi måtte sette spor i oss, det måtte forandre oss innvendig, kanskje frigjøre oss rent personlig...Jeg spurte: Har vi lært alvor?

Han legger fram om de forspilte mulighetene for folkelig enhet og angsten for krig som på ny preger situasjonen. Det eneste troen på framtiden er forankret i er materielle fremskritt, legemligjort i televisjon og kjøleskap. Men, fortsetter han, for eget vedkommende har i hvert fall krigen lært ham å sette ting i perspektiv. Sånn tror han det også har vært for andre som opplevde krigen. De trivielle smågleder og småbekymringer som livet besto av før krigen er nå avløst av en gjennomgripende glede. Og så ramser han opp alle de små gjøremål som man vanligvis tar for gitt, som å gå inn i en bokhandel, sende et brev, lese hva man vil mens man sitter på trikken uten å måtte se seg over skulderen, til det mest banale: gå ut på gata, gå hjem og låse døren trygt bak seg. Han avslutter talen med følgende ord:

Ofte glemmer vi å glede oss over dette. Men når vi stanser og tenker på det, da forstår vi det ikke bare med vår forstand, men med hele vår kropp, at frihet, det er ikke en frase, men en realitet av første orden! Denne glede forener oss i dag, slik som den felles ulykke førte oss sammen, i et brorskap som heller ikke nogen fase, men et løfte om at vi skal stå sammen også i framtiden, hvad den enn måtte innebære.⁶⁰

Dette er en tale som for det meste dreier seg om de små ting. Her er det den konkrete krigsopplevelsen på et hverdagslig plan som manes fram, snarere enn storpolitiske omstendigheter eller krigen på et mer abstrakt nivå. Talerens egne opplevelser fra krigen og den korte avstanden i tid bidrar til å forklare dette⁶¹.

De to følgende talene av kongen og statsministeren ble holdt på regjeringens middag på Akershus. Da de ble holdt samme sted og er av relativt kort varighet, vil de bli behandlet samtidig. Gerhardsen løfter fram den avgjørende betydning det fikk at kongen og stortinget avsto nazistenes krav og kom seg i sikkerhet. I mellompartiet retter han takk til de allierte, men også til hustruer og mødre for den moralske styrke de bidro med. Han runder av med en hyllest til Kongens personlighet, som med sitt eksempel ble et samlingspunkt under krigen.

Som i frigjøringsdager går våre tanker til kong Håkon. Motstandsgleden og befrielsesgleden var nøye knyttet til Kongens personlighet og det eksempel han gav i krigens år. Om noen var i tvil i de ulykkelige april-dager i 1940, var kong Håkon det i alle fall ikke. Vi er stolte over vår konge og kronprins, stolte over det mot og eksempel de viste, glade i dem for deres dype menneskelighet...⁶²

Etter å ha takket statsministeren retter Kongen seg mot den konkrete krigserfaringen og minnene fra krigen som markeringen påkaller. Herunder minnene om de som mistet livet.

Jeg er sikker på at så lenge noen av den generasjon som opplevde siste krig lever, vil den 8. mai hvert år være en dag som får oss alle til å stoppe opp et øyeblikk i hverdagens gjøremål og som maner oss til alvorlig ettertanke...Den bringer tilbake til oss minnet om alle de kvinner og menn som ofret sitt liv da deres land kalte på dem.

Turen videre går til etterkrigstidsordningen, som ikke nådde opp til de forhåpninger man under krigen hadde båret på. Han avslutter med et optimistisk budskap på tross av at krigens avslutning ikke avstedkom en verden med reell mellomfolkelig forståelse.

De internasjonale organer ble skapt som en protest mot krigens redsler, og de bærer bud til hvert eneste menneske, uten hensyn til nasjonalitet, om å arbeide for fred og vennskap mellom alle folk.

Til slutt ønsker han fred og lykke for de kommende generasjoner, både i Norge og i verden.⁶³

I begge disse talene blir det lille og personlige satt i sammenheng med det storpolitiske. Skjønt det

---

⁶⁰Arbeiderbladet 7. mai 1950, s. 12

⁶¹Arbeiderbladet 7. mai 1955, s. 12

⁶²Aftenposten 9. mai 1955, s. 2

⁶³Aftenposten 9. mai 1955, s. 2

"politiske" på et vis er avpolitisert i den forstand at det ikke trekkes opp noen interessenmotsetninger her. Budskapet er en slags invitasjon til alle om å delta i arbeidet for en bedre verden.

2.3.2 Lederartikler

Aftenposten sin leder blir innledet med en skildring av kontrasten mellom de harde okkupasjonsårene og befrielsen - fra "hjerter som brast i fortvilelse" til glede som aldri har vært større i Norge. Takken til gud og kongen følger. Så beskrives erkjennelsen av at det var under krigen at man virkelig lærte hva fedrelandet var. Fedrelandet var først og fremst "den indre trosskap mellom nordmenn."

Selv om det var de "som ikke holdt mål", var det nok av modige og oppofrende mennesker som sørget for å holde nasjonens ære i behold.

De ti årene som har gått siden, har bydd på mange skuffelser, først og fremst at det er fare for en ny krig. Men folket har lært "forskjellen på frihet og underkastelse", og med den lærdommen i behold vil landet være rustet for framtidens utfordringer.

Denne lederen presenterer samme fortelling som talene over. Den er ikke spesielt politisk eller ideologisk ladet, men har et samlende budskap. Den relateres til samtiden ved å ta opp krigsfare.⁶⁴

De begivenheter vi i disse dager feirer 10-årsminnet om, er av de aller viktigste i Europas nyere historie, ja det har neppe vært utspilt et mer betydningsfullt drama i hele verden gjennom de siste århundrer enn nazi-veldets sammenbrudd og befrielsen av de undertrykte land i 1945.

Dette er den dramatiske åpningen til VG sin leder, som plasserer krigen i en historisk ramme der opplysningsidealene som gjennom århundrer satt større og større preg på samfunnene i Europa, var blitt utfordret på rekke og rad av tyranner som Filip 2, Ludvig 14, Napoleon (sic!) og Willhelm 2. Og de understreker at ingen hadde vært farligere enn Hitler på grunn av kombinasjonen av hans makeløse ondskap, bestialitet og industrielle effektivitet. Det står videre å lese at i denne skjebnekampen var Norge bare en liten brikke. Derfor er det grunn til å føle takknemlighet, ikke bare til den store alliansen som vant krigen, men også for at Norges tap målt i materielle verdier og menneskeliv var relativt små. Og for at avslutningen på krigen i Norge skjedde uten større krigshandlinger. Dette synes avisa at gjør det betimelig å spørre seg "om det er grunn til å være tilfredse med den norske innsatsen":

Om det vil meningene være delte. Enkelte vil svare bekreftende og minne om den innsats som sjøfolkene, de væpnede styrkene ute og motstandsbevegelsens folk hjemme; andre vil legge vekt på den svikt som til syne, på forræderne, angiverne, profitørene, på de som var stripe og de som var "nøytrale" og passive.

Ikke akkurat overraskende konkluderes det med at det "i så måte verken står dårligere eller verre til

---

⁶⁴Aftenposten 7. mai 1955, s. 2

enn nasjoner flest.⁶⁵

Budskapet i denne lederen er dypt ideologisk og verdiladet - man kan nok identifisere det som borgerlig liberalt. Den bruker dog ikke lærdommer fra krigen i argumentasjon for samtidsaktuelle politiske synspunkter. Den er heller ingen oppvisning i uhemmet kraftpatriotisme.

Lederen i Dagbladet begynner med å ta et sveip over verdenssituasjonen:

Vi feirer tiårsdagen for frigjøringen av Norge i en verden full av paradokser - en verden hvor politiske og økonomiske spenningsforhold ligger som et utålelig press over samfunn som for lengst har sikret et godt materielt grunnlag for menneskenes tilværelse. En dansk professor sa det nylig slik: Vi har beveget oss over til en stat preget av indre velferd og ytre frykt. De ordene gir i et nøtteskall noe av det mest typiske i utviklingen de senere år.

Det hevdes videre at "sosial tankegang og vilje til å løse problemer i det små", ledsages av fravær av evne til å "finne ut av de problemene som har meldt seg i verdensmålestokk."

Så flyttes blikket tilbake til maidagene i 1945:

Vi opplevde det store i å høre til et fellesskap som sto overfor nye, byggende oppgaver etter år av ufrihet og ødeleggelser på alle menneskelivets og samfunnslivets områder. I 1945 trodde mange på en avpolitisert utvikling. Både innad og i forholdet til andre nasjoner.

Men foretagender som etableringen av det politiske fellesprogrammet og opprettelsen av FN kunne ikke i lengden avløse de interessekonflikten som fantes i Norge og i verden. I stede har Norge gått i allianse med Tyskland i en ny stormaktskonflikt, og det er mange hjemlige oppgaver som man "etter frigjøringen hadde regnet med å løse langt tidligere." Alt i alt fremmes det et inntrykk av en utvikling som innebærer en skuffelse i forhold til de forhåpningene man bar på i 1945. Men den blir avsluttet med et optimistisk budskap:

Årets 8. mai har lite igjen av den befriende stemningen som preget maidagene i 1945. Defaitismen og sløvheten har vunnet innpass på så mange områder. Ingen minnetaler kan dekke over det. Men det er ikke for å begrave frigjøringstidens idealer og brystne illusjoner at vi samles om tiårsjubileet for okkupasjonens opphør. Vi står i en stadig kamp om demokratiets være eller ikke være i verden. Vi arbeider daglig for å gjøre Norge til et bedre land for våre barn. Det var de samme tankene som fylte dem som vi i første rekke vil minnes i morgen.⁶⁶

Denne lederen har mer preg av å være en samfunnsanalyse enn å være politisk ladet og den tar heller ikke krigen til inntekt for samtidsaktuelle synspunkter. Her blir den brukt som referanse for samfunns- og verdensutviklingen som har gått siden, noe som illustrerer hvilket tidsskille krigen representerer.

Arbeiderbladet har lignende tematisk innretning i sin leder, men med utelukkende fokus på norske forhold, og med en noe mer optimistisk tone. Den innledes med skildringer av lykkerusen som

---

⁶⁵VG 7. mai 1955, s. 2

⁶⁶Dagbladet 7. mai 1955, s. 3

landet var badet i: "Hvert ord var merkelig og dyrebart, og alle de gamle dagligdagse tingene ble til store gleder." Så følger en kronologisk gjennomgang av forløpet etter den tyske kapitulasjonen - fra overgivelsen til de 350 000 tyske soldater, til kongen og regjeringens hjemkomst 7. juni. Neste akt i fortellingen er den store og tidvis harde prosessen med å gjenreise landet. Alt i alt tegnes det dog et bilde av at dette har vært en vellykket prosess - ikke minst takket være gode politiske avgjørelser:

Vi manglet mat og klær og ble av strenge myndigheter satt på streng rasjon for at det skulle bli noe til alle ... Mange byer hadde bare et lite skall igjen omkring ruinene av det gamle bysentrum ... Og det var også harde år, slik vi måtte regne med. Uten samlingen om fellesprogrammet, som var preget av fellesskapet under krigen, ville vanskelighetene blitt enda større. Det tok likevel bare 4-5 år før produksjon og levevilkår hadde kommet opp på førkrignivået ... Dette gode resultat skyldes fremfor alt at hele folket har vært i arbeid.

Avslutningsvis blir frigjøringsdagen gitt sin historiske og symbolske betydning:

I Norges historie har vi tre lykkelige vårdager som vårt folk alltid kommer til å minnes ... Den første ga oss Grunnloven og menneskerettighetene, den andre ga oss vår fulle nasjonale selvstendighet, den tredje viser at vi har vilje til å leve som et fritt folk.⁶⁷

Den siste setningen oppsummerer på mange måter den norske nasjonalmyten om krigen. Ellers har denne lederen til felles med de øvrige at det er det nasjonale fellesskapet på tvers av politiske skillelinjer den vektlegger.

Friheten sin leder uttrykker også skuffelse over utviklingen som har gått siden frigjøringen, men i mye større grad enn det lederen i Dagbladet gjør. Situasjonen etter frigjøringen settes i sterk kontrast til dagens: "Aldri har vel det norske folk opplevd enn slik jubel, en slik overstrømmende glede, som i maidagene 1945. Aldri har samholdet i det norske folk vært større." Hovedsakelig skyldes dette Norges NATO medlemskap. Dette beskrives nærmest som et forræderi mot motstandskampen:

Landet er blitt innlemmet i den aggressive Atlanterhavsblokken. Viktige anliggender avgjøres ikke i Oslo - men i Paris, Washington og Lisboa. Det forberedes angrep på de viktigste suverenitetsbestemmelser i Norges Grunnlov... Nettopp i disse dager forberedes gjenreisningen av en Wehrmacht i Vest-Tyskland under de samme Hitler-generalene som trampet vårt land ned. Vi innbys til "våpenfellesskap" med overfallsmennene. I neste omgang står også Franco-regjeringen på trappene. Men det var ikke dette våre falne kamerater ofret livet for.

Den avsluttes med en oppfordring om å ha dette i mente, at på en dag der det vil bli "sagt mange vakre ord " "ved bautaer og minnesmerker", er det viktig å gå inn for å realisere det som var den egentlige visjonen da krigen tok slutt.⁶⁸

---

⁶⁷Arbeiderbladet 7. mai 1955, s. 4

⁶⁸Friheten 7. mai 1955, s. 2

Denne lederen bruker en venstreradikal tolkning av kampen mot nazismen til å delegitimere Norges deltakelse i NATO, og er i så måte en politisk måte å bruke historien på. Det skrives ikke åpent, men dette er dermed et angrep på hele den parlamentariske representasjonen, med unntak av NKP. Imidlertid deler den med flere av den andre lederne, at den legger vekt på det nasjonale fellesskapet.

2.4 Oppsummering

En fellesnevner for mange av disse ytringene var at de ga detaljerte beskrivelser av de tunge okkupasjonsårene og frigjøringsdagene, og den store kontrasten imellom. Overgangen til en ny og hard hverdag, med enorme oppgaver som ventet, var det neste omslaget i denne fortellingen. Skuffelse over at etterkrigsordningen ikke levde opp til forhåpningene om en reell mellomfolkelig forståelse var et annet gjengangstema, beskrevet i korte og nøkterne vendinger. Unntaket her er lederen i Friheten, som i anledning Tyskland sitt opptak i NATO, nærmest beskrev Norge sin tilslutning til alliansen som et svik. Et tredje aspekt som går igjen er uttrykkene for takknemlighet – til kongen, til Sverige, til motstandsbevegelsen, til de allierte, til alle som kjempet og spesielt til de som falt. Nøkternheten som preget beskrivelsene av etterkrigsordningen, kom også til uttrykk når både statsministeren, kongen, og ulike lederskribenter og kommentatorer understreket at det også forekom svik. Inntrykket de fleste etterlot var at Norge alt i alt «besto prøven» og sånn sett hverken utmerket seg i positiv eller negativ forstand. Dette er en mer nyansert framstilling enn den patriotiske grunnfortellingen i idealtypisk form, der hvor det blir trukket opp en klar grenseoppgang mellom flertallet av nordmenn som angivelig støttet opp om motstandskampen og mindretallet av forrædere. Den mer abstrakte og ideologiske måten å behandle 2. verdenskrig på, der den får representere en kamp mellom demokrati og diktatur, mellom framskritt og reaksjon, var ikke framtreddende, men allikevel til stede, som VG sin leder var et eksempel på. Ellers var det få eksempler på bruk av krigen som ledd i argumentasjon for samtidige problemstillinger, med lederen i Friheten som et unntak.

Ytringene som ble satt på trykk 9. april betonet også først og fremst det nasjonal fellesskapet. Sågar uttrykte Aftenposten at det nasjonale samholdet var den viktigste sikkerhetspolitiske lærdommen.

2.5 9. april 1960 - I etterpåklokskapens navn

2.5.1 Lederartikler

Lederen Aftenposten har på tjuetårsdagen er betraktelig mer politisk, og polemisk, enn den ti år før. På en lett karikert og forenklet måte blir den pasifistiske holdningen som var rådende i brede lag før overfallet gjengitt:

... og mange mente at det var meningsløst å ha et forsvar. Det var å kaste pengene ut av vinduet å ofre millioner på våpen og militæranlegg. Det var hensiktsløst å la unge mennesker tjene verneplikt. Folk i uniform ble forhånnet, og mange skaffet seg et billig martyrium ved å nekte militærtjenesten. Det ble gjentatt som et ekko: Vi behøvde ikke noe forsvar. Ingen angrep et våpenløst folk ... Arbeiderpartiet foreslo forsvaret opphevet, og folk som ville forsvare landet og skape et forsvar for landets eksistens ble kalt for militarister og krigshissere.

Så følger utlegninger om at den bitre erfaringen ga ansats til en styrkning av forsvaret og «det våpenfellesskap vi har fått med andre frie folk.» Lederen rundes av med et ønske om at denne lærdommen aldri blir glemt.⁶⁹

Denne ytringen bruker historien for å delegitimere motstandere av samtidens norske forsvarspolitik og er først og fremst et budskap til samtiden. "Våpenfellesskap med andre frie folk" er språkbruk som har vært vanlig å ty til på borgerlig side i forsvars- og utenrikspolitiske debatter i hele etterkrigstiden.

VG sin leder går mer grundig til verks i å vurdere hva som ble gjort galt og hva som kunne ha blitt gjort bedre i oppløpet til og under det tyske overfallet. Uten å gå i detalj ramser den opp en rekke forhold som gjorde det til en eksepsjonelt risikabel operasjon sett fra tysk side. Kombinasjonen av et svakt forsvar, at man ikke klarte å forutse angrepet til tross for klare forvarsler og et lederskap som ikke klarte å vise tilstrekkelig handlekraft i det avgjørende øyeblikket, gjorde det enklere for tyskerne enn det skulle ha vært.⁷⁰

Dette er en konkret analyse av militærhistoriske forhold som prøver å svare på det kontrafaktiske spørsmålet om «hva hvis», og ikke det typiske budskapet for samtiden som preger den andre lederen. Den tar opp forhold som er av mer militærfaglig enn politisk natur, men kan tolkes som en indirekte kritikk av forsvarets politiske lederskap i tiden forut for angrepet.

Friheten sin leder mandagen etter gjorde poeng ut av at markeringene lørdagen før i stor grad ble tatt på eget initiativ av fagforeninger og andre organisasjoner, og at dette viser hvor sterkt dagen sitter i folks bevissthet. Dette setter de i sammenheng med «den mektige folkelige motstanden mot

---

⁶⁹ Aftenposten 9. april 1960, s. 2

⁷⁰ VG 9. april 1960, s. 2

forbindelsene med den nyreiste tyske militarismen som Atlanterhavspakten har ført oss inn i.»

Deretter retter de skyts mot sine politiske hovedmotstandere:

Likevel er det tydelig at den kraftige markeringen av dagen kom som en overraskelse for mange. Til disse må vi ikke minst regne landets hundreder av landets borgerlige og sosialdemokratiske aviser som lenge har gjort sitt ytterste for å fortie dagen og de arrangementene som ble forberedt ... Det eneste de oppnådde var at de selv ble stående på siden av høytideligholdelsen av dagen. Det ble en ny belastning for den politikk som anstrenger seg for å få det norske folk til å glemme erfaringene med den tyske militarisme.⁷¹

Dette er et politisk budskap som kritiserer den norske alliansetilknypningen ved å spille på frykt og avsky mot tysk militarisme, som tjue år etter krigens slutt trolig hadde resonans i befolkningen.

2.6 8. mai 1965 – En ny generasjon har vokst opp

10 år senere sørget TV-mediet sitt gjennombrudd for at seremoniene i Oslo og i verdens hovedsteder ble sendt rett inn i norske stuer. Et annen prov på at det hadde gått ti år siden sist var at unge mennesker blir møtt med spørsmålet «Bør vi glemme?», noe som visstnok avstedkom svært ulike svar, uten at det ble presisert nærmere hva som ble svart.⁷² I hvert fall var det nå vokst opp en ny generasjon som ikke selv hadde opplevd krigen. Høytidelighetene i Oslo begynte 7. mai med bekransing av Torgny Sejerstedt i studentersamfunnet der formann i Norsk presseforbund, Vegard Sletten, holdt tale etterfulgt av sang fra Akademisk korforening.⁷³ Samme dag la sjefen for luftforsvaret ned en krans på minnesmerket over falne flyvere. Rundt om i byen var det stilt ut bilder og plakater fra angrepet 9. april og hyllester til General Ruge og General Fleischer, som skulle være en forsmak på det kommende Hjemmefrontmuseet. Den store minnefesten ble holdt 8. mai på Bislett, der kong Olav og statsminister Gerhardsen holdt tale.

I Aftenposten sitt hovedoppslag sto det at 25 000 mennesker møtte opp for å minnes dem som ga sitt liv, mens man forsøkte å gjenoppleve frigjørings seiersglede med besindighet.⁷⁴

Prosesjonen fra Rådhusplassen til Bislett-stadion ble betegnet som makeløs i norsk sammenheng, noe som antyder at krigen fortsatt hadde en sentral samfunnsmessig betydning, selv om den lå tjue år tilbake i tid.⁷⁵

Også denne gangen bydde markeringen på en anledning for toppolitikere til å posisjonere seg. I flere aviser ble det skrevet om stor og spontan applaus for Stalin og Sjukov under en tale Bresjnev holdt i Moskva, som foruten å være en hyllest til alle som deltok i kampen mot Hitler-Tyskland

---

⁷¹ Friheten 11. april 1960, s. 3

⁷² Aftenposten 10. mai 1965, s. 14

⁷³ Aftenposten 8. mai 1965, s. 5

⁷⁴ Aftenposten 10. mai 1965, s. 12-13

⁷⁵ Aftenposten 10. mai 1965, s. 1

også var en kritikk av amerikansk utenrikspolitikk.⁷⁶ I Vest-Tyskland ble dagen fortsatt ikke markert, fortsatt i kontrast til i Øst-Tyskland, der markeringen ble betegnet som halvhjertet og påtatt i alle aviser som dekket den, med unntak for Friheten. Der var det bekymringer for (Vest-)tysk militarisme og revisjonisme som sto i sentrum.⁷⁷

Gnisningene mellom Frankrike og USA som foregikk under Charles De Gaulle sitt lederskap - på mange måter en æra i europeisk historie – fikk sitt avtrykk i talen til Øst-Tysklands statsminister, Willi Stoph. I talen sluttet han seg til De Gaulle sin oppfatning om at et fredselskende Tyskland som ikke utgjorde en trussel mot sine naboer var en forutsetning for tysk samling, samtidig som at han hyllet den franske presidentens vektlegging av alle nasjoners selvfølgelig rett til å inngå likeverdig og fredelig samarbeid med andre land.⁷⁸ Lyndon B. Johnson kvitterte med å advare mot at det han betegnet som «sneversynt nasjonalisme» kunne føre Europa tilbake til Middelalderen.⁷⁹

2.6.1 Taler

Tonen for denne talen, som Einar Gerhardsen holdt på hovedarrangementet i Oslo, blir slått an med store ord som understreker at krigen var en definerende begivenhet for det norske folk. Et frihetselskende folk som blir tvunget til å kjempe en håpløs kamp mot en overmektig fiende, men som kom ut av det med æren intakt. Kongen får også her personifisere denne kampen:

Vi hadde kjempet og tapt, det er så. Men vi hadde ikke ydmyket oss. Vi hadde en konstitusjonell regjering som førte kampen videre. Og fremfor alt: Vi hadde i kong Håkon en høvding som i farens stund ble samlingsmerke for hele nasjonen.

Med en beretning om de dramatiske begivenhetene og de avgjørende beslutningene som ble tatt 9. april og i krigens innledende fase, fortsetter han. Motstandskampen var en moralsk kamp som "folket" sto bak. Underforstått er det snakk om folket i sin helhet, med unntak for forræderne i Nasjonal Samling. For han spør retorisk om det ikke var disse, sammen med den tyske nazismen, som først og fremst provoserte fram motstandskampen:

La oss ikke se bort ifra at det forekom svikt. Det var noen som gikk *med* tyskerne og Quisling. Men motstandsbevegelsen fikk kraft og styrke fra tusener av nordmenn som våget liv og frihet for Norges sak. Motstandsbevegelsens historie er en historie om mot, offervilje, om lidelser og død. En historie om det beste i et folk:

Og så henter han frem et annet sentralt aspekt ved krigens definerende rolle; at den sluknet de motsetningene som før krigen så sterkt hadde preget det norske samfunnet, og at det opp fra asken steg et sammensveiset folk som visste å skille det vesentlige fra det uvesentlige:

---

⁷⁶Aftenposten 10. mai 1965, s. 6

⁷⁷Friheten 10. mai 1965, s. 2

⁷⁸Aftenposten 8. mai 1965, s. 7

⁷⁹Aftenposten 8. mai 1965, s. 6

Det skapt i denne tid et samhold og en solidaritet mellom mennesker som bare oppleves i skjeldne øyeblikk i en nasjons liv. I fellesprogrammet som ble utformet av representanter for de politiske partier, fikk det denne dramatiske form: «I norske sinn er det skapt et fellesskap som ingen voldsmakt kunne oppløse. Det var ingen som spurte hvilket parti en tilhørte, eller om en var fattig eller rik.»

Så går han videre med å takke de som falt. Han takker også alle kvinner og menn som på hvert sitt vis bidro til seieren. Men, han understreker også at det ikke først og fremst var en *norsk* seier, men de allierte som vant krigen:

Det var ikke Norge som *vant* krigen. Det var de allierte som stanset den tyske krigsmakten og knuste den tyske nazisme. Det var britene, russerne, amerikanerne og andre som avgjorde verdenshistoriens mest gigantiske kamp. På en dag som denne kan vi ha lett for å forstørre og forherlige vår egen innsats og glemme den fantastiske innsatsen våre allierte gjorde, og de forferdelige ofre de måtte ta på seg. Vi skylder dem alt. De reddet vår frihet og vår selvstendighet. De gav oss Norge tilbake.

Videre taler han om den vanskelige freden, som på tross av skuffelser varslet et håp for fremtiden. På ny siterer han utdrag fra fellesprogrammet, før han slår fast at ønskene som der uttrykkes har gått i oppfyllelse. Han avslutter med dette budskapet til nasjonen:

Vi må stå sammen om å verge vår frihet og selvstendighet, og vi må stå sammen om å bygge Norge. Det som skiller, kan være vesentlig nok i dagens situasjon. Sett i historisk perspektiv er det ikke det. Det vesentlige for en nasjon er å bevare fred og frihet, demokrati og selvstendighet. Det vil vi fortsatt stå ubrytelig sammen om. Leve et fritt Norge!⁸⁰

Denne talen har et typisk samlende budskap. Det er dog ingen hemningsløs patriotisk hyllest av det norske folk, og både motstanden mot okkupasjonsregimet og Norges bidrag i krigen blir beskrevet nøkternt.

Frigjøringsgleden etter en storkrig som landet ble trukket inn i mot sin vilje. Den store alliansen som vant krigen, der Norge var en liten brikke. Motstandskamp. En begivenhet av så dyptgripende karakter at den endret det norske samfunnet for alltid. Narrativet begynner å bli kjent.

Uten å gjøre urett mot noen retter vi en særlig takk til våre tre store forbundsfeller fra krigens år: Amerikas forente stater, Sovjet-samveldet og Storbritannia. Vår egen strid for frihet og selvstendighet ble kjempet på mange fronter og i mange former, hjemme så vel som ute, med våpen og uten våpen. Det ble en strid som vokste i bredde til nær sagt hele folket var med. Den ble et f o l k e t s strid. By og bygd var med, alle sosiale grupper, folk i alle aldre, ja, selv barna. Det er uråd å nevne enkeltmennesker. Det ville føles som en vilkårlighet.

Disse ordene falt fra Stortingspresident Nils Langhelle, som talte hos Frimurerlosjen 7. mai. I enda større grad enn Gerhardsen løfter han fram kong Håkon som symbolet på motstandskampen:

---

⁸⁰Arbeiderbladet 10. mai 1965, s. 12

Jo, det er navn som må nevnes. Alle vil godta at de blir nevnt. Det er først og fremst kong Håkon, selve symbolet på vår nasjonale vilje og vårt nasjonale samhold. Kongens initialer - H7 - ble et samlingsmerke. Det var å se over alt - på uniformer, om bord i våre skib, på husvegger og stein og fjell i det okkuperte Norge, i illegale skrifter, i fengselceller. Rolig og rank, fast og verdig ble kong Håkon den fremste representant for Norge. Og han ble folkekongen

Det er i de samme patosfylte vendingene kronprins Olav og kronprinsesse Marta beskrives. Derpå taler han om alle dem som deltok i motstandskampen, den sivile så vel som den militære. Og så følger det mest sentrale; lærdommen krigen har gitt. For Norge sin del handler det om det i norsk sammenheng unike fellesskap som vokste fram, der man på tross av uenighet i saker og ting slutter urokkelig opp om visse verdier og prinsipper:

Vi hadde en følelse av felles skjebne og av felles ansvar for fremtiden. Meningsbrytninger, uenighet om mange ting er naturlig i et fritt samfunn. Ensretting hører diktaturet til. Likevel føler vi det som en styrke om vi på tvers av motsetningene kan bygge på et grunnlag av nasjonalt samhold. Denne følelsen er en del av arven fra krigstiden. Denne styrken trenger vi i arbeidet for det frie og gode samfunn som er vårt ønskemål.

Internasjonalt og kanskje mer konkret går turen til de mellomfolkelige institusjoner som ble etablert i krigens kjølvann, først og fremst FN.

Dagen har også et internasjonalt perspektiv som vi må holde friskt i minne. Vårt land var med i et mellomfolkelig samarbeide i krig. Alt tidlig under krigen begynte planene for et samarbeide i fred å ta form. Ut av planene vokste De forente nasjoner fram... Det er naturlig at vi nettopp en åttende mai bekrefter vår troskap mot De forenede nasjoner.

Talen munner ut i et ønske om at den første generasjon med voksne som ikke har krigen i minnet vil la 8. mai stå igjen som en dag som symboliserer alt som er viktig i verden;

Det har vokst opp en ny generasjon av norske kvinner og menn i årene som har gått siden 1945. For oss er den 8. mai en del av vårt liv: for dem vil dagen bli en del av landets historie. La oss håpe at den vil minne dem om de grunnverdier som er vesentlig for et verdig menneskelig liv. Det er vårt håp at dagen vil minne oss alle om at samarbeide i nasjonal og internasjonal målestokk er vilkåret for vårt eget land i en fredelig verden.⁸¹

Den siste talen som behandles for denne perioden ble holdt av Kong Olav, som mellom de to jubileene hadde overtatt tronen fra Håkon. Den ble holdt under den store seremonien på Bislett. Gleden ved frigjøringen kontrasteres med de harde realitetene landet ble konfrontert med foran gjenreisningsprosessen:

Men allerede bak de første dagers gledesbølge kunne vi skimte hverdagens krav og de enorme problemer vi stod overfor når det gjaldt å lege de sår krigen hadde gitt oss. Vårt nordligste fylke lå brannherjet, en rekke av våre byer var bombet i grus, vår handelsflåtes tonnasje var halvert, industriens produksjonsmidler fullstendig nedslitt, og hele vår levestandard befant seg under grensen av det forsvarlige.

---

⁸¹Aftenposten 8. mai 1965, s. 2

Eksempler på de menneskelige tragediene følger, men i tilbakeblikk hevder han det er grunn til å si at prosessen har vært en vellykket en:

Vi løftet i flokk, og vårt land og dets produksjonsmidler er for lengst gjenoppbygget, det er fremgang og trivsel innen vårt arbeidsliv, og vi nyter godt av en levestandard som ligger høyere enn den vi hadde før krigen. Men kan vi, og bør vi, selv på denne gode minners dag, glemme de vonde år som var årsaken til at vi så å si måtte begynne på nytt i mai 1945?

Også her kommer skuffelsen over at krigen ikke gikk svanger med en verden fri for konflikt til uttrykk. Sånn sett trekker han ut en lærdom krigen har gitt, og en lærdom som etterkrigstiden har gitt:

Vi minnes våre falne med ærefrykt, og vi sa vel alle den dag krigen var slutt at aldri mere krig, aldri mere vold og undertrykkelse av andre folk, aldri mer hauger av ruiner som dem vi så i vårt land. Og som ofte før i historien, viste dette ønsket seg ikke å gå i oppfyllelse. Vi har også denne gang fått se at minnet om en grusom krig ikke har evnet å sette bom for ny ufred, for fornyet anvendelse av våpenmakt og for mangel på respekt for andre folks frihet og selvbestemmelsesrett. Krigen lærte oss hva det vil si å være besatt og hva tapet av vår frihet betydde, og de tyve år vi har opplevet etter krigen har lært oss at den evige freds dag ennå er fjern og at det fortsatt er nødvendig med vakt for vårt lands frihet.

Han runder av med en kjærlighetserklæring til fedrelandet og det fredselkende folket som nordmenn er, men han fremmer samtidig en forsiktig advarsel om at freden på ny kan bli nødt til å forsvares:

La oss ville fred, slik det er naturlig for ethvert sivilisert folk. La oss vise resten av verden at fred er vårt mål og vårt høyeste ønske, men la det samtidig være ganske klart at hånd i hånd med viljen til fred, vil alltid gå det norske folks besluttsomhet og bestemte vilje til forsvar av det som er nasjonens dyreste eie: Norges frihet.⁸²

2.6.2 Lederartikler

I Aftenposten får man en panegyrisk gjenfortelling av mai-dagene, fra kapitulasjonen til lykkerusen den avstedkom i alle okkuperte land:

Vi feirer dette minnet med tallrike tilstelninger rundt i landet, med flagg på alle stenger, med malmtunge toner fra kirkeklokkene, fra landsende til landsende samles vi i en stille stund av eftertenksom takknemlighet over det største og lykkeligste mirakel i vårt folks liv.

Det skrives videre at selv om dagen også innebar sorg for dem som gikk friheten i møte uten å ha alle sine kjære i behold, «men allikevel lyser for alle dagens minne over alle andre minner med den ubeskrivelige fryd over at vi igjen var herrer i vårt eget hus.»

Videre går det ganske detaljert gjennom den mirakuløse avslutningen på okkupasjonen og

---

⁸²Aftenposten 10. mai 1965, s. 12

okkupanten får anerkjennelse for at det skjedde i så ordnede former. Lederen avsluttes med å understreke at det er mange vi skylder takk, at ikke alle strakk til, og at selv om nasjonen kom ut av det med æren i behold, er det ikke en dag som er egnet for storstilt nasjonal selvdyrkelse:

Vi kom ut av krigen og okkupasjonen med et hederlig navn og rykte, og vi kan glede oss over dagens minner. Men la oss ikke dvele for sterkt ved vår egen innsats. Det var mange mørke blad for vår saga fra undertrykkelsens år, og dagen egner seg ikke for noen altfor storstilt og uforbeholden nasjonal selvbeskuelse. La oss fremfor alt huske at vi ble frigjort. Det var andre som kom oss til unnsetning. Og la våre hjerter være fylt av dyp ærbødighet og ydmyk takknemlighet overfor alle de mange millioner av ukjente soldater, våre egne og andres, som kjempet på havet, på landjorden og i luften. Maibrisen nynner sin stillferdige, vedmodstunge melodi over hundretusener av overgrodde og glemte graver. Det er til ære for dem som hviler der vi skal minnes dagen.⁸³

Denne lederen er ikke særskilt politisk ladet, men det er grunn til å merke seg påstanden om at vi framfor alt skal huske at vi ble frigjort. Dette har gått igjen som en hovedbegrunnelse for landets allianse-tilknytning i etterkrigstiden.

VG sin leder beskriver overgangen fra en okkupasjons-tilstand som hadde vart så lenge at den hadde blitt hverdagslig, og at det derfor opplevdes så stort når frigjøringen kom. Det dro i samme retning at den tyske kapitulasjonen skjedde under så ordnede former. Så konstateres det at krigen hadde kostet, både i tapte liv og materielle verdier - ikke sammenlignet med mange andre land, men allikevel. Derfra sendes det en takk til de som gjorde seieren mulig, både hjemme og ute. Lederen avsluttes med denne lærdommen:

Vi skal heller ikke glemme at det som knekket det nazistiske voldsherredømme – og det eneste som *kunne* knekke det – var militær makt. Enkelte synes å ha glemt det. Ingen argumenter, ingen fordømmelse, ingen demonstrasjoner hadde noen innflytelse av betydning for dette regime. Det bygde på makt og vold, det befestet og utvidet sitt herredømme ved maktmidler, og hadde ikke de allierte nasjoner hatt enda sterkere maktmidler å sette inn mot det, hadde ikke millioner vært villige til å nedkjempe det med våpen i hånd og sette livet inn på det, hadde sikkert fremdeles hakekorset vaiet over Europa. Det er tragisk og meningsløst at det er så, men det er et faktum, og så lenge det finnes diktaturer med samme syn på frihet, rettssikkerhet og menneskeverd, gjør vi vel i ikke å glemme dette faktum. Dagen i dag gjør det levende for alle som opplevde frigjøringsdagene for 20 år siden, og de som er for unge til å ha opplevd det, bør lære om det.⁸⁴

Dette er et budskap som bruker lærdommen fra krigen som argument for Norges forsvars- og utenrikspolitikk, selv om det ikke sies rett ut. Det er kanskje noe mer ideologisk ladet og spisset enn flere av de andre variantene av dette budskapet.

Dagbladet sin leder starter med å skildre maidagene. Av alle lærdommene som ofte trekkes

---

⁸³Aftenposten 8. mai 1965, s. 2

⁸⁴VG 8. mai 1965, s. 2

fram i sammenheng med dagen, skriver de at det "særlig i disse dagene" er verdt å minne om samholdet i det norske samfunnet som krigen avstedkom, og maner til innsats for at man tar vare på dette også i fremtiden. Som flere av de andre lederne tar den til orde for en mer avdempet feiring av Norges egen innsats, og understreker at bidraget landet ga til den endelige seieren var beskjedent: "Uten våre alliertes store innsats, uten innsats av mange millioner hverdagshelter også i andre okkuperte land, hadde ikke kampen blitt kronet med seier ... Den lærdommen har vi også tatt i vår utenrikspolitikk."

I neste avsnitt blir det stilte en rekke spørsmål til hvordan samfunnet har tatt vare på veteraner og etterlatte:

Det er så mange tanker man gjør seg på en slik dag. En av dem er hvordan vi har stelt med dem som satte liv og helse til ved frigjøringskampen. Har vi virkelig behandlet dem på en slik måte at det er grunn til å bruke de aller største ordene? Har vi f. eks gitt våre sjøfolk den behandling deres innsats berettiger til? Har vi opptrådt rettferdig mot krigsinvalidere og krigsenker? Har det norske samfunnet opptrådt rettferdig mot krigsbefalet? Har ikke i virkeligheten byråkratiet og dette trivielle hensynet til "konsekvensene" ført til at vi i virkeligheten burde stå noe beskjemmet i forhold til dem som bidro til seieren til dem vi nå minnes? Vi tror at svaret dessverre må bli ja. Og det burde i seg selv føre til at tonen ble stemt noe ned hos festtalerne i disse dager.

Men lederen avsluttes med en oppfordring for fremtiden, at det samholdet og fellesskapet som okkupasjonen frambragte, det som lærte folket å skille det trivielle fra det vesentlige, bør ligge til grunn når folket møter framtidens utfordringer.⁸⁵

Her er det to sentrale lærdommer som kommer til uttrykk: den ene er den forsvars- og sikkerhetspolitiske, den andre er at det norske samfunnet kan stå samlet om store oppgaver, om det bare vil. Dette er budskap som vi kan se gå igjen ved flere anledninger dette jubileet.

Lederen i Arbeiderbladet begynner med en takk til de som ofret livet i den store kampen. Så følger beskrivelser av hverdagen som fulgte frigjøringen, med gjenreisning, ny vekst, økende levestandard og fri meningsutveksling. Så følger hovedbudskapet:

Krigen lærte oss å stå sammen om de store grunnverdiene for et helt folk. En av disse verdiene var retten til å ha delte meninger om politikk og samfunnsliv, og retten til å sloss for våre synsmåter. Politisk kamp vil vi alltid ha i et fritt land, det er en del av demokratiets indre liv. Men samtidig kan vi underskrive Jens Christian Hauges ord til Arbeiderbladet i dag: Denne kampen må ikke føres slik at det går revner i samholdet om de nasjonale grunnverdiene.⁸⁶

Dette er et budskap som alle deler ved dette jubileet.

Friheten sin leder innledes med å skildre den kollektive gleden som alle som opplevde aldri vil

---

⁸⁵Dagbladet 8. mai 1965, s. 3

⁸⁶Arbeiderbladet 8. mai 1965, s. 4

glemme, men slår også fast at det er naturlig å spørre hvordan det har gått de tjue påfølgende årene. Igjen rettes det hard kritikk mot alliansen med Vest-Tyskland:

Hadde noen sagt den gang at det ikke skulle gå så mange årene før Norge ble våpenbrødre med tyske Hitler-generaler, ville det blitt avvist av alle andre som noe helt utenkelig. Men det er sånn det har blitt⁸⁷

Det skrives videre at selv om dagen også representerte en befrielse av Tyskland, blir ikke dagen markert i Forbundsrepublikken, noe den til sammenligning blir gjort i DDR. Lederen avsluttes med noen linjer fra Nordahl Grieg sitt dikt *Den menneskelige natur*, som til sammen ytrer budskapet: "Våk over freden"!

Dette er det samme politiske budskapet som avisa hadde ved forrige jubileum.

2.6.3 Oppsummering

Det var mange av de samme budskapene som gikk igjen i dette jubileet. Det ble gjentatt at vi hadde tapt mot en overlegen fiende, men i motstandsbevegelsen, og med kong Håkon som samlingsmerke for hele nasjonen, kom landet ut av det med æren intakt, selv om det forekom svik. Det framgår av reportasjene og ytringene samlet sett at innretningen for markeringen var blitt sementert, og at det i all hovedsak handlet om å minnes de falne og takke de som avga offer for seieren. Det kan se ut til at det var tendens til en mer selvgranskende holdning her. I hvert fall var det noe større fokus på krigens lærdom. Da det hadde vokst opp en ny generasjon som ikke hadde krigen i minnet, ble det både i taler og ledere uttalt at det var viktig å innprente dem med denne. At det måtte militærmakt til for å slå Hitler-Tyskland og at det var de allierte som besatt denne makten, ble ettertrykkelig slått fast i noen av lederne og leserinnleggene. En annen fellesnevner som kan ses i sammenheng med dette er at det ble formant til ydmykhet. Ellers ble sammendrag av tiden som hadde gått siden 1945 i større grad tematisert ved dette jubileet. Viktigheten av å prøve å bevare samholdet fra krigens dager ble også sterkere vektlagt.

2.7 Delkonklusjon

De aller fleste ytringene som er analysert ovenfor tar historien i bruk på en måte som skal skape tilhørighet, først og fremst til det nasjonale fellesskapet, men også til det som talerne selv ofte referer til som "de demokratiske land" eller tilgrensende uttrykk som blir brukt synonymt med NATO. Dette gjenspeiler seg i det store fokuset på de falne og deres etterlatte, som også er en konsekvens av at de aller fleste tidsvitner fortsatt er i live i disse to jubileene. Et kjernebudskap er kontrasten mellom den turbulente mellomkrigstiden og det sammensveidede folket som steg fram fra krigens ruiner. Kongen og motstandsbevegelsen blir i flere ytringer løftet fram som institusjoner

---

⁸⁷Friheten 7. mai 1965, s. 3

som ga kraft til denne forvandlingen. Det blir understreket like tydelig at det ikke var egne krefter, men med alliert hjelp at landets selvstendighet ble gjenreist. Et annet kjernebudskap som er at håpet for reell mellomfolkelig forståelse, som ligger til grunn for opprettelsen av FN, en gang vil realiseres. Disse ytringene konstituerer en grunnfortelling som handler om et lite og forsvarsløst land som ble utsatt for et overfall av en overmektig fiende, men som etter det umiddelbare sjokket reiste seg til motstand og med hjelp fra allierte til slutt gikk seirende ut. Og etter prøvelsene viste det seg å være et sammensveiset folk som hadde lært at frihet og selvstendighet koster. Til sammen tegner det seg et bilde av en modnet nasjon som har funnet fram et felles verdigrunnlag. De tidligere siterte ord av Jens Christian Hauge er betegnende: *politisk kamp må ikke føres slik at det går revner i samholdet om de nasjonale grunnverdiene.*

Vi finner også politiske og ideologiske måter å bruke historien på i tilknytning til markeringene - som minner om at historiefortolkning også er en kamparena. Sammenligner man lederne til Aftenposten, Arbeiderbladet og Friheten - som var partiorganer for henholdsvis Høyre, Arbeiderpartiet og NKP - finner man ulike framstillinger av krigen og forskjellige sider ved den som blir lagt vekt på. Den viktigste kløften går på denne tiden mellom kommunistene og de andre. Som vist trenger ikke ytringene å ta utgangspunkt i annen verdenskrig. Like gjerne kan det være at man griper muligheten til å løfte fram andre historiske begivenheter eller saksforhold som har relevans for hvilken lærdom man henter ut den. Det framstår som at krigens sterke følelsesmessige og symbolske betydning byr på en god anledning til å utdefinere sine meningsmotstandere.

Det er ikke mye som skiller de to jubileene, hverken når det gjelder den ytre sammensetning eller innholdet i ytringene. Likevel kan det argumenteres for at det i 1965 fantes tendenser til en mer selvkritisk holdning - for eksempel i lederartikler som tar opp svikt i forbindelse med kompensasjon av de som ofret og led tap i løpet av krigen. Sorgen over de som falt, og gleden over å være fri, var nok også mer avdempet, og tjuve år siden krigens slutt var det en ikke-ubetydelig del av befolkningen som ikke hadde opplevd krigen eller var i stand til å huske den.

Det er også mulig å skimte en forandring utifra de storpolitiske omstendighetene rundt hvert av jubileene. I 1955 fikk som vist Forbundsrepublikkens opptak i NATO prege markeringen - til kraftig ordbruk fra noen av aktørene. Samtidig ble krigsfaren sterkere betonet. Skuffelsen over at beseiringen av Det tredje riket resulterte i kald krig mellom seierherrene, var også mer uttalt da. 10 år senere var dette forholdet kanskje i større grad tatt for gitt, og som tidligere påpekt var den kalde krigen i Europa gått inn i en mindre anspent fase i denne perioden.

En sammenligning av Arbeiderbladets leder 9. april 1950 med Aftenposten sin ti år senere

demonstrerer hvordan også hvordan den dagen tilbyr politisk ammunisjon. Mens Arbeiderbladet kommer med argumenter til forsvar for regjeringens politikk før det tyske angrepet, byr Aftenposten på saftig retorikk med sikte på å diskreditere både nøytralitetspolitikken generelt og Arbeiderpartiet spesielt. Begge munnet imidlertid ut i samme konklusjon, som var at «en allianse av vestlige demokratier», altså NATO, var Norges viktigste sikkerhetsgaranti og den viktigste lærdommen etter 9. april. Friheten brukte på sin side dagen til å angripe NATO med henvisning til Vest-Tysklands opptak.

3 1980 – 1995 Hittil oversette grupper blir inkludert

3.1 Avslutning av den kalde krigen – den historiske konteksten til århundrets fire siste jubileer

70-årene var mer labile enn de to første tiårene etter krigen. Hele den vestlige del av verden ble i dette tiåret rammet av en rekke økonomiske kriser og vedvarende lavere vekstrater, som varslet overgangen til en ny tid.⁸⁸ I Norge ble den nye tiden kjent som høyrebølgen, markert med Kåre Willoch sin regjeringsdannelse i 1981.⁸⁹ Landet var heller ikke uberørt av de kulturelle omveltningene på 60- og 70-tallet, som blant annet ga kvinner en mer fremtredende plass i samfunnet.

På 80-tallet var den kalde krigen inne i en av sine mest anspente perioder. I 1979 hadde Sovjetunionen intervenert i Afghanistan med store styrkeoppbud, noe som resulterte i kraftige protester fra USA.⁹⁰ Ronald Reagan, som ble valgt til president i 1981, innledet sin presidentperiode med å føre en kraftig konfrontasjonslinje - som hans karakteristikk av Sovjetunionen som «ondskapens imperium» var et talende uttrykk for. I 1983 vedtok Reagan-administrasjonen å utvikle et rakettforsvarsprogram, som besto i å plassere raketter i verdensrommet. I 70-årene foregikk det en sovjetisk militær styrkeoppbygging i nordområdene parallelt med at Kola-halvøya fikk større betydning som havn for Sovjetunionens strategiske ubåter. Dette gjorde at Norge ble trukket nærmere inn i stormaktkonfrontasjonen mellom supermaktene, og på 80-tallet ble Forsvaret rustet opp.⁹¹ Om Norge, på tross av opprustning, holdt fast på balansegangen mellom å være en god alliert og en god nabo, var det likevel flere politikere fra regjeringspartiet som stemte med i den harde retorikken. Dette var det større bakteppet da førti-årsmarkeringen fant sted.

Ti år senere var Europa gått gjennom den største omveltningen siden 1945. I 1989 oppga Sovjetunionen kontrollen over satellittstatene i Øst-Europa, og i tur og orden falt regimene som var lojale til Moskva. Den kalde krigen var over. Noe som i ettertid har stått igjen som en god illustrasjon på hybrisen som disse omveltningene ga opphav til, var statsviteren Francis Fukuyama sitt essay *The end of history?*.⁹² Der argumenterte han for at det liberale demokratiet var historiens endestasjon, og at krig og konflikt på en større skala ville opphøre i takt med at parlamentarisk demokrati og markedsøkonomi ble utbredt i resten av verden.⁹³

NATO besto, og hadde nå valget mellom oppløsning eller å finne en ny rolle i verden.⁹⁴ Den

---

⁸⁸McKay mfl., *A history of western society*, 2011, s. 970

⁸⁹Helle mfl. *Grunnbok i Norges historie*, 2013, s. 388

⁹⁰Best mfl. *International history of the twentieth century*, 2004, s. 283

⁹¹Helle mfl. *Grunnbok i Norges historie*, 2013, s. 371

⁹²McKay mfl., *A history of western society*, 2011, s. 991

⁹³Fukuyama, *The end of history*, 1989, s. 3

⁹⁴Helle mfl., *Grunnbok i Norges historie*, 2013, s. 451

økonomiske liberaliseringsbølgen som for alvor hadde slått inn over verden på 80-tallet, fikk nytt momentum på 90-tallet, og i 1991 ble Maastrichtavtalen undertegnet.⁹⁵ Dette betød en tettere integrasjon av det europeiske økonomiske fellesskapet, og i 1994 ble det på ny utlyst folkeavstemning for å avgjøre om Norge skulle gi sin tilslutning. De to største partiene og de største medieredaksjonene agiterte for ja-siden, men resultatet ble som kjent nei.⁹⁶ Russland, som var Sovjetunionens etterfølgerstat, befant seg på midten av 90-tallet i dyp økonomisk og sosial krise, og representerte ikke den samme trusselen mot Vesten lenger.⁹⁷ Forholdet var imidlertid fortsatt preget av en viss mistro. I alle fall bar samtiden preg av å være en oppbruddstid, med forsiktig håpefulle visjoner for framtiden.

Fra 90-årene av har den norske staten i samarbeid med humanitære organisasjoner blitt gradvis mer engasjert i bistand til utviklingsland og fredsarbeid, der landet har tatt på seg rollen som megler i en rekke kriger og konflikter. Denne såkalte "engasjementspolitikken" har i perioden fram til våre dager vært sentralt i å bygge opp et (selv)bilde av Norge som "humanitær stormakt".⁹⁸

Hva betydde dette for hva som ble tematisert og hvordan det ble vinklet under markeringen av merkedagene?

3.2 9. april 1980 - Forsvaret må styrkes

3.2.1 Lederartikler

Med henvisning til yngre generasjoner som er lei av tilbakeskuende mennesker som ikke klarer å legge krigen fra seg, åpner Aftenposten sin leder med å stille et retorisk spørsmål: «Blir dere aldri ferdige med denne krigen?» Mon det:

Og så ser vi tilbake likevel. På Norge som et okkupert land. På terror og lidelse og nød. På nordmenn i fengsler og konsentrasjonsleirer. På tortur og dødsstraff. På ufrihet satt i system. Og på norske kvinner og menn som hjemme og ute kjempet mot undertrykkelse og aldri ga opp håpet om at friheten skulle vinnes tilbake. Årene 1940-1945 står, og vil bli stående, som de mest dramatiske, du uhyggeligste og de mest skjebnesvangre i vårt lands historie.

Men det vedgås at det kanskje er et poeng at krigsgenerasjonen er for preget av svart-hvitt tenkning og at man har overvurdert Norges innsats. Og så går man til kjernen av 9.mai-lærdommen. Det bedyres at hensikten ikke er å reise diskusjonen om «hva som egentlig skjedde» eller «hvem som har skylden», men at den virkelige lærdommen er at også folk som mest av alt ønsker seg fred, også må være forberedt på krig:

Aldri mer 9. april, heter det i dag. Det er et ønske vi alle gir vår tilslutning til ... Men dette

⁹⁵McKay mfl., *A history of western society*, 2011, s. 1005

⁹⁶Helle mfl. *Grunnbok i Norges historie*, 2013, s. 449

⁹⁷McKay mfl., *A history of western society*, 2011, s. 997

⁹⁸Helle mfl., *Grunnbok i Norges historie*, 2013, s. 453

ønske og dette løfte blir ikke av stor verdi hvis det ikke følges opp i konkret handling. Vi må lære oss å forstå at et forsvar bygges opp i fredstid ... La oss gjøre det lille vi kan for at freden og tryggheten og friheten kan bevares i vår del av verden ... Men la oss ikke en gang til forsømme den forpliktelse vi har overfor vårt land og vårt folk, og overfor det vi tror på og står for, til også å forberede oss på at det verste kan skje. Verden er, dessverre, ikke blitt annerledes.⁹⁹

Denne lederen ytret budskap som har vært typiske for tilhengerne av forsvars- og sikkerhetspolitikken Norge hadde ført siden krigen. Oppfordringen om å bevilge mer til Forsvaret er i tråd med avisas ideologiske tilknytning, men lederen forøvrig bruker ikke historien til å delegitimere andre politiske grupperinger. Ellers handler den mer om samtiden enn hendelsene 40 år før. Som vist var dette en tid der den sikkerhetspolitiske situasjonen i nordområdene var blitt mer tilspisset.

Lederen i VG innleder med et raskt overblikk over verdenssituasjonen og finner mange mørke skyer i horisonten. Det blir så gjentatt hvordan strutsepolitikk hadde etterlatt landet nærmest forsvarsløst før angrepet 9. april, men at man står bedre rustet i dag, først og fremst fordi landet i dag «ikke står alene.» Og den avsluttes med å bedyre hvor viktig det er at det bevilges nok penger til Forsvaret:

De bevilgningene som er nødvendige er å betrakte som en billig forsikringspremie. Selvsagt har vi råd til det. Den som er av en annen mening får ta fram en del av den rikholdige litteratur som finnes om hendingsene i apriildagene 1940.¹⁰⁰

Alt som er skrevet om lederen over gjelder også for denne. To innlegg som kan relateres til samtidens forsvarspolitiske situasjon.

Klassekampen sin leder tegner også et dystert bilde av verdenssituasjonen. De tar imidlertid i bruk kraftigere retorikk enn de to foregående og går langt i å sammenligne Sovjetunionen anno 1980 med Nazi-Tyskland. Interessant nok blir resten av det politiske landskapet beskyldt for den samme ettergivenheten som Tyskland ble møtt med:

Er det virkelig noen fare for en 3. verdenskrig? For noen år siden ville mange sagt nei. Nå svarer de fleste ja på det spørsmålet. Og årsaken? Afghanistan. Sovjets lynangrep knuste de siste illusjonene om avspenningspolitikken. En ny storkrig var rykket nærmere. Enkelte insisterer likevel på å fortegne virkeligheten. Få utenom NKP våger å støtte Sovjets ekspansjonisme. Men langt flere har gjort det til sin hjertesak å gå mot enhver praktisk oppfølging av protestene mot okkupasjonen. Vi må holde hodet kaldt, sier de, og stikker det i stede ned i sanda.

Det trekkes så paralleller til ettergivenheten fascismen ble møtt med i 30-årene, og situasjonen sammenlignes med da vestmaktene ofret Spania, Etiopia og Tsjekkoslovakia på fredens alter. Også

---

⁹⁹Aftenposten 9. april 1980, s. 2

¹⁰⁰VG 9. april 1980, s. 2

fagbevegelsen blir beskyldt for å opptre som klakører for Sovjet. Til slutt hevdes det at situasjonen er sammenlignbar med Munchen-forliket og derfor en trussel mot verdensfreden:

Lefling med Hitler og ettergivenhet for fascismen var ei hovedlinje for borgerskapets Europa. I fredens navn ble Spania, Etiopia og Tsjekkoslovakia solgt på billigsalg. Nå selger de Afghanistan like billig ... Og med NKP's okkupasjonsforsvarere i spissen tas det både i fag- og kvinnebevegelsen initiativ til propagandakampanjer «for fred» ... Mange unger har opp gjennom etterkrigstida stilt spørsmålet: hvorfor ble så lite gjort for å møte tyskernes krigsforberedelser? Et av de viktigste politiske svarene for å forklare dette har vært Munchen-politikken ... Den 9. april 1980 ser vi de samme strømningene igjen¹⁰¹

Denne lederen gjenspeiler Akp-ml sitt syn på Sovjetunionen som verdens mest truende stormakt, og ligger sånn sett nært opp til de største utenrikspolitiske haukene på borgerlig-konservativ side. Her brukes historien fra mellomkrigstiden til å diskreditere både borgerlige og sosialdemokrater som ville ha inngå kompromisser med Hitler-Tyskland, men ytringen handler først og fremst om samtidens situasjon.

3.2.2 Kommentarer

Den ene usignerte kommentaren her sto på trykk i Arbeiderbladet og het «Aldri mer 9. april». Den tar utgangspunkt i professor Arne Bergsgård sin bok *Frå 17. mai til 9. april* der han skrev om modningsprosessen som det norske folk gikk gjennom i krigsårene – først og fremst ved at man for alvor lærte verdien av frihet. Oppsummert:

Når vi i dag snakker om «aldri mer 9. april» betyr det et nasjonalt nei til ufrihet og diktatur, og et ja til frihet og demokrati. Krigen i Norge lærte oss at frihet og demokrati er verdier det er verdt å forsvare.

Dette settes igjen i sammenheng med den brede oppslutningen som finnes om samtidens forsvars- og sikkerhetspolitikk, herunder alliansetilknytningen. Tatt i betraktning at det er gått 35 år uten krig i Europa, konkluderes det med at denne har vært vellykket. Men det føyes til at denne ikke er noe mål i seg selv, og at med samtidens våpenteknologiske nivå vil en ny verdenskrig være en meningsløshet. På sikt er derfor nedrustning og avspenning den eneste farbare vei. Til dette trekkes det også inn dette må ses i sammenheng med større økonomisk utjevning globalt:

Det betyr ikke minst en verden med mer rettferdig fordeling enn det vi i dag ser mellom rike og fattige land. Vi synes også dette er perspektiver som i høy grad hører med til erfaringene fra 9. april og våre bestrebelser for «aldri mer 9. april».¹⁰²

Denne kommentaren er typisk for Ap sin mer pragmatiske linje i forsvars- og utenrikspolitikk enn de to andre fløyene og handler mest om samtiden. Lærdommene som gis relevans til samtiden er av

---

¹⁰¹Klassekampen 9. april 1980, s.

¹⁰²Arbeiderbladet 9. april 1980, s. 4

mer allmenn art enn de som framheves i lederartiklene over.

3.3 8. mai 1985 – Friheten er ingen selvfølge

«Vi trenger en understreking av hva frihetskjemperne betydde for oss, og vi trenger en påminnelse om at friheten ikke er en selvfølge». Dette sa statsminister Kåre Willoch på 40-årsmarkeringen, som ble markert over hele landet med flere hundre minnehøytideligheter.¹⁰³

Høytidelighetene ble innledet 7. mai, da Kong Olav besøkte Lillehammer, der 87 veteraner fra Hjemmestyrkene defilerte gjennom byen. Samme dag ankom 50 jugoslaviske partisaner som hadde sittet i fangenskap i Norge under krigen. Britiske veteraner og popartisten Vera Lynn var på plass i Stavanger for å markere høytidelighetene der. I Lillehammer ble markeringen avsluttet med festmøte der Jens Christian Hauge igjen talte om den mirakuløse avslutningen på krigen i Norge og der Kong Olav talte om tiden etterpå: «Men det var ikke det samme Norge vi kom hjem til. Det var fattigere i materiell forstand, men rikere på fellesskap og felles omsorg for landet og felles vilje til å forsvare det. Dette har vært et solid fundament å bygge på i de 40 årene som er gått, og vi holder fortsatt ved fellesfølelsen og viljen til fred og frihet.»¹⁰⁴Hovedmarkeringen ble holdt i Oslo dagen etter.

Kong Olav, kronsprins Harald og kronprinsesse Sonja var til stede på minnehøytideligheten i universitetsaulaen arrangert av Norges forsvarsforening. Invitert var også hundre ungdommer fra Telavåg, Bodø og Lørenskog, som alle var etterkommere etter nordmenn som kjempet under krigen. Aftenposten skrev at «40 år i fred og frihet, en frihet vi må ta vare på for fremtiden», dannet rammen for arrangementet. Det ble appellert til de unge i talene. Foreningens president, Alv J. Fostervoll, la vekt på at det var et økende flertall av den norske befolkning som ikke hadde opplevd krigen, og at det påla et ansvar for de som hadde gjort så å holde historien i hevd.

Stortingspresident, Per Hyssing Dahl, sa at 8. mai må være den dagen vi husker at frihet er fredens fundament. Jens Christian Hauge holdt også tale, der han siteres på at «den viktigste lærdommen fra de fem lange år er at vi evig og alltid må holde håpet og drømmen i live». Et annet medlem av foreningen sendte en irettesettelse til de som måtte mene at «å krige er umoralsk», ved å vise til skillet mellom angreps- og forsvarskrig. Det hele ble rundet av med ett minutts stillhet og «Ja vi elsker».¹⁰⁵

Turen gikk så til Festningsplassen der kong Olav bekranset Nasjonalmonumentet. Etterpå holdt regjeringen mottagelse for kongefamilien, deler av diplomatiet, krigsveteraner og en rekke utvalgte

¹⁰³Arbeiderbladet 9. mai 1985, s. 49

¹⁰⁴Aftenposten 8. mai 1985, s. 49

¹⁰⁵Aftenposten 9. mai 1985, s. 53

gjester på Akershus.

I Trondheim talte Per Borten og la ned krans ved Krigsseilermonumentet, generalmajor Thorbjørn Bergesen bekranset minneplaten ved retterstedet på Kristiansten, og det var minnehøytideligheter ved De falnes monument og på kirkegården til Det mosaiske trossamfunn. I Bergen ble handelsflåten og marinen hedret og det ble lagt ned krans av ulike sjømannsforeninger. I Tromsø ble det foruten kransnedleggelse og taler avduket en utstilling, «Krigsår og frigjøring».

Internasjonalt forløp markeringene heller ikke denne gangen uten kontroverser.

I sin tale til den vest-tyske Forbundsdagen sa president Weizsacker at 8. mai ikke var noen tysk festdag, men at det likevel var en frigjøringsdag – frigjøring fra den nasjonalsosialistiske ideologien. I samme tale sendte han tanker til alle som døde og led under krigen, inkludert de seks millionene jøder som ble drept, men også egne soldater og borgere som mistet livet.¹⁰⁶ I Strasbourg holdt Ronald Reagan tale til både store demonstrasjoner og hyllester fra de fremmøtte parlamentarikerne. Han snakket blant annet om behovet for dialog med Sovjetunionen, men mesteparten av talen dreiet seg om viktigheten av europeisk enhet og båndene som knyttet Vest-Europa til USA, fra seieren i krigen over til Marshallhjelpen og opprettelsen av NATO.¹⁰⁷

I Moskva beskyldte Gorbachov i sin tale Ronald Reagan – med henvisning til talen i Strasbourg - for å gjenopplive myten om en sovjetisk militær trussel mot Europa. Han beskyldte også USA for aggressiv oppreden rundt om i verden, ved etablering av militærbaser, og ved «å føre uerklært krig i Afghanistan», og ved å gripe inn i andre lands anliggender.¹⁰⁸

3.3.1 Taler

Denne talen holdt statsminister Kåre Willoch holdt ved Akershus. Til stede var kongefamilien og veteraner; blant dem folk som hadde sittet i fangenskap der under krigen. Han begynner med å rette seg mot kongefamilien og bedyrer hvor viktige de var for frihetskampen. Han sier videre at «selv om 40 år ikke er et stort jubileumstall, føler vi et sterkt behov for å minnes dem som gav sitt liv for at landet skulle bli fritt.» Det bedyres at lærdommen fra krigen må overleveres til videre generasjoner:

Vi trenger en understreking av hva frihetskjemperne betød for oss, og vi trenger en påminnelse om at friheten ikke er noen selvfølge. Vi kan ikke ofte nok innprente betydningen av å stå vakt om landets frihet, og la den oppvoksende ungdom få del i de erfaringer som også vårt land høstet om diktaturets og tyranniets sanne vesen.

Sammenligner man med talen som Gerhardsen holdt i 1965 finner man en endring i hvilke

---

¹⁰⁶Arbeiderbladet 9. mai 1985, s. 19

¹⁰⁷Aftenposten 9. mai 1985, s. 8

¹⁰⁸Arbeiderbladet 9. mai 1985, s. 19

begreper som tas i bruk. Retorikken vektlegger gjennomgående en kamp for «frihet» og «rett». I neste vending takker han veteranene og minner om alle som falt:

Slik kunne vi regne opp mange skjebner. De fleste av dere som er samlet til denne minnestund har selv hver på deres måte personlig fått erfare hva okkupasjon innebærer og hva det vil si å ha kjempet for frihet og rett, enten her hjemme, på havet, i fremmed land, i fengsler eller fangeleire. – Og mange bærer et tungt savn etter det som hendte!

At det forekom svik blir i motsetning til i Gerhardsen sine taler ikke nevnt. Heller ikke fortellingen om det lille landet som ble slått av en overmektig fiende, men som mobiliserte en folkelig motstand og med kongen som ledestjerne berget nasjonens ære, blir uttrykt her. Men i likhet med alle de foregående talene trekker han fram den forenende virkning krigen hadde på det norske samfunnet: «Men vi minnes også de positive sider som kampen førte med seg; fellesskapsfølelsen, lojaliteten, samholdet, - gleden over at vårt folk med slik kraft kjempet en rettferdig kamp med stadig fornyede krefter og tro på at Norge igjen skulle bli fritt.» Avslutningsvis bedyrer han at Norge ikke hadde klart seg uten de allierte, som «gjorde det mulig å vinne kampen for frihet og rett», og han sier at når vi minnes, så er det både for å takke og bringe erfaringer videre til de neste generasjoner.¹⁰⁹

Det nasjonale aspektet er ikke like fremtredende i denne talen som i Gerhardsen sin; det legges mer vekt på enkeltskjebner. Overleveringen av budskapet til kommende generasjoner betones også sterkere, noe som jo er å forvente etter så lang tid. Vektleggingen av verdier som frihet og rett kan knyttes til hans politiske ståsted og/eller tidsånden.

3.3.2 Lederartikler

Noen av lederne tar som vi har sett for seg avgrensede temaer, andre er oppsummeringer av alt hva frigjøringsdagen har fått komme til å representere. Aftenposten sin leder 8. mai er eksempel på sistnevnte. I syv avsnitt kommer ulike akter av det som til sammen utgjør den etter hvert mytiske fortellingen om frigjøringen, og hva den var kommet til å representere: år null i den nasjonale bevisstheten. Først skildres frigjøringsgleden da «...befolkningen søkte ut på gater og veier med det norske flagg i hånden», etterfulgt av den mirakuløse avslutningen, til overgangen til fred:

Også denne ildprøve ble på mirakuløst vis mestret. Norge hadde i fem år kjempet for rettssamfunnets prinsipper, imot ideologien om den totalitære stat. Derfor klarte man i maidagenes begeistringsrus å overvinne impulser om lynchjustis overfor dem som hadde sviktet i forsvaret av demokratiet.

---

¹⁰⁹Tale ved 40-årsjubileet for frigjøringen i 1945 - regjeringen.no

Neste akt tar for seg den nasjonale oppslutningen rundt felles grunnverdier som fulgte – og som fellesprogrammet av 1945 var et uttrykk for. Så følger parolen om «aldri mer 9. april», mantraet som er uttrykk for det som i manges øyne er krigens viktigste lærdom – at for å kunne bevare vår selvstendighet er vi nødt til å inngå i et større forsvarssamarbeid av vestlige demokratier. Dette er imidlertid en mer hardstemt retorikk enn det vi har sett tidligere:

Aldri 9. april igjen! Fra å være et unisont motto for 40 år siden, er det blitt en historisk lærdom for efterslekten... Okkupasjonen av Norge viste oss med ett slag den konflikt der alltid vil være mellom totalitære regimer og demokratier, og at forsvar av folkestyret gjelder noe mer enn forsvar av den enkeltes liv. Det dreier seg om en nasjons handlefrihet. Erkjennelsen av dette lå sørgelig tilbake blant førkrigstidens politikere. 40 fredsår har vist at krigen rev oss ut av livsfarlige illusjoner.¹¹⁰

Dette er en borgerlig ideologisk retorikk som uten å uttrykke det eksplisitt ser den kalde krigen som en fortsettelse av kampen mot det "totalitære". Dette kan også tolkes som et uttrykk for tidsånden.

Dagen etter har avisa en leder som tar for seg markeringen i østblokken. Der uttrykkes det skuffelse over etterkrigsordningen, med særlig oppmerksomhet på situasjonen i Øst-Europa. Kritikken rettes spesielt mot historiefremstillingen som er rådende der. Dette settes i kontrast til situasjonen i vest:

I propagandakontorene i de østeuropeiske hovedsteder gis det en helt annen framstilling av de krefter som bragte Hitler-Tyskland i kne enn den vi kjenner i vest. Det nevnes knapt at USAs hjelp til Sovjetunionen var avgjørende for krigens forløp. Den har fått den nasjonalistisk gloriøse betegnelse «den store fedrelandskrig»... I Øst-Berlin beskrives Sovjetunionens seier over «det brune diktatur» som den andre store frigjøringen i menneskehetens historie siden oktoberrevolusjonen. Dette er kommunistregimenes form for historeiskrivning. Det forties og villedes. Deres landsmenn har en helt annen oppfatning av Sovjetunionens rolle etter befrielsen. Det er kommet til uttrykk i ungarernes og tsjekkosllovakenes fortvilte forsøk på å løsrive seg fra den sovjetiske okkupasjon som etterfulgte den tyske. Heller ikke i vest er denne 40-årsdag blitt markert i yrende glede. President Ronald Reagans reise til Tyskland viser at krigens spor ennå ikke er utslettet i vår del av Europa. Men vi kan vurdere fortid og samtid i fred og på demokratisk grunn. Det er det ennå ikke østeuropeerne forunt å kunne.¹¹¹

Dagen etter å ha erklært at det var en seier for mot det "totalitære" rettes det altså beskyldninger mot andre for ideologiske og propagandistiske måter å behandle krigen på.

Dagbladet har en leder som drøfter frigjøringsdagen i et historisk perspektiv, dens rituelle funksjon og krigens plass i den nasjonale bevisstheten:

For den krigen vi avslutter i dag, har fått et liv i vår bevissthet som ingen kan ha drømt om mens

---

¹¹⁰Aftenposten 8. mai 1985, s. 2

¹¹¹Aftenposten 9. mai 1985, s. 2

den sto på. Den gang lød parolen: Vi kjemper for framtidens skyld! For at livet og friheten skal gå videre! Hva vi så har sett, er at 40 år knapt har mildnet, men heller skjerpet appetitten på det som den gangen hendte.

Videre blir det ytret at den store og vedvarende interessen for krigen er et gode, spesielt det at ingen enkeltgrupper har fått gjøre dagen til «sin». Det som imidlertid blir trukket fram som en svakhet ved denne måten krigen blir minnet på, er at den dekker over de innbyrdes politiske motsetningene mellom dem som kjempet, og at det på den måten skapes en falsk konsensus:

Vi tvinges inn mot en harmoni som kan synes større enn det er dekning for. De som selv kjempet sammen under krigen, kunne sloss innbyrdes så busta føyk: sosialister mot borgerlige, autoritære mot demokrater, hevngjerrige mot tolerante. I den grad krigsminnene har tjent til å legge lokk over konfliktene, har de fått virkninger som knapt kan kalles ønskelige. De er i hvert fall ikke i pakt med dem som kjempet og falt den gang.

Det avsluttes med et ønske for dagen om en mer åpen og ærlig markering: «Så dette blir vårt ønske for dagen: litt mindre høytid, litt mer utløp for de motsetningene som faktisk fins.»¹¹²

Her presenteres det ikke en fortolkning av krigen som bygger opp under politiske standpunkter i samtiden; her er det selve krigsminnekulturen det settes søkelys på.

VG trykket på 7. mai en leder som i sammenheng med kong Olav sin avduking av det nye monumentet, hyller arbeidet til den illegale pressa. Derfra trekkes det linje fram til ytringsfrihetens kår i dagens såkalt totalitære stater:

Vernet om det frie ord er i vår del av verden blitt stadig utbygget. Men vi vet at det i alle totalitære stater pågår en kamp mellom politimyndigheter og enkeltmennesker som setter livet inn for ytringsfriheten. Det nordmenn opplevde under okkupasjonsårene gir særlige forutsetninger for å solidarisere seg med frihetens forsvarere i stater der systemet ikke tåler å høre avvikende meninger. Også denne kamp som foregår like utenfor våre grenser, skal vi tenke på, når minnesmerket over frihets-kjemperne fra de anonyme rekker nå er kommet på plass.¹¹³

Med frasen «...like utenfor våre grenser» legges det ikke skjul på at det her er Sovjet og Øst-Europa det er snakk om. Som med Aftenposten sin leder representerer disse en tematisk forskyvning. Ytringsfrihetens kår i Østblokken ble ikke bragt på banen tjue år tidligere. Denne lederen handler først og fremst om samtiden og kan plasseres i samme kaldkrigs-kontekst som de andre lederne fra de to borgerlige avisene.

Dagen etter har samme avis en leder i samme kategori som den første som ble analysert her; en oppramsing av hva dagen symboliserer. Kontrasten mellom krigen og freden, minne dem som falt, kalddusjen det tyske overfallet representerte for den naive troen på nøytralitet, den nye nasjonale bevisstheten som krigen ansprett til; idealene som motstandskampen vekket –

---

¹¹²Dagbladet 8. mai 1985, s. 2

¹¹³VG 7. mai 1985, s. 2

oppsummert i ordet «frihet». Den munner ut i en tanke til dem som enda ikke har fått ta del i denne friheten: «Vår viktigste markering av freden i 1945 vil være at vi både fortsetter kampen for vår egen frihet, og er med å kjempe for andre fred. Slik kan vi vise vår takk overfor alle dem som kjempet i krigsårene her hjemme.»¹¹⁴

Her er det undertegnedes gjetning at vi har å gjøre med en trykkfeil, og at «fred» og «frihet» skulle stått i hverandres sted. I så fall føyer den seg inn i rekken med andre av disse lederne som implisitt sammenligner situasjonen i Østblokken med okkupasjonen i Norge, og gjør det demokratibevegelsen der kjemper for til vår kamp.

3.3.3 Kommentarer

I en usignert kommentar i Arbeiderbladet som heter «Forsvar for freden» starter forfatteren med noen ord om frigjøringen og de frasene som er blitt velkjente i «festtalene». Det legges også vekt på at mange, «alt for mange», nordmenn begikk svik. Men i alt bestod vi prøven, ikke minst på grunn av handelsflåten. Dette er en variasjon rundt det samme budskapet som har blitt innprentet mange ganger tidligere, så det er unødvendig å gå i dypere ned i denne delen av kommentaren. Siden det nå er 40 år som har gått siden krigen, og de fleste nålevende ikke har selvopplevde erfaringer fra krigstiden, er det viktig å minnes den - og å trekke lærdom fra den, skrives det videre. Derfra går turen over til den skuffende etterkrigsordningen, og det minnes om at NATO-medlemskapet var et resultat av lærdommene man trakk fra nøytralitetspolitikken. Sett i lys av amerikansk utenrikspolitikk under Reagan-administrasjonen, blir imidlertid medlemskapet framstilt som en beklagelig nødvendighet:

Selv om NATO-samarbeidet ikke er noe mål i seg selv, fins det i dag ikke noe alternativ til alliansen. Og et NATO uten amerikansk deltagelse er en meningsløshet, selv om det er aldri så god grunn til å være skeptisk overfor dagens ledelse i Washington. I en slik situasjon er det viktig at vi ikke opptre som nikkedokker, men bruker vår selvfølgeligelige rett til å ta initiativ og være rådgiver både overfor NATO og USA. Slik vi har gjort det tidligere. Vår tid krever ikke bare et forsvar mot krig, men et forsvar for freden. Vårt viktigste framtidshåp er knyttet til arbeidet for nedrusting og avspenning og en mer rettferdig fordeling av goder mellom verdens rike og fattige land...Den våpenteknologiske utvikling har ført til at alternativet til nedrusting og avspenning er en totalødeleggende atomkrig. Alternativet til nedrusting og avspenning er et nytt 9. april uten et nytt 8. mai.¹¹⁵

Her er det også samtidsaktuelle saker som blir aktualisert. Den mer pragmatiske holdningen avisa har vist i forsvars- og utenrikspolitikk i tilknytning til 8. mai og 9. april blir videreført her. Fattigdoms-problematikk og fordeling er imidlertid et tema som ikke har blitt tatt opp på

---

¹¹⁴VG 8. mai 1985, s. 2

¹¹⁵Arbeiderbladet 8. mai 1985, s. 4

disse dagene fram til nå.

Kommentaren dagen etter, «Friheten først», tar også utgangspunkt i samtidens utenrikspolitiske ordskifte og lærdommen fra krigen. Foranledningen er en debatt i stortinget der høyrepolitiker Grethe Værnø siteres på at «krigsårene lærte oss at man må betale dyrt for unnfallenhet» og hennes partifelle Harald Lied som kontrasterte de vestlige demokratier som «kunne leve i fred og frihet» med de som levde på den andre siden av jernteppet og ikke fikk nytte demokratiske rettigheter. Kommentaren slutter seg til akkurat dette og argumenterer i lengde for den grunnleggende forskjellen mellom demokrati og diktatur – mellom USA og Sovjetunionen – og at demokrati og ytringsfrihet er en forutsetning for sosialisme. Men forfatteren hevder at det derfor er et paradoks at det finnes så lite rom for kritikk av amerikansk utenrikspolitikk:

I Sovjetunionen sitter opposisjonen – ikke i nasjonalforsamlingen, men i fangeleir og sinnssykehus. En «sosialisme» som ikke oppfatter friheten som sitt viktigste våpen og sin mest dyrebare arv, er ingen sosialisme...Men hva skal man med frihet hvis man ikke også skal ha den i forhold til sin store allierte, når denne lefler med tyrannier og prøver å bekjempe undertrykte folks raseri ved å styrke regimer som i decenniene har ignorert sitt folk?...Hva skal man med frihet hvis den ikke også innebærer frihet til å kritisere en president som pleier vennskapelige forbindelser med søramerikanske og asiatiske tyranner...

Avslutningsvis siteres AP-politiker Guttorm Hansen som advarte mot «passivitet som grenser til politisk servilitet», og forfatteren spør seg hva man skal med friheten hvis man ikke bruker den: «Hvis vi skal være tvunget til å bruke diktaturets metoder, hva var det vi da sloss for og hva er det vi da sloss for?»¹¹⁶

Begge disse kommentarene forsvare det standpunktet avisa har hatt siden 1945 – at NATO er Norge sin viktigste sikkerhetsgaranti – men minner på at alt det man kjempet for under krigen, fred og frihet, risikerer å gå tapt hvis man fortsetter på en kurs med blind lojalitet til USA. At samtidens utenrikspolitiske dilemmaer ble bragt på banen i tilknytning til frigjøringsdagen, var som vi har sett langt i fra banebrytende, men de fikk en mer fremtredende plass her.

I Dagbladet står kommentaren «Krig og stjernekrig» på trykk 8. mai, og den berører den samme tematikken som i kommentarene over. Utgangspunktet er en av samtidens viktigste storpolitiske begivenheter - at det parallelt med markeringen av forrige store krig foregår en potensiell kjernefysisk opprustning av verdensrommet.

I historisk perspektiv er det viktigste som skjedde med Norge i perioden 1940-1945 at landet

---

¹¹⁶Arbeiderbladet 9. mai 1955, s. 4

ble «internasjonalisert», altså at man i løpet av fem år gikk fra isolasjonisme til å avgi suverenitet til en rekke mellom- og overstatlige organer:

Våpenfellesskapet med de allierte 1940-45 ble naturlig strukket ut i etterkrigstid, og inn i NATO. Dollarfellesskapet ledet oss inn i de internasjonale økonomiske samarbeidsorgan som USA ønsket oss til. Det var plutselig ikke noe spesielt og isolert ved Norge – blant flere ble vi derimot lite og svakt, og derfor bøyde av andre.

Videre skriver han at selv om det bryter med det norske selvbildet som har blitt formet av motstandskampen å nevne det, er Norge nå et «lite hjul i maskineriet». For eksempel er landet for lite til å ha noen mening om «stjernekrigen». Derfra peker han på paradokset det er at en krig som ble utkjempet for å frigjøre landet, resulterte i en så sterk begrensning i landets handlefrihet. Og at på tross av de høyteknologiske, futuristiske aspektene av det som er blant samtidens mest kontroversielle utenrikspolitiske spørsmål, representerer den like fullt et dilemma som var like gjeldene for 40 år siden som nå:

Opprustning av verdensrommet tilhører ennå i dag en slags science-fiction. Sett fra 1945, ville prosjektet fortont seg enda mer tegneseriefantastisk. Fra begge synspunkter tilhører den likevel samme elementære avveining: mer eller mindre rustningsutvikling; mer eller mindre spillerom for det enkelte land til å si nei. Argumentene fra begge sider: fred *eller* frihet, tilhører vårt århundres etter hvert så smertefullt klassiske dilemma. Alle kan forstå at her går både linjene framover og bakover i tid. 1985 er kanskje ikke så langt unna 1945 likevel?¹¹⁷

På den ene siden er samtlige av disse kommentarene på det rene med at tilslutning til den vestlige alliansen var og er en nødvendighet. På den andre siden belyser de på ulike måter at landet står i fare for å ende opp som passiv deltager i politiske forviklinger som kompromitterer de verdiene man trodde man kjempet for 1940-1945. De handler også mer om tiden som har gått siden og hvordan krigserfaringen kan relateres til dagens situasjon.

3.4 Oppsummering

At den kalde krigen var inne i en av de mest intense periodene siden 1946 forplantet seg i kontroversene rundt dette jubileet og var et gjennomgående tema i ytringene. En representativ framstilling av krigen som var framtrødende på borgerlig side var når Aftenposten skrev at Norges kamp hadde vært en kamp for rettsstatens prinsipper mot ideologien til den totalitære stat, at okkupasjonen viste den konflikt som alltid vil være mellom totalitære regimer og demokratier, og dermed laget en kontinuitet mellom kampen mot okkupasjonen og deltagelsen i den kalde krigen på vestlig side. Det at det var en annen framstilling av krigen som var rådende i østblokken enn i vestlige land var ifølge samme avis et uttrykk for fortielse

---

¹¹⁷ Dagbladet 8. mai 1985, s. 2

og villedning. Dette var verken første eller siste gang ulike syn på historien ble et stridstema på frigjøringsdagen, men kanskje ikke med samme heftighet som her. I VG sin hyllest til den illegale pressen ble det tilsvarende trukket linje fram til kampen for ytringsfrihet i disse landene.

Dagbladet gjorde på sin side et poeng av at interessen for krigen var større enn noen gang, uten å spekulere i hvorfor. Men de pekte fram mot det som skulle bli et skifte i den norske krigsminneskulturen når de hevdet at baksiden ved en felles krigshistorie som «ingen gjorde til sin», la et slør over de motsetninger der eksisterte mellom de som sloss mot okkupanten. Arbeiderbladet ytret seg i likhet med tidligere jubileer mer forbeholdent i sin støtte til NATO, og benyttet anledningen til å mane til fred og til større debatt rundt utenrikspolitiske spørsmål. Dagbladet berørte også dette paradokset og det er verdt å bemerke at krigen ble skrevet inn i en annen fortelling enn den VG og Aftenposten plasserte den i; det sentrale i Dagbladets kommentar var at slutten på krigen markerte tilslutningen til de mellom- og overnasjonale organer som innebar en svekkelse av folkestyret, som er en annen vinkling enn at krigen dro Norge inn i en vedvarende kamp mellom demokrati mot diktatur. Det er ikke perspektiver som er gjensidig utelukkende, men det er helt klart ulike perspektiver. Det ene preget av tosidighet og gjennomført pragmatisk; det andre preget av ensidighet og gjennomført ideologisk. 9. april ble brukt til å argumentere for mer bevilgninger til Forsvaret, og til å føre en hardere linje mot Sovjetunionen.

3.5 9. april 1990 - Vær forberedt på det uforutsette

3.5.1 Lederartikler

Aftenposten sin leder på 50-årsdagen innledes en metahistorisk refleksjon som slår fast at historien ikke gjentar seg, men at man likevel kan lære av den. For 9. april sitt anliggende oppsummeres det i kjente læresetninger som verdien av et skikkelig forsvar, allierte og engasjement med omverdenen. Et nytt moment trekkes imidlertid inn når det hevdes at man ikke bare hadde vært for godtroende, men også «villige til å lukke øynene for visse typer undertrykkelse og voldsbruk.» Her beklages det altså at Norge ikke tok på seg en mer aktiv rolle i sitt engasjement med omverdenen, og ikke bare tilpasset seg den bedre, slik som lærdommen fra 9. april tradisjonelt har vært forstått.

Videre antydes det at det er takket være noen få handlekraftige individer som kong Håkon, C.J Hambro og oberst Birger Eriksen at motstandskampen fikk et fundament:

Hadde det ikke vært for deres innsats og holdning, kunne invasjonen endt i en langt større katastrofe: Den kunne ha gitt oss en så alvorlig moralsk knekk at vi ikke var kommet igjennom okkupasjonsårene som et folk med anstendigheten og selvrespekten i behold.

I motsetning til i mange andre land virket okkupasjonen samlende på nordmenn, står det å lese

videre, men her blir budskapet om at under krigen sto alle gode nordmenn sammen nyansert, og det legges til at for mange var opportuniste den viktigste ledesnor når det kom til å ta stilling:

Den lærdom vi nok er mest tilbøyelig til å overse, er at også nordmenn – endog når det dreier seg om klare moralske og prinsipielle valg – i høy grad er villige til å kompromisse, til å gå på akkord.

Så går turen til spørsmålet om hvordan arven etter 9. april skal forvaltes i en samtid og framtid der en stadig større andel av befolkningen verken har opplevd krigen, eller har foreldre som har gjort det. Hvordan man skal kunne overbevise kommende generasjoner om dens tidløse relevans. Budskapet den munner ut i er at framtiden er uforutsigbar, noe samtidens omveltninger har demonstrert:

Det er lett å bli lurt på ny, ikke minst av vakre ord om fred. Det er lett å overse at verden kan forandre seg drastisk i løpet av kort tid – selv om vi nettopp har vært gjennom en historisk omveltningssperiode. Vi vet intet om hva som vil skje i folkerike samfunn der gamle bånd brister og årelange frustrasjoner kommer til overflaten. Men forhåpentligvis har vi lært nok til å vite at fremtidens farer best kan møtes om vi søker sammen med andre. Vi unngår dem ikke ved å stikke hodet i sanden.

Her er det ingenting igjen av de konkrete sikkerhetspolitiske læresetningene som kom til uttrykk ved tidligere jubileer, men generelle formaninger som reflekterer at verden var gått gjennom store forandringer, som gjorde historien til en mindre pålitelig ledesnor for framtiden enn tidligere.¹¹⁸ Den går inn for å gi en ny lærdom fra 9. april, og i en tid der styrking av forsvaret kanskje ikke virker like påtrengende, uansett hvor man står politisk.

I VG blir det innledningsvis slått fast hvor skjellsettende begivenheten og de påfølgende okkupasjonsårene var for det norske samfunnet:

«Fem års okkupasjon fikk større innvirkning på etterkrigstidens utvikling enn vi er klar over – selv i dag.»

At krigen lærte nasjonen å stå samlet innad og knytte bånd utad, blir programmessig gjentatt. Så følger detaljerte beskrivelser fra hendelsesforløpet, som bidrar til å underbygge hvor feilslått norske myndigheter hadde opptrådt i oppløpet til invasjonen. Noe som demonstrer hvor galt det kan gå når ønsketenkning ligger til grunn for sikkerhetspolitiske kalkyler:

Ønsketenkningen – trangen til å tro at «slikt hender ikke her» - fikk politikerne til å bortforklare alle tegne som i ettertid står som lysende klare. Denne ønsketenkningen og troen på at Norge kunne opprettholde sin nøytralitet selv om hele verden var i ferd med å komme i brann, hadde vært så fremherskende og dominerende i norsk politikk at man hadde unnlatt å holde orden i eget hus på det forsvars- og sikkerhetspolitiske området.

---

¹¹⁸Aftenposten 9. april 1990, s. 2

Det står videre at Kong Håkon og C.J Hambro var blant de få som viste «ro og kaldblodighet», og også i denne lederen inngår de i en fortelling der dikotomien mellom noen få klarsynte og handlekraftige individer og en gjeng med hodeløse høns er et sentralt element. Og også i likhet med forrige leder blir viktigheten av å holde mantraet i live innprentet:

«Aldri mer 9. april» har som alle patosfylte slagord fått en lettere slagside. Enkelte politiske grupperinger finner det i dag simpelthen en smule komisk – historien gjentar seg jo aldri, sier de. Men det var vel ikke akkurat det ordene var myntet på, at begivenhetene ikke måtte gjenta seg med nøyaktig likhet. «Aldri mer 9. april» betydde: Aldri mer så naive, aldri mer slik ønsketenkning, aldri mer så uforberedt. Dette har god mening, også i vår tid – eller kanskje nettopp nå.¹¹⁹

Dagbladet har en diametralt motsatt tilnærming til spørsmålet om slagordet «Aldri mer...» enn de to over. Diskusjonene om hva som gikk galt og hvorfor det skjedde, hevdes å være avleggs.

Derfor virker det mer anstrengt enn noen gang når det også ved denne markeringen blir gjort forsøk på å blåse liv i striden om hvem som var klarsynt og hvem som ikke var det i 1940. Det er formodentlig siste gang det blir gjort i forbindelse med markeringen av denne dagen. Snart blir også 9. april utelukkende historie. De som betrakter overfallet og okkupasjonsåra som samtid, faller etter hvert ifra.

Med samtidens omveltninger som bakgrunn blir det advart mot å bruke de siste femti årene med historie som ledesnor for framtiden. Endog blir det hevdet at slagordet dagen forbindes med er «farlig», fordi det kan medføre at man overser nye farer som det ikke finnes historisk presedens for. Videre ytres det at det var nettopp det som var grunnen til at Norge var så uforberedt på angrepet i 1940, fordi landet hadde vært holdt utenfor krigene på kontinentet i over hundre år:

Derfor var vi ikke forberedt på den krigen som kom, ikke fordi vi var spesielt godtroende, men fordi historiens erfaring førte oss bak lyset ... I tida etter krigen har vi valgt å bygge vår nasjonale sikkerhet på et forpliktende samarbeid med nasjoner som bekjenner seg til de samme verdier som vi. Frontlinjen har i disse 45 år vært enkle og klare. I denne etterkrigsperioden har det på en måte vært greit å legge erfaringen fra okkupasjonen til grunn. Vi har visst hvem som truet oss.

Lederen avsluttes med å konkludere med at nå som denne tilstanden er over, vil erfaringene fra det tyske overfallet ha liten lærdom av relevans å bidra med for å løse globale utfordringer som forurensning og økonomisk ulikhet.¹²⁰

Det disse tre lederartiklene har til felles er at de reflekterer at de er skrevet i en historisk brytningstid. Under og etter omveltninger av sånne dimensjoner som østblokkens oppløsning og avslutningen av den kalde krigen, er det ikke bare framtiden som framstår mer usikker, men også historien blir åpen for flere mulige fortolkninger.

---

¹¹⁹VG 9. april 1990, s. 2

¹²⁰Dagbladet 9. april 1990. s. 3

Arbeiderbladets leder legger også vekt på at den eksepsjonelt lange tiden uten større krigshandlinger på norsk jord, er den viktigste forklaringen på hvorfor Norge var så dårlig forberedt på krig i 1940. Derfor mener de at det er lite fruktbart å dele ut skyld til enkelte grupper eller personer. Til støtte for dette syn legger de til at det ikke var store uenigheter om forsvarspolitikken mellom de politiske partiene. I tilbakeblikk er det heller ikke stort landet kunne stilt opp med mot den tyske krigsmakt, selv om landet var bedre forberedt på krig. At Norge heller ikke var alene om å undervurdere trusselen fra det nazistiske Tyskland blir lagt til, blant annet med henvisning til appeasement-politikken til Storbritannia.

Dette er for så vidt kjente toner fra Arbeiderpartiets partiavis, og et godt uttrykk for deres historiesyn. Det er også avslutningen, som oppsummerer det både partiet og avisa har holdt som den viktigste lærdommen etter 9. april:

9. april 1990 har vi et Europa der grunnlaget for en varig fred er kanskje bedre enn noen gang. Men det må ikke forlede oss til å tro at tidene ikke på ny kan forandre seg. I et intervju ble kong Olav spurt om hva vi som folk bør lære av det som skjedde i 1940. Kongen svarte: «At det kan være farlig å isolere seg utenrikspolitisk, slik vi gjorde i slutten av mellomkrigstiden.» La denne lærdommen bli felleseiendom, også for kommende generasjoner.¹²¹

3.6 1995 – Tid for forsoning

I 1995 ble høytidelighetene lørdag 6. mai innledet med at kong Harald besøkte Oscarsborg, der han avduket en statue av kommandant oberst Birger Eriksen. Statsminister Gro Harlem Brundtland, forsvarsminister Jørgen Kosmo og stortingspresident Kirsti Kolle Grøndahl var også til stede. Etter talene la kongen ned krans ved monumentet over 29 falne kystartillerister og signerte navnet sitt i plaketten. Derpå hilste kongen på veteranene, før han besøkte det nyåpnede festningsmuseet og inspiserte restaureringsarbeidet. Når kongen forlot kai om bord i mtb`en KNM Ravn var det til toner av «Ja vi elsker» fra en russisk destroyer, som tilfeldigvis passerte sundet på vei til Oslo. «Verden har sannelig forandret seg» skal det ha kommet fra festningskommandant Tor Hovland.¹²²

Dagen etter ble det arrangert «fredsmarsj» i Oslo, med deltagelse fra over 10 000 mennesker.¹²³ 8. mai det blant annet avduket et monument over Englandsfarerne i Ålesund og et monument over Shetlands-Larsen.¹²⁴ På Bygdøy ble krigsseilerne hedret av konge og regjering, der oppreising for en forsømt gruppe dannet bakteppet.

Hovedinnslaget var når 4000 veteraner - med krigsseilerne i spissen - paraderte gjennom Karl Johan

¹²¹Arbeiderbladet 9. april 1990, s. 2

¹²²Aftenposten 7. mai 1995, s. 3

¹²³Arbeiderbladet 8. mai 1995, s. 4-5

¹²⁴Aftenposten 9. mai 1995, s. 4

på vei til nasjonalmonumentet. Når de passerte Stortinget var det foran regjeringsrepresentanter, utenlandske gjester og en konge som sto i stram giv akt, mens seksten F 16-fly fløy i formasjon over himmelen. Klokka 12 ble det holdt ett minutt stillhet over hele landet. I talen kong Harald holdt foran de oppmøtte på festningsplassen var det forsoning som preget budskapet hans: «Men èn ting er handlinger og skyld som må sones – noe annet er mennesker som har lidt for det de en gang gjorde. Det skal alltid strekkes ut en forsonende hånd. Det er både en kristen og en human plikt. Forsoning skal overvinne uforsonlighet og hat.» Her var også Storbritannias utenriksminister Douglas Hurd og Polens visestatsminister Alexander Luczak til stede. Det var også utsendinger fra den engelske kongefamilien, foruten den norske stortingspresidenten og representanter for regjeringen. Og besøkende soldater fra Russland, USA, Canada og Storbritannia som sto i giv akt under høytlesing av Nordahl Grieg sitt dikt «De beste».¹²⁵

Parallelt med dette ble det norske, amerikanske og tyske flagget heist under en seremoni ved krigsminnet ved Jørstad-bru. Ansvarlig for aksjonen som krigsminnet står der for, daværende CIA-direktør William Colby, var tydelig på at det tyske flagget hørte hjemme der. «Vi ville ikke vunnet den kalde krigen uten Tyskland», uttalte han.¹²⁶ Avslutningen på høytidelighetene var en storstilt festforestilling som regjeringen arrangerte i Oslo Spektrum. Der ble jubelscenene fra mai-dagene 50 år tidligere gjenskapt, samt forestillinger som skildret årene under okkupasjon. I sin tale, som var den eneste som ble holdt, sa statsminister Gro Harlem Brundtland: «I 50 år har vi levd i et fritt og fremgangsrikt Norge. I dag feirer vi gleden over denne friheten. I den har vi noe felles. Men i gleden skal vi likevel huske at friheten ikke er noen selvfølge. I dag er det opp til oss å gi friheten innhold. Derfor skal vi – og de generasjoner som kommer – hedre denne delen av vår historie og ta vårt ansvar for at vårt land forblir fritt og selvstendig.»¹²⁷ Dette var det siste tiårs-jubileet der de fleste krigsveteranene fortsatt var i live.

8. mai var lederne for de fire allierte landene som okkuperte Tyskland mellom seg i 1945, til stede først i Paris, så i Berlin. Symbolikken i at markeringen foregikk der, ble forsterket av talene som ble holdt. Frankrikes president Francois Mitterand la ut om hvordan de to arvefiendene endelig hadde funnet sammen i brorskap. Visepresident Al Gore sa at seiersdagen for de allierte ikke var en seier i Europa, men en seier *for* Europa. Storbritannias John Major ytret at Europa sto på terskelen til en ny tidsepoke, preget av tillit, fornuft og toleranse og den russiske statsministeren Viktor Tsjernomyrdin sa at det ikke fantes noe

---

¹²⁵Arbeiderbladet 9. mai 1995, s 4-5

¹²⁶Aftenposten 9. mai 1995, s. 4

¹²⁷Aftenposten 9. mai 1995, s. 3

alternativ til nært vennskapelig samarbeid og fellesskap. Forbundsprezident Roman Herzog sa på sin side at 8. mai burde minnes som «den åpne døren til framtiden».¹²⁸ Til tross for disse proklamasjonene var det mange som avslo den offisielle invitasjonen fra Boris Jeltsin om å overvære militærparaden i Moskva dagen etter, blant annet med henvisning til krigen som på den tiden raste i Tsjetsjenia.¹²⁹

3.6.1 Taler

Kong Harald begynte talen sin på Akershus med å henvende seg til stortingsprezidenten, statsministeren, gjester fra andre land, krigsveteraner, offiserer og soldater. I de innledende avsnittene taler han om det som har blitt faste innslag i 8. mai talene: kontrasten mellom okkupasjon og frigjøringsglede, den heldige avslutning på krigen i Norge. Sågar takken til de som ofret livet og til de allierte som vant krigen. Men så kommer et avsnitt der kongen ytrer et budskap som er karakteristisk for akkurat dette jubileet, nemlig formaning om forsoning:

Vi har alle et ansvar for å gjøre vårt for at sårene nå må leges. Det gjelder også landsmenn som havnet på gal side. Vi som opplevde krigen, ville ikke være ærlige om vi istemte det gamle ord, at å forstå alt er å tilgi alt. Det som var galt, blir ikke riktig bare fordi vi forstår grunner og omstendigheter. Men en ting er handlinger og skyld som må sones - noe annet er mennesker som har lidt for det de engang gjorde. Det skal alltid strekkes ut en forsonende hånd. Det er både en kristen og en human plikt. Forsoning skal overvinne uforsonlighet og hat.

Han erklærer så at det var forsoning mellom gamle fiender som i Europa la grunnlaget for de femti årene med fred som har gått siden. Et annet tidstypisk aspekt ved talen er at den skuffende etterkrigsordningen som gikk over i en ny kald krig, ikke nevnes:

I tiden etter krigen var det forsoningsveien den vestlige verden fulgte - for første gang etter en storkrig. Frankrike og Tyskland, de to arvefiender gjennom århundrer, ble partnere i fredelig samarbeid. Storbritannia, USA og andre vestlige land var grunnleggere og deltagere i den europeiske demokratibyggningen som har vært avgjørende for den lengste fredsperiode i europeisk historie.

Denne passasjen fikk daværende utenriksredaktør i Aftenposten, Nils Morten Udgaard, i en kommentarartikkel som strittet av begeistring for kongens tale, til å bemerke «At kongen sier dette mindre enn et halvt år etter Norges EU-nei, er mer enn interessant, det er nesten bemerkelsesverdig.»¹³⁰

Kongen sier videre at «Det var det de kjempet for, de mange som holdt vår ære blank under krigen – en fred som gir rom for frihet og menneskeverd.» Resten av talen er en hyllest til de som falt.¹³¹

¹²⁸Aftenposten 9. mai 1995, s. 4

¹²⁹Arbeiderbladet 9. mai 1995, s. 20

¹³⁰Aftenposten 9. mai 1995, s. 5

¹³¹kongehuset.no, "50 år siden frigjøringen"

3.6.2 Lederartikler

Dagbladets leder 7. mai innledes med et sitat den erklært republikanske avisa hadde på trykk for femti år siden, der Kong Håkon ble hyllet med ordene «Ingen mann har ved sin holdning gjort større gjerning.» Slik illustrerer avisa det grenseoverskridende verdifelleskapet som ble formet i løpet av krigsårene. Lederen tar så et historisk sveip og erklærer at dette jubileet markerer et tidsskille:

Historien om overfallet og friheten vil bli endevendt når nye generasjoner skal se det i sitt perspektiv. Slik må historien være. Både 9. april og 8. mai er brukt i mange sammenhenger allerede, og vi er så visst ikke ferdig med dem selv om 50-årsmarkeringen blir den siste store der krigsgenerasjonen selv er representert. Historien kan være en farlig veiviser inn i framtida, men er nødvendig for å forstå vår egen samtid.

I et forsøk på å sette samtiden i et større perspektiv hevdes det i neste avsnitt at avslutningen på den kalde krigen på mange måter markerte slutten på en 75-årskrig. Relatert til dagens situasjon skriver de videre at bestrebelsene på å hegne inn tysk makt igjen står i sentrum av europeisk politikk, men at det denne gange skjer innenfor rammen av EU, og ikke ved hjelp av militærallianser. I siste avsnitt legger de til at Norge, som i 1940, har valgt å stille seg i periferien av «...det Europa som nå utvikler seg.»¹³²

Det kan synes som at krigen nå er et avsluttet kapittel og at det er Europas felles framtid, som frigjøringsdagen settes i relasjon til. Dette er første eksempel til nå der anledningen blir brukt til å fremme EU.

Det var en verdig feiring, men den viktigste markeringen blir å vise at «Aldri mer 9. april» er mer enn et tomt slagord - og at alt det som veteranene, som dagen før hadde blitt gjort stas på, kjempet for - risikerer å gå tapt hvis ikke politikerne tar innholdet i slagordet på alvor og bevilger det som trengs til militæret. Dette er budskapet i VG sin leder 9. mai: «Som ytring uten handling har det ingen mening å si «Aldri mer 9. april.» På tross av at det ikke eksisterer noen overhengende fare for krig nå, bør mellomkrigstiden tjene som en påminnelse om at situasjonen kan snu raskere enn tiden det tar å bygge opp et godt nok forsvar:

Reell krigsfare ser vi ikke nå. Det så de fleste heller ikke på tyve- og tredvetallet – ikke før det var for sent. Et godt forsvar kan ikke bygges opp over natten, heller ikke i løpet av noen få år. Hitler viste hvor raskt en fiende kan ruste opp. Utfordringen i dag er å innse og ta følgene av dette. Det gjør ikke politikere som ser bevilgningene til Forsvaret som en salderingspost til andre gode ønsker, som i det lange løp er mindre viktige. Det gjør ikke de som hårdnakket satser alt på at de demokratiske krefter alltid vil vinne i landene rundt oss. Det gjør ikke de som nekter å planlegge for at terrorister i nær fremtid skaffer seg tilgang til grusomme våpen og bruker dem mot oss. Det gjør ikke de som tar alliert hjelp som en selvfølge i en krise, uten at Norge er villig

---

¹³²Dagbladet 7. mai 1995, s. 2

til å ofre noe når vi selv ikke er truet.

I de følgende to avsnitt repeteres budskapet om at politikerne må bruke mer penger på Forsvaret hvis man skal kunne være sikker på å kunne beholde det veteranene sloss for under krigen. Videre konstateres det at vi ikke skal føle oss berettiget til storstilt selvgratulasjon på vegne av seieren for femti år siden, og at det lenger ikke finnes grunn til å bære nag til de nordmenn som valgte feil side, ei heller til tyskerne, som nå er blant landets viktigste samarbeidspartnere. Lederen avsluttes med en oppfordring til norske politikere om å sørge for at Norge forblir en god NATO-alliert. Det føyer seg inn i rekken av en type budskap som særlig fra borgerlig side har vært fremmet ved denne anledningen. Men med en ny og samtidsrelevant vri:

Vi må vise vilje til å ofre noe for andre, også når det koster. For eksempel er det meningsløst å nekte NATO retten til å beordre norsk befall, når fredsorganisasjonens «brannkorps» skal i aksjon i farlige områder. Vi regner med å motta hjelp. Da må vi også regne med å yte.¹³³

Arbeiderbladet skriver også i sin leder samme dag at det tilbakelagte femti-årsjubileet for frigjøringsdagen først og fremst var en feiring av femti år med fred. Det var imidlertid krigsveteranene som sto i begivenhetenes sentrum under denne markeringen, og som for å foregripe eventuelle innvendinger om at dette var en selvmotsigelse, hevder avisa nei: for det var takket være veteranene at denne freden ble mulig. Så går turen over til et sentralt tema under denne markeringen – spørsmålet om forsoning:

Det er tid for unnskyldning. Men det er ikke tid for forsoning med dem som fortsatt står fast ved at det var riktig å stille seg på Quislings og Hitlers side, mot alle de verdier som et fritt norsk samfunn bygger på. Og de ideer som lå bak nazismen, må vi aldri forsone oss med. Det er forskjell på rett og galt. Det hjelper ikke at et engasjement er helhjertet hvis det man engasjerer seg i, er uverdigg og umenneskelig. «Idealisme» hjelper ikke når idealet er forkastelig. Hvis 50 års fred og frihet ikke engang har lært oss det, er vi dømt til å feile enda en gang.¹³⁴

Her er det krigsminnekulturen og ikke samtidsaktuelle problemstillinger som blir tematisert.

3.6.3 Kommentarer

Det har ligget utenfor min fantasi grenser at det skulle herske uenighet blant nordmenn – femti år etter krigen – om hva som hendte oss i okupasjonsårene 1940-1945. Og om noen hadde spådd ustoppelig strid, slev blant faghistorikere, om relevant bruk av æresbegreper, foruten om prisen på forsoning mellom bærere av troskap eller svik, ville jeg ikke trodd ham.

Dette står det i ingressen til kommentaren «Forsoningens pris» som Dagbladets medarbeider

---

¹³³VG 9. mai 1995, s. 2

¹³⁴Arbeiderbladet 9. mai 1995, s. 6

Arne Skouen har på trykk 7. mai. I den går han til angrep på det han oppfatter som relativiserende tendenser i tilknytning til at spørsmålet om forsoning har fått en så sentral plass i krigsminnekulturen. Denne hevder han at gir seg til kjenne både ved at det reises tvil ved krigsgenerasjonens evner til objektiv gjengivelse av det de opplevde under krigen, og hva verre er, at hvilken side man havnet på nærmest var en slags tilfeldighet. Et tidstypisk uttrykk for denne tendensen finner han i «en ung og håpefull» dramatiker når han på et noe syrlig vis gjengir dennes ønske om å «finne ut hva som egentlig skjedde» etterfulgt av det retoriske spørsmålet om «vi egentlig er tjent med å fortelne historien». Han illustrerer poenget ved å vise til en samtale i mai 1940 der en navngitt utenriksjournalist i Aftenposten, som hadde stilt seg «elskverdig forstående» til Hitlers Tyskland før krigen, men som da svart på hvitt innrømmet å ha tatt feil. Der finner Skouen kriteriet som må oppfylles for at man skal kunne snakke om forsoning. Men siden den hersker en så utbredt forestilling om at det ikke var så mye som skilte de to sidene moralsk sett, opplever han at dette kriteriet blir forsømt:

Vi skal forsones, fordi det er et halvt århundre siden krigen, og fordi det jo ikke er så sikkert at den ene part har rett og den andre part har urett, etter hva så mange sier. Derfor blir det ikke noen forhandlinger om prisen (for forsoning, min anm), siden det jo stort sett går opp i opp? Eller gjør det ikke?

Videre forteller han leseren at det mulige gjensynet med torturister og krigsforbrytere som aldri tok noe oppgjør med seg sine egne handlinger, gjør Oslo til et annet sted for de som opplevde at Akershus var en plass der mennesker ble henrettet, enn for yngre generasjoner:

...Du vet heller ikke at den eldre herren du har foran deg i Stortingsgata er identisk med den spreke offiseren i tysk uniform, som marsjerte sin eksekusjonspelotong opp til retterstedet i Akershus i vårdagene 1945. Han spankulerer lys levende i byens gater, og det er blitt så lenge siden han skrek sin kommando «feuer!», så salvene smatret og patriotene stupte, at det er på høy tid å forsones seg med ham. At han svor troskap til historiens blodtørstigste bølge og adlød hans ordrer, skal vi ikke forlange at han tar avstand fra, det kan jo bli hipp som happ alt sammen, dette med denne krigen vi ikke blir ferdige med?

I de avsluttende avsnittene driver han harselas med apologien han opplever disse blir møtt med, som om de ikke visste hva de drev med. Til slutt konstaterer han at en forsonende hånd fra denne karakteren, som legemliggjør den ikke-angrende synder i Skou sin argumentasjon, ville blitt avvist.¹³⁵

I Arbeiderbladet dagen etter har Bengt Calmeyer kommentaren «50 år gammel glede» på trykk. Der tar han til orde for å dreie innholdet i frigjøringsdagen mer i retning av en ren minnedag:

---

¹³⁵Dagbladet 7. mai 1995, s. 2

Det er lettere å bekranse bautaer og støtter over de falne enn å få et folk, der bare et mindretall husker femti år tilbake, ut i gledesmarsj. Kanskje er det på tide, når de femti år er behørig markert, å gjøre 8. mai til vår offisielle minnedag. Noe tilsvarende den britiske Remembrance Day, som mer er en verdig sørgedag over krigens falne enn en dag for sjåvinisme og gratulasjoner.

Med dette håper han at man kan tone ned det kraftpatriotiske innslaget, og at det blir lettere å snakke om mindre ærefulle deler av den norske krigshistorien – som behandlingen av krigsseilerne og folket i Finnmark. Han skriver også at det norske folk slapp relativt billig fra det hele, og selv om en sånn målestokk underslår at det er den enkelte som lider, er det et faktum både at det verken fant sted noen stor nasjonal reisning, at hjulene som bidro til å gjøre det mulig å holde det tyske krigsmaskineriet i gang ble holdt gående, og at nordmenn i egenskap av å være «ariske» kunne innfinne seg tålelig med okkupasjonen. Et mer nyansert syn på okkupasjonen håper han kan rydde veien for forsoning med dem som ble rammet av det han betegner som «8.mai-syndromet». Dette bør rimeligvis tolkes som en referanse til behandlingen av «tyskerjenter» og «tyskerbarn».

Han avslutter med å understreke at selv om en mer rendyrket minnedag vil være en verdigere måte å minne krigen på, vil 8. mai 1945 for de som opplevde den, som den virkelig store minnedagen. Men i tilbakeblikk er det vanskeligere å se at denne markerte overgangen til en helt ny verden, slik datidens gjennomgripende eufori kanskje bebudet:

Verden ble ikke skapt på ny i mai 1945. Arket vi fikk, var ikke fullt så blankt, og fargestiftene ikke fullt så plettfrie som vi i gledesstunden trodde. For krigen fortsatte, andre steder, med andre døde, andre lemlested. Og krigens tankegang tok vi med oss.¹³⁶

Også her er det krigsminne-kulturen som blir tematisert.

3.7 Oppsummering

Forsoning var et fremtredende tema i dette jubileet, som bar sterkt preg av at man var inne i, eller opplevde å være inne i, et tidsskille – både med hensyn til at verden og Europa hadde vært gjennom store omveltninger, og at dette var siste jubileum der flesteparten av tidsvitnene som var voksne under krigen var til stede. Derfor har mange av ytringene et budskap som peker framover. I en leder i Dagbladet kom dette til uttrykk ved at et samlet Europa nå gikk inn i en ny tid, i et fellesskap som Norge hadde stelt seg utafør. VG på sin side vekket til live igjen 9-april-spøkelset og advarte mot at en mindre anspent verdenssituasjon skulle friste politikerne til å neglisjere Forsvaret. Samtidig oppfordret avisa dem til å sørge for at Norge forble et lojalt medlem i militæralliansen som de for øyeblikket hadde omdøpt til «fredsorganisasjonens brannkorps». Arbeiderbladet sin leder viste noe større forbehold enn

---

¹³⁶Arbeiderbladet 8. mai 1995, s. 6

det kongen gjorde i sitt forsoningsbudskap, og var veldig nøye med å påpeke at forsoning med de som har innsett og sonet for sine feil må holdes adskilt fra forsoning med deres ideer. Dette var også tema for Arne Skauen sin kommentar i Dagbladet, som i noe mer polemisk form advarte mot at relativisering som gikk over i apologi for de som løp nazistenes æren, sto i fare for å åpne vei for forsoning med syndere som verken angret eller avsverget sine tidligere overbevisninger.

At man nå var ferdig med å feire seieren og at det var på tide å innta en mer ydmyk holdning til krigen, var uttrykk for en annen holdningsendring i tråd med tiden.

Ytringene 9. april hadde et mer generelt innhold enn ved tidligere jubileer, noe som trolig reflekterte at de også var skrevet i en brytningstid.

3.8 Delkonklusjon

Kjernebudskapet var det samme i disse markeringene som tidligere – at krigen lærte folket å stå sammen om demokratiet, at friheten er en umistelig verdi og at dette er den viktigste lærdommen for senere generasjoner. Hendelsene i mai-dagene og den dramatiske men lykkelige avslutning på krigen, fikk også sin rituelle behandling. Det samme gjaldt hyllesten av de som gjorde en innsats i motstandskampen, og selvfølgelig takken til våre allierte. Det var en svakere betoning av gledesfølelsen etter frigjøringen og kontrasten til den nye hverdagen, og sorgen som hadde rammet så mange pårørende, ved disse jubileene – spesielt i forhold til det første. Og det kan man naturligvis tilskrive tidsspennet.

Det var også mer kollektiv selvkritikk å spore ved disse anledningene enn tidligere.

Behandlingen av krigsseilerne var noe man prøvde å kompensere for, men også andre grupper som ikke fikk den anerkjennelsen man senere ble enig om at de skulle ha. Også mennesker som ble offer for gatejustis, barn av tyske soldater og andre, fikk overrakt beklagelser. Dette er i tråd med at den patriotiske grunnfortellingen var gått gjennom en revidering på denne tiden, slik det er redegjort for i første kapittel.

De ideologiske motsetningene kom klart til syne gjennom de ulike avisenes ytringer denne gangen også. Konflikten kom i likhet med de to første jubileene ikke så mye til uttrykk i fortolkningene av krigen som sådan, som utdeling av skyld for hvorfor Norge ble okkupert, eller hvem som hadde æren for nedkjempelsen av Nazi-Tyskland. Den kom til uttrykk i refleksjonene over tiden som hadde gått siden, tiden som var i gjære og hvordan landet hadde forvaltet den. Avisene på venstresiden, viste mer tvisyn, som når Dagbladets kommentator reflekterte over Norges suverenitetsavståelser og Arbeiderbladet stemte i med Ap-politiker Guttorm Hansen når han reiste spørsmålet om hva vi skal med frihet hvis vi ikke bruker den.

De borgerlige avisene ga mer inntrykk av at de nærmest så den kalde krigen som en fortsettelse av 2. verdenskrig, om enn på et mer abstrakt plan. Dette var det samme skillet man kunne finne i 55 og 65.

Den betydelige tematiske endringen mellom de to jubileene i den siste perioden, bidrar til å avdekke forbindelsen mellom samtidsinteresser og historisk utvalg og fortolkning. I en av periodene den kalde krigen var på sitt kaldeste, framsto frykten for atomkrig på den ene siden og sterk agitasjon mot Sovjetunionene på den andre, som naturlige å tematisere - avhengig av politisk ståsted. Etter den kalde krigens avslutning var det ikke lenger det samme behovet for å bruke de historiske erfaringene fra krigen for å insistere på verdien av demokrati, ytringsfrihet og allierte. Det var nå på tide å legge ting bak seg og se framover, og forsoning var en nødvendig del av denne prosessen. Kanskje var dette et uttrykk for en sterkere følelse av selvtillit som preget den vestlige verden etter jernteppets fall.

Den kalde krigen hadde vært rammen for norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk frigjøringen, og uten noen åpenbar ytre trussel lenger, fikk også innholdet på 9. april et mer generelt innhold.

4 2015 – 2020 Fra frigjøringsdag til frigjørings- og veterandag

4.1 Nye skyer over horisonten – den historiske konteksten til 70- og 75-årsjubileene

Som vi var inne på fant det i 90-årene sted en dreining vekk fra den patriotiske grunnfortellingen, men tiåret markerte et tidsskille også i et annet viktig henseende. I 1999 gikk NATO sine luftstyrker til angrep på Serbia i en bombekampanje der også norske fly deltok. Det var første gang norske styrker deltok i offensive operasjoner - og første gang de var involvert i oppdrag som ikke var i FN-regi – siden Tysklandsbrigaden. Det skulle imidlertid ikke bli den siste. I slutten av 2001 sluttet Norge seg til amerikanernes Operation Enduring Freedom i Afghanistan, som hadde avsatt Taliban-regimet i landet i etterkant av terroranslagene 11. september. Dette var starten på et tjue år langt engasjement der norske militære bidrag hovedsakelig kom til å tjenestegjøre i ISAF, som var en fredsbevarende styrke med FN-mandat under NATO-kommando. Landet holdt seg utenfor invasjonen av Irak i 2003, men hadde etter den irakiske kapitulasjonen i en periode soldater også der. I 2011 var norske F-16 fly sterkt delaktige i forsvarsalliansens bombing av Libya, noe som besørget den libyske statens sammenbrudd. Andre utenlandsoperasjoner føyde seg inn i rekken i løpet av samme periode.¹³⁷

I 2014 ble Europa igjen krigsskueplass da vestvennlige krefter i Ukraina kom til makten etter et statskupp og deler av den russiskspråklige befolkningen øst i landet gikk til opprør. Opprørerne fikk politisk og militær støtte av Russland, som også annekterte Krim-halvøya kort tid etter kuppet. Hendelsene i Ukraina utløste en diplomatisk krise mellom Russland og NATO-landene, men relasjonene dem imellom hadde i virkeligheten gått gjennom en gradvis forverring lenge. Nå var de nådd det største bunnpunktet siden den kalde krigen.

I 2008 brøt det ut en finanskrisen i USA, som i løpet av kort tid kastet verdensøkonomien inn i resesjon.¹³⁸ Følgene den fikk i Europa var at eurosonens innbygde ubalanse åpenbarte seg i form av en massiv gjeldskrise i de sørlige landene.¹³⁹ Dette slo en alvorlig sprekk i det europeiske samarbeidet og bidro til framveksten av en rekke EU-skeptiske partier, både i nord, sør og øst. Tiåret som fulgte finanskrisa var preget av lav vekst og høy arbeidsledighet i en rekke europeiske land. Den økonomiske krisa ble ledsaget av en flyktning- og migrantkrise, i det tusenvis av mennesker forsøkte å komme seg til Europa over Middelhavet og gjennom Tyrkia. Dette ga næring til høyrepopulistiske partier, som kunne spille på den økende misnøyen til EU-institusjonene og de etablerte styringspartiene, som fant sted i hele Europa. I 2016 stemte britene for å melde seg ut av EU. Resultatet av avstemningen sendte små sjokkbølger gjennom verdensdelen; især blant

---

¹³⁷ Helle mfl., *Grunnbok i Norges historie*, s. 452-453

¹³⁸ McKay mfl., *A history of western society*, s. 1003

¹³⁹ McKay mfl., *A history of western society*, s. 1003-1004

opinionsledere i politiker-klassen og i de store mediene. Blant annet som følge av oljerikdommen ble Norge skånet for de verste utslagene av finanskrisa, men som europeisk land kunne landet naturligvis ikke forbli uberørt av det som hendte i verdensdelen.¹⁴⁰

Som nevnt i forrige kapittel hadde Norge fra 90-tallet av engasjert seg aktivt i arbeid for fattigdomsbekjempelse og fredsarbeid og dette ble intensivert framover opp mot denne perioden.

I 2020 førte et virusutbrudd i Wuhan i Kina til en verdensomspennende epidemi. For øyeblikket fikk bestrebelsene med å bekjempe pandemien fortrenge de øvrige verdensproblemene, eller sette de på vent, i hvert fall i mediebildet.

Kort fortalt: siden 2000-tallet hadde Norge deltatt i en rekke kriger og krigsoperasjoner, samtidig som staten aktivt gikk inn for å bygge opp et bilde av landet som en humanitær stormakt. Fra 2010-tallet av ble forholdet mellom Russland og NATO-landene stadig mer anstrengt. Og i samme periode fikk politiske partier og grupperinger på ytre høyre økt oppslutning over store deler av Europa, for første gang siden 30-tallet.

Var dette bakteppet førende for hvordan krigen ble minnet?

4.2 9. april 2015 - Forsvaret må styrkes - igjen

4.2.1 Taler

Følgende tale av stortingspresident Olemic Thommessen ble holdt ved Nasjonalmonumentet. Den innledes med den patriotiske grunnfortellingen i komprimert form, eller det som er essensen i den: «Erfaringene fra 1940 definerer oss som folk og gir oss det historiske bildet vi gjerne har av oss selv fra den gang. Det lille og fredelige landet som ble offer for krigen, men som kjempet for sin frihet og kom styrket ut av kampen.» Så følger en lengre redegjørelse for hendelsesforløpet, som kan sies å være grunnfortellingen i sin mest rendyrkede form:

9. april 1940 var dagen da det norske folk våknet opp til virkeligheten ... Langsomt seg det inn over folket en lammende følelse av krig. Landet var okkupert. Tyskernes invasjon 9. april var et angrep på det frie Norge og dets konstitusjon ... 9. april er en dag for ettertanke, en dag for igjen å bringe fram de sterke historiene fra tiden da Norge var okkupert, og ikke minst det er en dag for å trekke lærdom av historien ... Overalt i Norge fantes det eksempler på mot og motstand ... Vi må bevare minnet, både om den militære innsatsen, men også de som drev sivil motstand ... Kampen sto om våre grunnleggende verdier, vårt demokrati og vår frihet.

Så kommer anledningen til å aktualisere denne lærdommen siden «markeringen finner sted i en tid hvor vi for første gang siden annen verdenskrig ser et Russland som er villig til å forandre Europas

---

¹⁴⁰ Helle mfl., *Grunnbok i Norges historie*, s. 409

grenser ved hjelp av militær makt.»

Avslutningsvis gjentar han det velkjente budskapet om at blant de viktigste lærdommene av den andre verdenskrig er at Norge "ikke kan melde seg ut av verden", og med det han sier i neste vending får det et innhold som er typisk for samtiden, nemlig at viktigheten av arbeid for "demokrati og fredelig internasjonalt samarbeid" og at "vi som nasjon har en aktiv og fredsskapende rolle". Med det følger en advarsel om at "Truende krefter kan igjen vokse seg sterke" og "Politiske ledere kan igjen utnytte vanskelige tider, og sette demokrati og fredelig sameksistens til side." Derfor må også forsvarsevnen opprettholdes. Han sier det ikke rett ut, men det underliggende budskapet kan tolkes som at dagens situasjon har likhetstrekk med 30-årene, og at Norges utenrikspolitiske engasjement - herunder det militære - er nødvendig for at ikke historien skal få samme utgang som den gjorde da. Denne tolkningen styrkes av avslutningen i talen, der han sier at friheten vi vant for 75 år siden bør brukes til "å bidra til internasjonalt fredsbevarende arbeid, og innsats for demokratisk utvikling verden over."¹⁴¹

4.2.2 Lederartikler

Denne lederen i Aftenposten, som har en overskrift som sier "Norge må satse mer på Forsvaret", handler utelukkende om tilstanden til landets militære beredskap. Den umiddelbare foranledningen er et utdrag fra forsvarssjefens presentasjon av Forsvarets årsrapport. Der framgår det at Forsvaret per i dag ikke er godt nok rustet til å utføre sine kjerneoppgaver. Den større bakgrunnen for at dette blir bragt på banen, er konflikten mellom Russland og NATO-landene:

For nøyaktig 75 år siden, 9. april 1940, høstet vårt land en dyrekjøpt lærdom om hva "de største utfordringene" i verste fall kan innebære ... Historiske paralleller er vanskelig å trekke og fører lett galt av sted. Ikke noe land eller styresett i dagens Europa kan sammenlignes med det voldsregimet som sto bak overfallet på Norge for 75 år siden. Ikke desto mindre er den sikkerhetspolitiske situasjonen blitt endret til det verre på ganske kort tid. Tidligere i år leverte NATO, som stadig er fundamentet for Norges forsvars- og sikkerhetspolitikk, sin mest alvorstyngede årsrapport siden oppløsningen av det sovjetiske imperiet rundt 1990. 2014 var et svart år for europeisk sikkerhet, slo generalsekretær Jens Stoltenberg fast.

I neste avsnitt hevdes det at det nettopp er "endringene i våre sikkerhetspolitiske omgivelser" som er det mest interessante i årsrapporten, men det presiseres videre at Norge og Russland fortsatt har et godt forhold. Lederen avslutter med en oppfordring om at Norge oppfyller sine forpliktelser til NATO og øker bevilgningene til Forsvaret.¹⁴²

Dette er i likheten med talen over et klassisk "Aldri mer 9. april-budskap" der samtidsaktuelle sikkerhetspolitiske utfordringer får puste nytt liv i mantraet.

---

¹⁴¹stortinget.no, "Tale ved Nasjonalmonumentet 9. april"

¹⁴²Aftenposten 9. april 2015, s. 2 (del 2)

VG sin leder begynner med noen generelle refleksjoner om historiens lærdom. Det er frykt for at denne lærdommen er i ferd med å gå tapt i samtidens konflikter som danner utgangspunkt for disse refleksjonene:

Det er en påminnelse om hvilke verdier og samfunnsordninger som sto mot hverandre. Men det er også en dag som minner oss om konsekvensene av unnfallenhet. Den historiske lærdommen burde tilsi at verden beveget seg i en retning som umuliggjorde et nytt ragnarok. Dessverre finnes det krefter som også i dag som heller vi spre hat og konflikt, som forsøker å sette folkegrupper opp mot hverandre og som benytter tidens uro til å fiske i opprørt vann.

Det bidrar til bekymringen at det unike fellesskapet som krigen frambragte i Norge - hevet som det var over "snevre partiinteresser" - kanskje ikke finnes lengre. Likeledes at verdifellesskapet til det Europa som ble grunnlagt på ruinene av det gamle, igjen er truet:

Fra et Europa i aske reiste et nytt fellesskap seg, basert på likeverd, gjensidighet og humanisme. 70 år etter nazismens sammenbrudd og Det tredje rikes endelige kollaps marsjeres det atter i Europeiske byer. Antisemittisme og jødehat kommer til offentlig uttrykk i et omfang vi ikke har sett på flerfoldige tiår.

Så kommer det noen betraktninger om den militære beredskapen i landet, også her med henvisning til forsvarssjefens framlegging av årsrapporten i lys av den skjerpede sikkerhetssituasjonen. Med dette som bakgrunn konkluderes det med at "Aldri mer 9.april" fortsatt er gyldig i samtiden, "spesielt i vår tid".¹⁴³

Her får det typiske 9.april-budskapet i likhet med talen over selskap av advarsel om at strømninger som kan minne om 30-årene er i ferd med å få feste i Europa igjen.

Også Dagbladet har samme tematikk som de øvrige ytringene. Først blir det slått fast at krigen er mer enn fortid, men at den er «levende historie som kaster skygger inn i vår tid, og som stadig er opphav til konflikter og politiske motsetninger.» Også her er det svekkelsen av territorialforsvaret og geopolitikken i Europa som i deres øyne gir lærdommen fra 9. april aktualitet. Med henvisning til Russlands konflikt med Georgia, annekteringen av Krim og krigen i Øst-Ukraina, og et militærapparat som har blitt stadig mer innrettet på å bidra med nisje-kapasiteter i utenlandsoperasjoner, konkluderes det med at Norge må styrke sin militære beredskap. Lederen ytrer i grunnen akkurat det samme budskapet som de to andre lederne.¹⁴⁴

I Klassekampen er det derimot ikke myten om krigen og dens angivelige relasjon til samtidsaktuelle problemstillinger som er bakgrunn for det som blir tematisert. Denne lederen er en konkret historisk

---

¹⁴³ VG 9. april 2015, s. 2

¹⁴⁴Dagbladet 9. April 2015, s. 2

analyse, som tar sikte på å nyansere den gjengse framstillingen av forløpet til krigen – trolig med sikte på å gi oppreising til Arbeiderpartiet. Det blir forklart at den lave prioriteringen av Forsvaret var en politikk som regjeringen Nygaardsvold overtok fra sin forgjenger, og at regjeringen faktisk økte forsvarsbevillingene på slutten av tiåret. Det blir så hevdet at problemet ikke «var nøytralitetspolitikken i seg selv, men at det ikke ble satset sterkere på forsvaret.» I siste avsnitt blir de mer ærefulle sidene ved 9. april løftet fram: utenriksminister Halvdan Koht sin avisning av det tyske ultimatumet og senkingen av Blucher, som ga kongen, regjeringen og Stortinget anledning til å evakuere og bli enig om Elverums-fullmakten. Koht blir så nevnt i samme setning som kong Håkon og C.J Hambro, noe som ikke har forekommet ofte.¹⁴⁵

Dette er ikke en leder som forbinder det lærdommen fra 9. april til et samtidsaktuelt fenomen, men den tilbyr en annen tolkning av hendelsene før og under 9. april enn den gjengse. Denne lederen gjenspeiler avisas venstresidetilknytning, ikke ved å bruke en historiefortolkning som argument for politikk avisa støtter, men ved å gi en historiefortolkning som levner Arbeiderpartiet mer ære enn det de ofte har fått i tilknytning til denne dagen.

4.2.3 Kommentarer

"Begrepet som forsvant" er den talende tittelen til en kommentar av Harald Stanghelle. Han konstaterer at datoen for "all framtid vil stå som selve symbolet på et land i politisk og militær forvirring":

"Aldri mer 9. april", ble et begrep med egentyngde. Det rommet det meste. Knappt noen setning ble oftere brukt i debatten om forsvars- og sikkerhetspolitikk. Og det må være den enkeltsetning som er oftest er brukt på avisenes lederartikler.

Men med årenes løp er ikke dets betydning like selvfølgelig lenger, og dets selvforklarende kraft ikke like sterk. Med generasjonenes løp har andre merkedatoer som "maner til ettertanke og appell om engasjement" kommet til. Han nevner Berlinmurens fall 9. november 1989, 11. september 2001 og 22. juli 2011. Og dette er ikke noe han beklager seg over, for at det er sånn ligger sakens i sakens natur. Men så skjer det ting som bringer begrepets betydning til forgrunnen igjen. I likhet med det de fleste av lederartiklene dette året peker på, er det den bedrøvelige tilstanden til landets forsvarsevne, aktualisert av Russlands siste maktdemonstrasjon, som gir slagordets opprinnelige betydning ny kraft:

Så blir forsvaret av Norge igjen et tema. Det sørger en demonstrasjon av russisk maktvilje for. Og enda en gang er det på moten å snakke om både forsvarsvilje og forsvarsevne. Vi fortelles at det - tross årevis med forsikringer om det motsatte - står elendig til ... Dette er bakteppet når det i dag markeres at det er 75 år siden Norge lot seg hærta. Og det bør være bakteppet når det nå er på tide å børste støv av "Aldri mer 9. april"-parolen. Om ikke i ordene, så i alle fall det dypere

---

¹⁴⁵ Klassekampen 9. april 2015, s. 2

innholdet i dem.¹⁴⁶

Denne kommentaren føyer seg inn i rekka av ytringer som viser til mange trekk i tiden som gir "Aldri mer 9. april" nytt liv. Her skrives det også eksplisitt.

4.3 8. mai 2015 - Visjonen om en tryggere og bedre verden

Etter et forslag som først ble fremmet i stortinget i 1996, vedtok regjeringen i 2010 å utvide den offisielle frigjøringsdagen til en frigjørings- og *veterandag*.¹⁴⁷ I begrunnelsen til forsvarskomiteens forslag til regjeringen sto det blant annet at "Komiteen er enig i at det kan etableres en nasjonal veterandag og mener at 8. mai også for fremtidige generasjoner bør bli en dag som står for frigjøring og fred."¹⁴⁸ Det betydde at alle som har deltatt i internasjonale operasjoner, fra tysklandsbrigadene til dagens konfliktsoner, skulle gjøres ære på samtidig som landet feiret frigjøringen fra den tyske okkupasjonen. På den ene siden kan man si at det var en viss logikk i dette, ettersom veteranene fra krigen hadde stått i sentrum for høytidelighetene under markeringen – i hvert fall fram til majoriteten av dem var falt fra. Sånn sett kunne frigjøringsdagen overleve andre verdenskrig-veteranene ved at deres gjerning fikk leve videre i nye generasjoner, så å si. På den andre siden var det ikke helt ukontroversielt å identifisere styrkebidrag som hadde deltatt i omstridte militæroperasjoner, til dels langt utafor landets grenser, med dagen som markerer seieren over nazismen og den tyske okkupasjonen.¹⁴⁹

I Oslo var dette programmet for høytidelighetene: etter flaggheis og salutt om morgenen var det gudstjeneste og kransnedleggelse på Retterstedet og Minnelunden, før kransnedleggelse ved Krigsseilermonumentet på Bygdøy. Kongen ankom Festningsplassen klokka fire, til overflyvning av F-16 fly før han la ned krans ved Nasjonalmonumentet.

Her fikk også forhenværende jagerflyger under krigen og generalløytnant Wilhelm Mohr, sammen med tre andre veteraner, forsvarets hederskors. Ellers var det få gjenlevende (andreverdenskrig)veteraner som var møtt opp.

Etterpå var det åpning av krigskorsutstilling i Forsvarsmuseet, før det ble holdt minnekonserter for nazismens ofre i Universitetsaulaen. Der sang Det norske jentekor den for anledningen komponerte sangen *The beauty that still remains*, hvis tekst var basert på Anne Franks dagbok.

Noe som syntes å være en evig gjenganger var kontroversene som draperte markeringen internasjonalt. Som tidligere var det geopolitiske konflikter mellom Russland og NATO-landene det

---

¹⁴⁶ Aftenposten 9. april 2015, s. 3 (del 2)

¹⁴⁷ regjeringen.no, "En egen dag for å hedre veteraner"

¹⁴⁸ stortinget.no, "Innstilling fra forsvarskomiteen om forslag fra stortingsrepresentant Hans J Røsørde om å innstifte en "veterandag" for tidligere soldater fra nasjonale styrker og FN-styrker"

¹⁴⁹ Langemyr, "Veterandagen undergraver frigjøringsdagen", *Aftenposten.no*

dreide seg om – denne gangen var det krigen i Ukraina. 70-årsmarkeringen for seiersdagen 9. mai var i Russland planlagt å være den største feiringen noensinne, begrunnet med at det var siste jubileum der et større antall krigsveteraner fortsatt ville være i live. De aller fleste statslederne i NATO-tilknyttede land valgte å avslå invitasjonen om å delta.¹⁵⁰

4.3.1 Taler

Statsminister Erna Solberg åpnet talen med å erklære at det er 70 år med fred som feires i dag. Men også en dag for ettertanke for hva det kostet av lidelse og død, og en dag for å hedre de som sto opp for friheten, de som overlevde og de som falt. Kjernebudskapet er som vi kan se uforandret i løpet av de 70 årene. Så begynner hun på en variant av grunnfortellingen og sier at landet ikke var godt nok forberedt på krig, og at på tross av noen heroiske og viktige seire, var det ikke nok mot den store overmakten. Neste akt i fortellingen med kongen og regjeringens flukt, fortsettelsen av kampen fra England og kongens symbolske betydning, følger. Krigsseilerne – som i tidligere taler ikke har vært nevnt eksplisitt – får sin del av æren når hun sier at det var dem som var Norge sitt viktigste bidrag til seieren. Hun referer så til 70-årsmarkeringen for frigjøringen av Finnmark, og uttrykker takknemlighet til de sovjetiske styrkene.

Det som i forhold til tidligere taler er særskilt med denne er at størrelser som «folket» og «de allierte» blir differensiert i mindre grupper, slik at alle får sin del:

Likevel var det mange som deltok i denne kampen: De som hjalp flyktninger over grensen. De som nektet å undervise barna i nazismens raseteorier. De som planla og gjennomførte sabotasjeaksjoner. De som protesterte i fagbevegelsen, kirken eller idretten. De som viste solidaritet ved å gå med binders eller røde toppluer.

Og jødene og romfolks skjebne blir skildret for seg med et annet tidstypisk trekk, som er at et bestemt kollektiv sine gjerninger og erfaringer blir skildret gjennom bestemte enkeltmennesker sine opplevelser. Dette er også et uttrykk for at med tidsvitnenes bortgang blir det en oppgave for de som kommer etterpå å ta vare på deres beretninger:

Våre jøder ble først trakassert, forfulgt og så sendt til dødsleirene. Nær halvparten av de norske jødene omkom, og hver eneste av dem som unnslopp hadde mistet familiemedlemmer og venner. Norske rom ble utestengt fra sitt eget hjemland, Norge, og endte i konsentrasjonsleirene. Også her er dødstallene høye. Deportasjonen av jøder og rom er et mørkt kapittel i norsk historie. Samuel Steinmann var en av dem som lærte bort mye til flere generasjoner nordmenn. Han fortalte meg og mange andre sin egen historie. Steinmann ble den siste gjenlevende av de 532 jødene som ble sendt med DS Donau 26. november 1942. Ferden gikk direkte til Auschwitz, og bare ni av dem kom hjem. Rolig og uten bitterhet fortalte Steinmann om sine redselsfulle opplevelser. 1. mai i år døde han. Takk, Samuel. Takk for din store innsats for å hjelpe oss å forstå det helt uforståelige.

---

¹⁵⁰Klassekampen 9. mai 2015, s. 24-25

Og hun legger til at det fortsatt er mange som bør bli hørt, selv om de som kan fortelle stadig blir færre.

De over hundretusen sovjetiske og jugoslaviske krigsfanger som satt i leire på norsk jord får også sin plass:

I dag skal vi også huske de mange krigsfangene i Norge under andre verdenskrig: Langt over 100.000 russere, polakker og jugoslaver. De fleste av dem var militære fanger, men det var også mange tusen sivile – blant dem kvinner og barn. De arbeidet og led i tyske fangeleirer mange steder i landet, flest ved jernbane- og veianlegg i Nord-Norge. Mer enn 15.000 av dem mistet livet.

Enda et nyinnslag er at hun i tråd med den utvidede markeringen henvender seg til alle veteraner når hun avslutter talen:

8. mai er en merkedag for å hedre alle veteraner - fra andre verdenskrig og frem til dagens internasjonale operasjoner. Det gjelder alle de som har gjort tjeneste i internasjonale operasjoner og i beredskap for Norge. Alle som har stått på vakt og gjort sin verneplikt har bidratt til å trygge landet. Frigjørings- og veterandagen tilhører både gamle og nye veteraner.¹⁵¹

Alle disse tilleggsmomentene er i tydelig tråd med utviklingen som har skjedd siden den patriotiske grunnfortellingen ble delvis utfordret, delvis supplert med komplementerende historier som ga et stadig mer utfyllende og nyansert bilde av krigen allment og okkupasjonen spesielt. Allikevel er det ingenting i denne talen som rokker ved den opprinnelige grunnfortellingen, man kan snarere tale om en supplerings.

Stortingspresident Olemic Thommesen sin tale i Minnelunden er en ny variant som utelater flere av elementene i grunnfortellingen og hopper rett til delen som handler om motstandskampen:

Mange var de som hadde kjempet for at vi skulle få landet vårt tilbake. Overalt i Norge var det eksempler på mot og motstand. Heltene kom i ulike drakter. De var sabotører, soldater, grenseløser, agenter, sjøfolk, piloter, hjelpere og avisformidlere. De kjempet hjemme og ute. I luften, på land og til sjøs. Alle sammen delte de erkjennelsen om at noe er umistelig. Ubetinget umistelig. Friheten, demokratiet, menneskeverdet.

Det er samme type differensiering av motstandskampen som i Solberg sin tale. Men at den i virkeligheten ble ført av forskjellige grupper med egne målsetninger, som lystret ordre fra ulike politiske myndigheter, og som delvis sto i motsetning til hverandre, kommer ikke fram når det slås fast at alle sto sammen i en kamp for menneskeverd, frihet og demokrati. Dette er en utgave av den patriotiske grunnfortellingen med kosmopolitisk tilsnitt.

Også her blir Samuel Steinmanns nylige bortgang benyttet til å minne om viktigheten av at

---

¹⁵¹ regjeringen.no, "Tale på frigjørings- og veterandagen 8. mai 2015"

tidsvitnenes fortellinger blir videreformidlet til nye generasjoner.

Så trekker han en direkte linje fra motstandskampen, og verdiene den angivelig målbar, til de ulike militære utenlandsoppdragene som har Norge har bidratt til siden:

Tusenvis av norske kvinner og menn har under og etter annen verdenskrig ofret livet i forsvar for verdier som er større enn dem selv. Det er disse menneskene vi hedrer i dag. Når vi nå bekranser hver og en av minnesmerkene her i Minnelunden, ser vi tydelig den klare tidslinjen fra okkupasjonsårene 1940 – 1945 og til i dag. Siden annen verdenskrig har mer enn 120 000 nordmenn deltatt i ulike internasjonale operasjoner på vegne av Norge. Innsatsen startet i 1947 med de tusenvis av nordmenn som gjorde tjeneste i Tysklandsbrigaden. Siden den gang har norske soldater ytt sitt ytterste på de fleste av verdens kontinenter og i mange land. Libanon, Kongo, Balkan, Gulfen, Sudan, Afghanistan - og mange andre steder. Operasjonene har vært ulike, oppdragene mangfoldige og utfordringene vidtspennende. Noe har likevel forblitt uendret. Visjonen om en tryggere og bedre verden.

I talens avslutning blir det som det i hele etterkrigstiden har vært bred konsensus om at er den viktigste lærdommen det politiske Norge har tatt av krigen – at landet er for lite til å stå alene – angitt som begrunnelse for at Norge har deltatt i disse operasjonene:

For alle de nordmenn som har deltatt i utenlandsoperasjoner har dette budskapet en helt spesiell klang: Å leve i fred er ingen selvfølge. Fred ikke er noe som skjer eller noe en har. Den er et resultat av aktive valg. I 1945 var det vi som fikk freden tilbake. I dag er det andre land som trenger vår innsats. Men dette henger sammen. En av de viktigste lærdommene fra annen verdenskrig var at heller ikke Norge kan melde seg ut av verden. De problemene og den elendigheten som herjer andre land, den angår også oss. Slik har vi - i vårt lille Norge - en dyp forpliktelse til å bidra til internasjonalt fredsbevarende arbeid verden over. Veteraner, samfunnsborgere: I dag markerer vi 70-årsdagen for frigjøringen av Norge med å takke, ære og hedre alle våre veteraner. Takk.¹⁵²

Kong Harald går også direkte til krigens lærdom når han begynner sin tale med å erklære at fred, frihet og demokrati ikke er noe en kan ta for gitt, men som stadig må holdes ved like – om nødvendig med livet som innsats. Som de andre talerne på dette arrangementet omtaler han jødernes skjebne, og minner om at jøder og andre minoriteter også opplever trakassering i dag.

Det stadig mer abstrakte språket krigen blir omtalt i eksemplifiseres godt i følgende avsnitt:

Mange land og folk venter fortsatt på *sitt* 8. mai. Også i dag kjemper mange for frihet og demokrati. Som en konsekvens av krig og konflikt må de reise fra dem de er glad i. En flyktning bærer ikke bare sitt personlige sår, men også på et folks håp om en ny begynnelse.¹⁵³

Foruten å benytte anledningen til å sette verdens flyktninger på dagsorden, er det noe uklart hvordan den første setningen skal tolkes. Om det er i direkte forstand og han sikter til land som er under okkupasjon og venter på å bli befridd ved hjelp av utenlandsk militærmakt, eller at det heller betyr at det er mange som lever i undertrykkelse. Talen har et mindre politisk ladet budskap enn de andre

¹⁵² stortinget.no, "Tale ved kransnedleggelse i Minnelunden 8. mai"

¹⁵³ kongehuset.no, "Frigjøringsjubileum 8. mai 2015"

talene, noe som jo har sin naturlige forklaring.

4.3.2 Lederartikler

En leder i Dagbladet kritiserer regjeringens beslutning om å ikke reise til Moskva på seiersfesten der. Den stempler avgjørelsen som feil, feig og fantasiløs:

Den er feil, fordi det å feire 70-årsdagen for seieren over Hitler ikke er det samme som å støtte en aggressiv russisk utenrikspolitikk under Putin. Den er feig fordi vi blindt følger EU, og ikke tar høyde for de spesielle båndene mellom Norge og Russland som er knyttet etter år med tett samarbeid i Barents-regionen. Og den er fantasiløs fordi en tydelig norsk tilstedeværelse i Moskva kunne vært noe annet enn å delta på den storslåtte militærparaden på Den røde plass, der Putin vil flekse muskler, og ifølge Russlands største avis vil vise fram våpen som vil «forbause verden».

I stede tar den til orde for at man bør sende en representant på ambassadørnivå, med tro på at det ville ha kunnet truffet den rette balansen mellom å vise ærbødighet overfor ofrene til det russiske folk, samtidig som det blir sendt et tydelig signal om hva som er Norges holdning til den russiske utenrikspolitikken.¹⁵⁴

Klassekampen har en leder som tar et langt tilbakeblikk og beskriver kort hvordan verdenssituasjonen så ut i overgangen mellom 1942 og -43, da krigslykken til de allierte for alvor snudde etter slaget ved Stalingrad, før den enestående alliansen bestående av Sovjetunionen, USA og Storbritannia førte kampen fram til seier. Når Europas folk 8. mai 1945 slapp jubelen løs representerte det på samme måte et tidsskille, oppsummert i metaforen «år null»:

Samtidig var 8. mai, slik forfatteren Ian Buruma har skrevet om i sin nye bok, et «år null» for de europeiske folkene. De delte en felles drøm, som hadde vokst seg sterk i løpet av krigsårene, om at det etter krigen skulle skapes et nytt og annerledes samfunn, som ikke var basert på fortidas sterke sosiale skiller.

Derfra blir linjene trukket fram til i dag, der Norges historie de siste 70 årene blir oppsummert i ytterst komprimert form. Den munner ut i et budskap om at venstresiden må revitaliseres etter mønster fra den første etterkrigstiden:

Den norske gjenreisningen etter krigen var ikke bare preget av en kraftindustriell modernisering, men også av en utrettelig strid for å forbedre de sosiale forholdene for arbeiderklassen og småkårsfolk i Norge. Samtidig var etterkrigstida en historisk unik økonomisk oppgangsperiode, som kulminerte først på 1970-tallet. Resultatet ble økende levestandard og utbygging av et sosialt sikkerhetsnett for alle. Nå er denne perioden definitivt avsluttet. Kapitalens makt øker på bekostning av vanlige lønsmottakere, og arbeiderbevegelsen og demokratiske krefters svar på disse utfordringene kan ikke være noe annet enn på nytt å bygge opp den samme organisatoriske

---

¹⁵⁴Dagbladet 7. mai 2015, s. 2

og ideologiske styrken som gjorde etterkrigstidas sosiale gjenreisning mulig.¹⁵⁵

Dagsavisen melder at de har lagt ved den første utgaven, som Arbeiderbladet kom ut med etter fem år, som bilag. De håper det vil «...bidra til refleksjon rundt hvordan vi forholder oss til de samme problemstillingene i dag.» Det vil ikke si frigjøringsgleden, men situasjonen på 30-tallet, som avisa mener å finne likhetstrekk med i dagens Europa, spesielt med hensyn til høyreekstremisme og fremmedhat:

Det er et trist faktum at vi i dagens Europa ser en tydelig mobilisering av høyreekstreme krefter og hat mot andre folkegrupper. Mennesker er nok en gang på flukt fra krig og etnisk rensing. Arbeiderbladets redaktør Martin Tranmæl så hva som var i anmarsj ute i Europa på 30-tallet. Fram mot krigsutbruddet advarte han sterkt mot de katastrofale følger som kunne komme. Han gikk også hardt til verks mot andre aviser som han mente hadde publisert «hakekorsstrittende artikler».

Så blir det lagt ut om hvordan flere redaktører i A-pressa, som kort tid etter krigsutbruddet i Norge valgte å trosse okkupanten ved å agitere til fordel for den norske regjeringen. Noe de ble arrestert for. De erklærer så at det er de samme verdiene som disse redaktørene sto opp for, som skal prege avisas journalistikk:

Enten det dreier seg om de tusener av nordmenn som måtte rømme eller mistet livet under 2. verdenskrig eller millioner av syrere på flukt i dag, er det verdt å kjempe for ytringsfrihet og demokrati. Men aller viktigst er retten til å leve i fred og trygghet.

I siste avsnitt står det om hvordan den første utgaven av Arbeiderbladet som kom ut etter krigen ble selve symbolet på at pressen var blitt fri, med korte utdrag fra den selvsamme avisen der det står ting som at «friheten ikke kom i gave» og lignende strofer som vi etter hvert har blitt vant med å lese i denne avhandlingen.¹⁵⁶

På hver sin måte bruker disse lederne historien for å tematisere aktuelle hendelser eller tidstrekk og fremme synspunkter som ligger nær de respektive avisenes ideologiske forankring. Økende økonomisk ulikhet og gjenoppblomstringen av høyreekstreme grupper er antitesen til visjonene som de som satte samfunns-kursen etter frigjøringen hadde for landet.

4.3.3 Kommentarer

Mye av oppmerksomheten til mediene var i det hele tatt rettet inn mot at seiersdagen i Moskva havnet i skyggen av konflikten i Ukraina, men hvilken stilling de tok i saken varierte. Aftenposten

---

¹⁵⁵Klassekampen 8. mai 2015, s. 2

¹⁵⁶Dagsavisen 8. mai 2015, s. 4

hadde kommentaren «Putins krig – og vår» av Ingrid Brekke på trykk, som argumenterer for at regjeringen har tatt den rette beslutningen ved å bli hjemme. Hun starter med å trekke linjene tilbake og skriver at i vest ble Sovjetunionens rolle under krigen ble tonet ned i ly av den kalde krigen. Likeledes det faktum at brutaliteten i krigen i øst var av et mye større omfang enn i vest. Videre skriver hun at Sovjetunionens grep over Øst-Europa i mange tiår sørget for at det bare var Moskva sin versjon av historien om krigen som hadde en offentlig plass i samfunnet, og at det først var med Berlinmurens fall at det kunne diskuteres åpent, selv om det ikke er en realitet alle steder:

I denne perioden fantes det bare én versjon av historien: Takknemlighet overfor Sovjetunionen og feiring av seieren over fascismen. Først etter kommunismens sammenbrudd i 1989 kunne folk snakke åpent om den annen verdenskrig. Det betyr ikke at forholdet til krigen har blitt avklart og bearbeidet, slik det nylig ble tydelig da parlamentet i Kiev vedtok lover som kan hindre åpne debatter.

Hun hevder så at å ty til annen verdenskrig i nasjonalistisk æren er en velkjent europeisk øvelse, som ingen praktiserer mer enn i Russland. Konkret mener hun at Russland «bruker seieren over fascismen til å demonstrere sin moralske overlegenhet» ved hjelp av selektiv historiebruk. Nå hevder hun at anneksjonen av Krim et år i forveien har gjort det umulig for de fleste europeiske land å sende sine regjeringssjefer til å overvære paraden:

Å gripe til annen verdenskrig er et velkjent fenomen i Europa, og aller sterkest og mest synlig gjøres det i Russland. Det russerne kalle den store fedrelandskrigen begynte for øvrig i 1941, da Hitler invaderte Sovjetunionen – lenge etter Hitlers invasjon av Polen og ikke-angrepspakten mellom Hitler og Stalin. Slik forenkles krigshistorien betraktelig, og man kan hoppe bukk over mange ofre ... Triumfen over fascismen brukes til å demonstrere Russlands moralske overlegenhet, og regimet plukker de bitene fra historien som passer inn i den nasjonalistiske fortellingen. For ti år siden sto side ved side under markeringen i Moskva. Etter anneksjonen av Krim er det umulig for de fleste europeiske land å sende sine øverste representanter til tribunen i Moskva mens Putin paraderer sine splitter nye stridsvogner.¹⁵⁷

Mye tyder i det hele tatt på at krigsminnekulturen stadig var en følelsesladet og konfliktfylt arena. I Klassekampen blir avgjørelsen om å ikke delta i Moskva betegnet som «en skam» i en kommentar av Halvard Bakke. Han skriver at markeringen ikke handler om Putin men om å vise takknemlighet for de millionene som mistet livet i kampen mot nazismen. Dessuten hevder han at Vestens har en egen historie med folkerettsbrudd, ofte med norsk støtte, noe som burde den moralske fordømmelsen. Han benytter ellers anledningen til å uttrykke bekymring for NATO-landenes, og spesielt Norges, relasjoner til Russland generelt, som foruten å være uklokt sikkerhetsmessig, også er moralsk betenkelig:

Uansett er det slik at Vesten ikke kan oppnå global sikkerhet uten samarbeid med Russland. Vi kan ikke lykkes dersom vi prøver å isolere og svekke Russland. Vesten har ikke maktet å

---

¹⁵⁷ Aftenposten 8. mai 2015, s. 3 (del 2)

behandle Russland som likeverdige. Vi burde forstå at russisk utenrikspolitisk opptreden kan være et resultat av at vestlige land konsekvent har ignorert Russlands interesser ... Hva gjør så Norge? Spør Kongshem. Vi har avvist en anmodning fra Russland om å hjelpe med å hente opp et flyvrak med fire døde russere fra havet utenfor Berlevåg, og vi har avvist en invitasjon om å delta i en felles minneseremoni for marinesoldater fra den russiske Nordflåten som døde under andre verdenskrig. «Er det slik vi viser vår takknemlighet for at russerne i 1944/45 feide tyskerne ut av Finnmark og ga oss et fritt Finnmark?». Før helgen kom det melding om at Kim Jong-un likevel ikke deltar i Moskva. Erna har fått seg enda en venn.¹⁵⁸

Et annet stridstema som ble aktualisert var den forutgående debatten om krigsminnesmerket til Oswald-gruppa på Jernbanetorget. I kommentaren «Frigjøringsens frukter» innleder John O. Egeland med å sette de kjente skildringene av maidagenes frigjøringsrus opp mot seierherrejustis, kynisk politisk spill og harde realiteter som det norske folk måtte avfinne seg med når en ny hverdag hadde senket seg:

Johan Nygaardsvold, statsminister i ti år – fem av dem i London under krigen – blir bryskt forvist til eksil i ei husmannsstue i hjembygda Hommelvik. Han måtte bort for å dekke over Ap-regjeringens elendige krigsforberedelser. De borgerlige politikernes villige samarbeid med tyskerne våren og sommeren 1940, ble dysset ned ... Rettsoppgjøret mot 90 000 antatte landssvikere tar til, men først skamklipper pøbel utvalgte «tyskerjenter». Gjenreisningen kommer i gang med sterk statlig økonomisk styring, rasjonering og nøktern livsstil for de fleste. Bak alt dette senker det seg et jernteppe mellom øst og vest. Norge går inn i den kalde krigen som NATO-medlem. Dansetrinnene i by og bygd ble bare første akt i noe som slett ikke ble et muntert lystspill.

Han viser så til kritikken som haglet etter den nylige avdukingen av det nevnte monumentet over Oswald-gruppa og hevder at selv om det var monumentets fysiske utforming som ble kritisert, hadde kritikken klare politiske undertoner:

La oss så gjøre t byks fram til vår tid. For ei uke siden, på første mai, ble det avduket et minnesmerke foran Østbanehallen i Oslo til minne om partisanene i den såkalte Oswald-gruppa og de falne innenfor jernbanen. Det gikk ikke stille for seg. Straks monumentets utforming var kjent (en slegge som knuser et hakekors) innløp protestene. Det ble snakket om brutalisme og sovjetkunst. Argumentene var estetiske, men undertonen klart politisk.

Dette setter han i sammenheng med den større krigsminnekulturen, som han konstaterer at har vært kjennetegnet av en politisk motivert skjevframstilling, som har latt motstandsgruppene som var akseptable for det norske etablissementet få tilkomme all ære:

Krigshistorien og feiringen av 8. mai har alltid vært preget av at den politisk aksepterte motstandsbevegelsen, dvs. hjemmefronten og Milorg. Selv om de kommunistiske gruppene gjennomførte brottsparten av alle sabotasjeaksjoner under krigen, er innsatsen blitt fortiet og bevisst glemt.

Han peker så på at det har forkommet en gradvis prosess der flere grupper blir anerkjent for sitt

---

¹⁵⁸ Klassekampen 9. mai 2015, s. 3

bidrag i den store kampen, og der flere sider ved den norske krigserfaringen blir belyst, og at anerkjennelsen av de venstreorientertes innsats er en del av denne prosessen:

70 år etter frigjøringen må tida ha kommet til at alle som bidro får sin rettmessige plass i beretningen om krigen. Nå løftes krigsseilerne fram i lyset igjen, den gruppa som hadde de aller største tapene av menneskeliv. Kvinnerenes sentrale roller i motstandsbevegelsen er blitt synliggjort. Sakte blir det en plass til de venstreorienterte sabotørens innsats. Krigen i Nord-Norge har fått en bredere plass, og bruken av krigsfanger som slavearbeidere er endelig i ferd med å bli ordentlig belyst.

Til slutt legger han til at en mer sannferdig krigshistorie også må inkludere de som sto på den andre siden:

Også NS-folkets gjerninger og skjebne hører med. Men ikke i rollen som en slags likestilt motpart, som moderne revisjonister vil ha det til. Det er stadig forskjell på frihet og diktatur, på rettsstat og standrett og på selvstendighet og okkupasjon. Slik vil det alltid være.¹⁵⁹

Også i Klassekampen blir debatten rundt den nye skulpturen utgangspunkt i en kommentar.

Forfatteren skriver at det har vært tradisjon for at det er mange som ha havnet i skyggen av noen få utvalgte ikoner når 8. mai har blitt markert. Blant de han trekker fram er partisanene i Finnmark, sjøfolk i handelsflåten og de kommunistiske sabotasjegruppene, som var de eneste som var aktive på et tidlig tidspunkt av krigen. Han hevder deres innsats ble gjemt og glemt under den kalde krigen, men at den i de senere årene har blitt brakt fram i lyset igjen.

Til oppstyret som kritikerne av monumentet har stelt i stand innvender han at fire år etter angrepet på Utøya bør det være plass til en skulptur med et klart antifascistisk budskap, uavhengig av hva man måtte mene om monumentets utforming. Dessuten er vi inne i et tidsskille der tidsvitnene er i ferd med å fratre, noe som pålegger oss å ta vare på og holde historien i hevd:

Det er kommet skarp kritikk mot minnesmerket fra Aftenposten, Civita og deromkring. Med tanke på at det er fire år siden et terrorangrep rammet Oslo sentrum og Utøya, bør det være plass i byrommet til et minnesmerke med et klart antifascistisk budskap. Selv om det veier 19 tonn og noen synes det er stygt.

70 år er lang tid. Det blir stadig færre tidsvitner som kan fortelle nye generasjoner om det som skjedde i de fem årene da Norge var okkupert. For hvert år blir det viktigere å ta vare på og hegne om det historiske minnet. Man må kjenne historien for å forstå nåtida og forme framtida. Derfor tåler Oslo sentrum minnesmerket «Knus nazismen».

I Dagsavisen står det en kommentar som føyer seg inn i den mer selvkritiske tradisjonen som fikk et gjennombrudd i 90-årene. Kommentator Hege Ulstein avlegger de mindre ærefulle sidene ved landssvikoppjøret en visitt - nærmere bestemt hevnaksjonene som rammet barn av folk som på

---

¹⁵⁹ Dagbladet 8. mai 2015, s. 3

ulike vis hadde stått i ledtog med tyskerne. Foranledningen er den snart forekommende lanseringen av en dokumentarisk tegneserie, med navnet Nazistempelet, som følger fire av disse barna. Foruten å skildre overgrepene de ble utsatt for som følge av deres foreldres synder, gjør hun et poeng ut av at de nå godt voksne personene – 70 år senere – ikke turte å bli portrettert med sine virkelige navn. Dette mener hun bør tjene som en påminnelse om hvor varige spor krig kan sette i folk:

Det er selvsagt ikke noe galt i å feire freden. Men markeringen blir hul om vi ikke tar oss bryet med å forstå at 8. mai skulle bli starten på noen blytunge år for svært mange som aldri hadde gjort noe galt, men som allikevel ble straffet. Når stigmaet føles så belastende at det fortsatt forties, 70 år etterpå, er det også en påminnelse om hvor varige spor krig setter i et folk. 70 år etter fem års krig lever vi i et samfunn der overløpernes slekt fortsatt frykter fordømmelse. Det bør få oss til å forstå hvor vanskelig forsoning er i land som har krigen langt tettere på seg.¹⁶⁰

4.4 Oppsummering

Vi kan se at den patriotiske grunnfortellingen var blitt nyansert i talene. For det første var «folket» blitt differensiert, noe som bidro til å gi ansikt til de forskjellige gruppene som på ulikt vis bidro til motstandskampen. Inntrykket som gis er allikevel at nær sagt hele Norge var med å yte, og at det fantes overløperi ble ikke engang nevnt, som i motsetning til i de første tiårene. En av gruppene som hadde fått større og større oppmerksomhet for hvert jubileum, i hvert fall siden 80-tallet, var krigsseilerne. Jødernes skjebne, som fikk et eget avsnitt i hver tale, kan sies å ha blitt en integrert del av grunnfortellingen. Kanskje gjaldt dette for krigsfangene også, som var en annen gruppe som det ble reist større og større oppmerksomhet rundt.

I talene ble det også gitt inntrykk av at alle som på et eller annet vis deltok i kampen mot Nazi-Tyskland delte verdier som det offentlige Norge smykker seg med i dag – som frihet, demokrati og menneskerettigheter. At krigen i større grad ble skildret gjennom enkeltmenneskers erfaringer synes også tydelig – kanskje gjenspeilet dette en større samfunnsmessig endring generelt sett. Den største dreiningen i innhold hadde imidlertid sitt utspring i markeringens utvidelse, hvis logiske implikasjon var at Norges bidrag til internasjonale operasjoner ble identifisert med kampen mot nazismen, og vice versa. Det er en vekselvirkning her som gjør at en slik identifikasjon åpner opp for å endre syn på både fortid og samtid.

Muligens var det samme mekanisme som var i spill når arrangementet i Moskva ble boikotta. Avgjørelsen høsta i hvert fall kritikk fra flere hold, generelt sett på bakgrunn av at samtidens politiske motsetninger skulle holdes adskilt fra historiske markeringer, selv om argumentasjonen var ulik. Som tidligere brukte noen anledning til å høste historiske erfaringer som støttet opp om sitt

---

¹⁶⁰ Dagsavisen 8. mai 2015, s. 5

eget politiske prosjekt. En gjenganger fra borgerlig hold har vært agitasjon for å styrke forsvaret og pleie allianseforhold. Denne gangen var det redaksjoner på venstresiden som kunne dra advarende paralleller mellom 30- og 40-tallet og samtidens rasisme, eller mane til en revitalisering av sosialdemokratiet ved å vise til etterkrigstidens sosialt orienterte gjenreisningsprosjekt.

At andre verdenskrig stadig var et tema som vakte stor interesse og debatt ble illustrert av oppstyret rundt monumentet over Oswald-gruppa. For forsvarerne av monumentet var dette en integrert del av en pågående bestrebelse etter å skrive en mer sannferdig krigshistorie. Som vi vet, hadde dette prosjektet i virkeligheten foregått lenge.

4.5 8. mai 2020 - Fra Rjukan til Adenbukta

I 2020 var det som følge av corona-pandemien få offentlige arrangementer og høytidelighetene på Akershus ble avvirket med bare tretten personer til stede. Internasjonalt var situasjonen den samme. Betydningen av dette jubileet var allikevel stor i ett henseende, for dette var antagelig det siste jubileet der mer enn en liten håndfull andreverdenskrig-veteraner fortsatt var i live.

4.5.1 Taler

Kong Harald sin tale handler i hovedsak om samtiden, der de mørke okkupasjonsårene blir kontrastert med alt som har blitt oppnådd i tiden siden. Han løfter fram en av de mest sentrale egenskapene i norsk selvforståelse - tillit:

Vi feirer at vi lever i et land der folket selv velger sine representanter – og der makten er balansert og fordelt til vårt felles beste. Vi feirer også en grunnleggende styrke – som vi i disse dager virkelig opplever verdien av: Tilliten. Vår tillit til hverandre. Og vår tillit til alle dem som tar viktige beslutninger på vegne av felleskapet. Mye av dette manglet hos oss under krigsårene. Og alt dette er fremdeles en fjern drøm for en stor del av verdens befolkning den dag i dag.

Inntrykket av at tiden som har gått siden 1945 har vært en vedvarende oppgangsperiode befestes av andre honnørord som etter hvert har blitt vanlige i festtaler:

Møysommelig bygde vårt folk opp igjen hele samfunnet til noe bedre enn det var fra før. Vi hadde mistet mye. Og vi hadde erkjent verdien av det vi hadde kjært. Vi skulle ikke miste igjen. Langsomt la vi grunnlaget for det frie, åpne, mangfoldige velferdssamfunnet som hver og en av oss er så heldige å få være del av i dag.¹⁶¹

Det blir snakket om internasjonalt samarbeid og avhengighet på tvers av landegrenser. Oppsummert er dette en tale som skal minne om hvor godt man har hatt det i Norge de siste 75 år.

---

¹⁶¹kongehuset.no, "75 år siden frigjøringen"

Statsminister Erna Solberg og stortingspresident Tone W. Trøen holdt taler som lå så tett opp til de forutgående talene fem år før at de ikke blir behandlet her. Et nytt innskudd som ikke var en del av 70-årsjubileet er «soldatens tale», som ble holdt av en veteran som har deltatt i utenlandstjeneste. Hun innleder med å stille spørsmålet om hva 8. mai betyr for den enkelte tilhører, om det er en dag som alle andre, eller om det er en dag som innbyr til refleksjon over «hvor heldige vi er som kan si det vi vil, tro på det vi vil og leve som vi vil? Selv erklærer hun at for henne er det en dag for å feire friheten og minnes alle som har kjempet for freden, og at det er «en dag for å huske at kampen ikke er over.» Det er noe uklart hva denne «kampen» går ut på, men i neste avsnitt blir de ulike formene for motstandsarbeid under krigen slått i hartkorn med pågående militære utenlandsoppdrag:

Under andre verdenskrig var det mange som stilte opp for Norge. Det er det også i dag. «Også vi når det blir krevet» står det i nasjonalsangen vår. Når våre folkevalgte sender oss på oppdrag. Med livet som innsats, og det norske flagget på uniformen, da stiller vi opp når det blir krevet. Vi er motstandsmannen som sprengte tyske skip under krigen. Vi er den unge jenta som løp med illegale aviser. Vi er familiene som hjalp flyktninger over grensen til Sverige. Alle stilte de opp da Norge trengte det. Som andre stiller opp i dag. Vi er soldaten som snakker med en familie i en landsby i Afghanistan. Vi er maskinisten som holder skipet i gang på jakt etter pirater i Adenbukta.

Det blir imidlertid ikke sagt noe mer konkret om dette annet enn at det handler om å stille opp i tjeneste for Norge og å utgjøre en forskjell – begge deler under de to fanene «fred» og «frihet», som i 8.mai-sammenheng i stadig større grad brukes om hverandre.¹⁶²

4.5.2 Lederartikler

«Friheten vant for 75 år siden - den må forsvares også i dag» er overskriften til lederen i Aftenposten. Den åpner med å beskrive frigjøringen av Norge, fra frigjøringen av Finnmark til kapitulasjonen et halvt år senere, før det blir hevdet hva krigen i sitt indre vesen handlet om:

Friheten var tilbake. Landet ble igjen styrt i henhold til grunnloven. Grunnleggende sett var det hva krigen handlet om, nemlig frihet, folkestyre og rettstat.

Det presenteres så en kortfattet oppsummering av den 75 år lange perioden som i Europa i tiden siden har vært kjennetegnet av fred og stabilitet. Dette blir tilskrevet forsvarssamarbeidet i NATO og EU-samarbeidet, som Norge har nytt godt av, selv om landet beklageligvis har stilt seg på utsiden av sistnevnte. På bakgrunn av samtidens globale utfordringer, hevder de at det er viktig å ivareta og videreutvikle samarbeid mellom land:

---

¹⁶²<https://www.facebook.com/watch/?v=1104967869870520>

Det som har sikret freden siden 1945, er det like stort behov for å dyrke nå. Det europeiske samarbeidet blir bare viktigere for Norge i en verden med en voksende rolle for Kina og med et mer innadvendt USA. Globale utfordringer, enten det er dagens pandemi, migrasjon eller klimaendringer, krever samarbeid på tvers av grenser.

Til slutt blir det på bakgrunn av rapporter om et stadig tøffere debattklima og økt sjikane på nettet – særlig rettet mot politikere – advart mot undergraving av demokratiet. Og med en appell til hver enkelt om å være seg sitt ansvar bevisst, for at folkestyret som ble gjenvunnet i 1945 skal få leve videre:

Det beste bidraget hver enkelt kan gi for å forsvare demokratiet er å engasjere seg i det enten man gjør det gjennom frivillige organisasjoner, partier eller i den offentlige debatten. Og ikke minst ved å delta i debatten med saklighet og respekt. For 75 år siden vant Norge folkestyret tilbake. Seieren er forvaltet godt i årene etterpå. Begge deler er det grunn til å takke for på en dag som denne. I det ligger også et stort ansvar for dem som har dette ansvaret i dag. I et folkestyre er det et ansvar som stort sett ligger på hver enkelt av oss.¹⁶³

«Ja til internasjonalt samarbeid» er også parolen VG reiser på denne dagen. Under en overskrift som bærer et mantra som ofte gjentas i sammenheng med frigjøringsdagen – «vi må ikke glemme» - får det pågående smittevernsregimet tjene som påminnelse om hvor raskt ting man tar for gitt kan opphøre. Akkurat som 9. april 1940. I neste avsnitt redegjøres det for avisas grunnleggelse. Der blir det sitert noen passasjer fra stiftelseserklæringen, som fremmer inntrykket av at det er en avis som hever seg over snevre interessekonflikter og som fremmer mellomfolkelig samarbeid – som den pågående pandemien understreker viktigheten av:

Og skal verden klare å begrense de langsiktige konsekvensene av coronaen, må land jobbe sammen om felles løsninger. Vi trenger samhold nå, også internasjonalt. Den pågående striden mellom stormakter blir ekstra farlig i den situasjonen vi står i, med en global pandemi som kan føre verden inn i en økonomisk krise vi ikke har sett siden depresjonen på 1930-tallet.

Avslutningsvis presenteres det et budskap om at det er viktig å lære av historien i slike sammenhenger, og at på tross av at krig og pandemi er to ulike fenomener, påkrever begge samhold.¹⁶⁴

Dagsavisen sin leder gjentar et par momenter som er velkjent fra grunnfortellingen. Som at 8. mai for alltid vil være en norsk merkedag, at Norge ikke var blant de landene som ble hardest rammet under krigen, men at motvilligheten til å underordne seg den tyske okkupasjonsmakten var så utbredt at landet kom ut av den andre enden med æren intakt. Smittevernreglene som har satt sterke begrensninger på arrangementene blir også nevnt. I siste avsnitt blir veterandagen problematisert:

---

¹⁶³Aftenposten 8. mai 2020, s. 2

¹⁶⁴VG 8. mai 2020, s. 2

Siden 1945 har over 100 000 nordmenn tjenestegjort i nesten hundre forskjellige operasjoner i over 40 land. Det er ingen tvil om at disse veteranene har gjort en flott innsats for Norge. De fortjener å bli hedret for innsatsen. Spørsmålet er allikevel om det er riktig å markere for eksempel deltagelsen i krigen i Afghanistan på samme dag som freden kom til Norge 8. mai 1945.¹⁶⁵

4.5.3 Kommentarer

I kommentaren «Følelsene tar fullstendig makten fra en» skriver Halvor Hegtun om forsoning og europeisk forbrødning, der hovedbudskapet er at «8. mai bør europeere bruke til å dempe nasjonalismen, ikke hause den opp.» Foregangseksempelen han innleder teksten med er den tidligere fangen i Sachsenhausen, Odd Lien, som på besøk i leieren på 50-årsmarkeringen ytret at han ikke bar nag til tyskerne. Så trekker han fram en annen karakteristisk scene et år i forveien, etter at de siste russiske styrkene hadde forlatt Tyskland og Helmut Kohl og Boris Jeltsin omfavnet hverandre under en høytidelig seremoni der russiske soldater tok et gripende forvell med sin tidligere dødsfiende:

Forbundskansler Helmut Kohl og president Boris Jeltsin omfavnet nedla kranser og omfavnet hverandre i Treptowerparken der 7000 sovjetiske fanger lå begravet. 1800 soldater sang... lev vel, Tyskland, vårt kjære Russland venter på oss! Den kalde krigen var over, Tyskland var gjenforent uten tap av menneskeliv og skulle nå få være hjertens venn med et Russland som hadde levd de helt ubeskrivelige tap under sitt oppgjør med nazismen.

Blodbadet på Balkan som foregikk på samme tid var imidlertid et bevis på at kreftene som ble sluppet løs i Europa åtti år tidligere ikke var blitt slått ned en gang for alle når freden kom. Og i dag er det flere forhold som truer det europeiske samholdet:

Mennesker som hadde levd i fred med hverandre i 70 år, som borgere av Jugoslavia, var nå serbere, kroater og muslimske bosniere som gikk løs på hverandre med «etnisk rensing» som grunntema. I dag er det altså gått 75 år siden Norge ble fritt. De fleste krigsvitner fra «aldri mer»-generasjoner er gått bort, nå er det yngre generasjoner som må prøve å få sagt de riktige og nødvendige tingene hver 8. mai. Finanskrisen, flyktningkrisen, terror og pandemi har satt støkk etter støkk i Europa. Samarbeidet knirker, demokratiene kan ikke tas for gitt, selv ikke antisemittismen er nedkjempet en gang for alle.

I siste del av kommentaren siterer han utdrag som ble skrevet 8. mai 1945 fra farens dagbok, som gir et innblikk i lykkerusen som majoriteten i Norge var preget av da. Og han avslutter med å bemerke at sånne gledesscener neppe vil inntreffe for fremtidige generasjoner, men fred og

---

¹⁶⁵Dagsavisen 8. mai 2020, s. 4

framgang må man håpe på.¹⁶⁶

At man er i ferd med å legge bak seg et tidsskille når det snart ikke lenger finnes levende tidsvitner, er en erkjennelse som opptar mye oppmerksomhet ved dette jubileet. I den forbindelse retter Harald Stanghelle i samme avis en advarsel om at frigjøringsdagen ikke må bli tømt for innhold. Med bortgangen til de siste tidsvitnene frykter han at den historiske lærdommen som dagen symboliserer vil forsvinne med dem – i en tid der denne lærdommen angivelig er viktigere enn på lenge:

For i 2020 er det naturlig nok tynnere enn tynt i veteranenes rekker. Slik fungerer nå engang den ubønnhørlige tiden. Frigjøringsdagen er allikevel et symbol og en påminnelse. Et symbol på at motstand var nødvendig. Og at motstand nytter. Dagen er en påminnelse om at frihet ikke er noe vi kan ta for gitt. Vi har mistet den før. Og vi kan miste den igjen. Det er dessverre nok å se på dagens europeiske virkelighet. Igjen ser vi at politikere bygger et budskap på usunn nasjonalisme og dyrking av motsetninger. Lovende demokratier vender seg i mer autoritær retning... Samtidig med at tidsvitnene fra den gang går ut av tiden, får det de advarte mot, ny kraft.

I det at krigen bar så sterk karakter av å være et ideologisk oppgjør finner Stanghelle i det følgende forklaringen på at den patriotiske grunnfortellingen lenge var så fremtredende, der det kun var plass til helter og svikere:

Dette overordnede perspektivet er nok en av grunnene til at vi så mange år har dyrket en nasjonal fortelling med helter og svikere i de eneste rollene. En fortelling i nasjonsbyggingens tjeneste der gråsoner forsvant, og det ubehagelige ble retusjert bort... Det ble gjort mange og grove feil. Listen er lang, og den utfyller vår egen historie. Men dette svekker selvsagt ikke betydningen av kampen mot nazismen og alt det som kulminerte 8. mai 1945. I 75 år har grunnfortellingen om dette stått fjellstøtt.

Til slutt gjentar han sitt hovedbudskap:

Det ligger en fremtidspeker i dagens markering. Om tidsvitnenes betydning, selvsagt, men også om faren for at frigjøringsdagen tømmes for innhold. Da står bare en pliktmessig seremoni igjen. En dag der advarselen forsvinner, og budskapet blir blek rutine. Det er dette som ikke må få lov til å skje. Og første punkt i oppskriften på å hindre dette er nettopp å innse hvor snublende nær vi er ved å miste et dypere alvor på det som er en takknemlighetens jubeldag.¹⁶⁷

I samme avis dagen etter innleder Kjetil Bragli Alstadheim sin kommentar med en fortelling fra sin mor, som beskrev hvordan en gruppe menn skamklypte en jente i nærheten av bygården hun bodde i. Dette er utgangspunktet for et oppgjør med rekken av brudd på viktige rettsstatsprinsipper som

---

¹⁶⁶Aftenposten 8. mai 2020, s. 3

¹⁶⁷Aftenposten 8. mai 2020, s. 24

forekom etter kapitulasjonen. I første rekke omgang dette hvordan de såkalte «tyskertøsene» lenge satt i fengsel uten lov og dom, og norske kvinner gift med tyske menn som ble fratatt statsborgerskap og deportert. At de ikke fikk en offentlig unnskyldning før i 2018 er ifølge Alstadheim illustrerende for norske myndigheters forsømte ansvar i forhold til rekken av hendelser der grupper av mennesker har blitt utsatt for handlinger som er en rettstat uverdige, både under og etter krigen:

Unnskyldningen fra norske myndigheter kom først i oktober 2018 ... Tyskerbarna fikk sin unnskyldning 18 år tidligere ... Det norske fellesskapet har trengt svært mange år på å innrømme svikt og feil etter frigjøringen. Partisanene i Finnmark, som samarbeidet med sovjetiske styrker i kampen mot den tyske okkupasjonsmakten, ble etter krigen mistenkeliggjort ... Jeg er redd vi urettmessig kan ha påført enkelte store personlige belastninger i skyggen av den kalde krigen, sa kong Harald i 1992 da han la ned krans ved partisanbautaen i Kiberg. Noe tilsvarende opplevde sabotørene i Osvald-gruppa ... Anerkjennelsen fikk de først i 2013 ... Krigsseilerne fikk ikke en ordentlig oppreisning før Jon Michelet kom med første bind av romanverket *En sjøens helt* i 2012, og de fikk en unnskyldning fra staten året etter.

Den aller største svikten mener han imidlertid skjedde i forbindelse med jødedeportasjonene:

Det aller mørkeste kapitlet er forfølgelsen av jødene. Først i 1999 – 54 år etter frigjøringen – vedtok Stortinget en økonomisk kompensasjon til de norske jødene som var blitt fratatt sine verdier. Det tok enda noen år før det kom en beklagelse for hvordan nordmenn, inkludert norsk politi, bidro til deportasjonen som sendte så mange norske jøder i døden.

Dermed kommer han til hovedbudskapet, som er at rettsstaten, og verdiene den bygger på, må næres og forsvares i en vedvarende prosess:

Det viktigste vernet om våre verdier bygges i fredstid ... Det handler vel så mye om bevissthet om hva vi vil forsvare. Kampen mot okkupasjonen var en kamp for rettsstat, demokrati, frihet og menneskeverd. Den kampen var ikke over i 1945. Det er noe å lære av det. For det er ikke sikkert vi ville klart det bedre nå.¹⁶⁸

4.6 Oppsummering

Det kan synes som om pandemien hadde bidratt til at internasjonale konflikter ikke ble et tema ved dette arrangementet, i hvert fall glimret de med sitt fravær. Noe som lå fast, var omtalen av det som i norsk offentlig selvforståelse har vært et svært vellykket nasjonsbyggingsprosjekt, som 8. mai på et vis innledet. Interessant nok ble militæroperasjoner i Afghanistan og Aden-bukta innlemmet i denne fortellingen. I denne framstillingen var ikke bare Norge et fritt, fredelig og mangfoldig velferdssamfunn, men også en aktiv pådriver for å bidra til at andre deler av verden ble det samme. Mange aktører langs mesteparten av det politiske spekteret har lagt til grunn at en av krigens store lærdommer er internasjonalt samarbeid. Kanskje dette også delvis var en konsekvens av pandemien.

---

¹⁶⁸Aftenposten 9. mai 2020, s. 3

I Aftenposten ble i hvert fall EU-samarbeidet forsvart samtidig som det ble advart mot økende nasjonalisme i Europa. I det hele tatt ble det skildret en utvikling som flere steder dro i retning av å styrke de kreftene som hadde blitt sluppet løs i Europa åtti år tidligere. I dette bildet representerte EU antitesen til disse kreftene. Dette bygger opp under inntrykket av at det hadde vokst fram en erkjennelse av at de liberale institusjonene var under press, og sammenlignet med jubileet i 1995 var det ikke like mye optimisme å spore lenger.

4.7 Delkonklusjon

I ytringene som falt ved de to siste jubileene ble krigen i større grad skildret gjennom enkeltmennesker og grupperinger, både hva gjaldt motstandsfolk og ofre for nazismen. Et tentativt svar på hvorfor det har blitt slik kan være at menneskerettigheter gradvis har fått større fokus i samfunnsutviklingen ellers. Det kritiske søkelyset som har blitt rettet mot mindre ærefulle deler av den norske krigshistorien kan ses som en integrert del av denne prosessen. Det vil si at oppgjør med handlinger som representerte brudd med de liberale verdiene som det gradvis har stått mer i sentrum, kan ses som en refleksjon av at de selvsamme verdiene har blitt mer sementert. I hvert fall har prosessen med å skrive en mer nyansert og selvkritisk krigshistorie foregått i mange tiår, men ved hvert jubileum fra og med 1995 har mange av ytringene innprentet viktigheten av dette budskapet nærmest ritualmessig.

Som jeg var inne på er den ikke-uttalte implikasjonen av at veterandagen ble slått sammen med frigjøringsdagen, var at operasjonene norske soldater hadde deltatt i, og da især de som foregikk etter årtusenskiftet, var forlengelser av motstandskampen under krigen og en kraft for det gode i verden. Dette ble gjerne framstilt som en del av den såkalte engasjementspolitikken - følgelig har den offentlige markeringen i større grad enn før gått inn for å fremme et budskap om et Norge som humanitær stormakt.

Inntrykket av at markeringen av frigjøringsdagen var en anledning til å fremme argumenter for svært ulike politiske meninger ble videreført. Uansett politisk ståsted kan det synes som at opptakten, forløpet og avslutningen av krigen alltid kan tilby argumenter for å gjøre sånn eller slik i historiske situasjoner som ellers er ganske ulike.

I de to siste jubileene var høyrepopulistiske og høyreekstreme bevegelsers framvekst, og den angivelige trusselen fra Russland, fenomener som kunne vekke gufs fra 30-årene.

Globaliseringsmotstand og EU-motstand likeså. Økende ulikhet og svekket tillit til de etablerte institusjonene kunne kontrasteres til de første tiårene etter krigen, da det foregikk velstandsøkning og utjevning på samme tid. Man kunne referere til jødeforfølgelsene for å advare mot innvandringsmotstand og man kunne framstille bombekampanjer i Midt-Østen, Nord-Afrika og Afghanistan som forlengelser av kampen mot nazismen. 75 år etterpå er interessen for 2.

verdenskrig fortsatt stor i Norge. Det er også plassen den har i det kulturelle minnet, noe dens store anvendelighet i politisk retorikk er et uttrykk for.

5 Avslutning - En anvendelig fortelling

Gjennom hele perioden som har blitt behandlet i denne undersøkelsen, har elementer av den samme grunnfortellingen ligget fast hele veien. Et uforberedt land som ble overfalt av en overmektig fiende, men som samlet seg til tapper motstand og som kom ut av fem lange okkupasjonsår med et unikt samhold. Dette samholdet har preget samfunnet fram til samtiden, selv om det har vært strid om ulike veivalg. Det var andre land som kom Norge til unnsetning, og derfor har landet valgt å gå i allianse med (noen av) disse. Dette var krigens viktigste lærdom, og den har ligget fast helt fram til våre dager. Det var en verdikamp der demokrati sto mot diktatur, rettsstat mot den sterkeste rett - en sivilisasjonskamp - og denne framstillingen har vist seg både robust og tilpasningsdyktig. Fra kald krig til skjevfordeling mellom land, til flyktningkrise og ulike former for politiske uroligheter har krigen og motstandskampen stått der som en referanse man kan høste lærdom fra og identifisere seg med.

Hva som har blitt tematisert og hvordan ting har blitt vinklet har ofte vært knyttet til ideologisk tilhørighet og politiske standpunkter. Blant de to avisene på høyresiden ble den kalde krigen ofte framstilt som en slags forlengelse av 2. verdenskrig, og det var ikke sjelden at skribentene der lot anledningen gå fra seg til å innprente hvor uansvarlig den norske forsvars- og sikkerhetspolitikken hadde vært forut for krigsutbruddet, og hvor prisgitt landet var av alliert hjelp. I 1985 midt under den såkalte høyrebølgen, da den kalde krigen var inne i en anspent fase og president Reagan betegnet Sovjetunionen som "ondskapens imperium", ble også dette budskapet fremmet med sterkest retorikk og størst selvsikkerhet. De sentrumsorienterte og sosialdemokratiske avisene ytret ofte det samme budskapet, men på en mer forsiktig måte. Fra 90-tallet av, da immigrasjon fra land i Asia og Afrika og oppblomstring av høyrepopulistiske og høyreekstremer strømninger begynte å sette preg på samfunnene i Europa, var det de sistnevnte som kunne markere sine standpunkter med tung symbolsk historiebruk.

Den patriotiske grunnfortellingen ga seg til kjenne i flere av ytringene som er behandlet, men sjelden i idealtypisk form slik som gjort rede for i innledningskapitlet, med noen få unntak. Det ble fra starten av understreket av det fant sted svik, og at Norge var en liten brikke i det store bildet - i flere tilfeller ble det harselert litt med at det var en særnorsk egenskap å overdrive betydeligheten av egen innsats. At den etablerte minnekulturen på 80- og 90-tallet dels møtte motforestillinger, dels ble supplert, ble gjenspeilt i debatten om forsoning som preget jubileet i 1995. At folkemordet på jødene var et felt det ble skapt stadig større oppmerksomhet rundt fra 90-tallet av, likeså. Ytringene fra de to siste periodene fanget inn flere aspekter ved krigen og inkluderte flere enkeltgrupperinger. Man kan nok slå fast at minnekulturen har blitt mindre nasjonalt sentrert og mer mangfoldig, slik

det norske samfunnet forøvrig har blitt det. Det har gradvis blitt uttrykt ønske om å gå vekk fra tildelingen av helte- og skurkeroller og det var flere i den siste perioden som ytret at man hadde gått vekk fra slike enkle dikotomier.

Det verdimeslige aspektet har ikke blitt svekket, kanskje snarere tvert i mot. Særlig i den siste tiden, da tidsvitnene med noen få unntak har falt bort og de konkrete historiske erfaringene framstår som fjern fortid for de aller fleste, har minnedagene fått et større mytepreg.

Det sterkeste uttrykket for dette er utvidingen av frigjøringsdagen til å markere alle norske krigsveteraner. Det kan imidlertid se ut som at de ansvarlige for vedtaket ikke har fått med seg resten av det offentlige Norge på dette, for i ledere og kommentarer var ikke veteranene og norsk deltakelse i internasjonale operasjoner nevnt, og dagen ble markert som om det vedtaket ikke hadde skjedd. I så måte kan tale om en mer fragmentert minnekultur, og her har det som representanter for styresmaktene sier i økende grad divergert fra det som mediekommentatorene har ytret.

På 9. april har ytringene for det meste hatt mer avgrenset tematikk, og det har vært forsvars- og sikkerhetspolitikk det stort sett har dreid seg om, men ikke bare. I den første perioden ble det blant annet manet til å gjenreise samholdet fra krigens dager, fordi det ble uttrykt at samholdet er nasjonens viktigste sikkerhetsgaranti, og det ble advart mot å forsones med landssvikere. I 1980 ble det harselert med de som angivelig trodde at Norge kunne isolere seg fra omverdenen og det ble bedyret at landet fortsatt må være på vakt, og det ble brukt hardstemt retorikk mot Sovjetunionen. Ti år senere ble det advart om å ikke la seg forlede på ny, selv om landet var i en helt ny sikkerhetsmessig situasjon. For første og siste gang ble det advart mot "aldri mer", som kunne være en farlig ledesnor inn i framtiden. I 2015, da spenningsnivået i Europa var høyere enn på tjuedefem år, ble slagordet børstet støv av, og de fleste stemte i med at Forsvaret måtte styrkes.

På markeringen av frigjøringsdagen var Kong Håkons betydning for frigjøringskampen et fremtredende trekk i den første perioden. Det ble uttrykt skuffelse over at samholdet ikke var like sterkt som i krigens dager, men feiret at landet hadde gjort store framskritt i tiden siden. I hovedsak dreide det seg om det samme i 1955 som i 1965, men viktigheten av allierte og at Norge ikke kunne klare seg på egenhånd ble noe sterkere betonet i 65. Krigsfaren ble på den annen side sterkere vektlagt i 55. På 80-tallet var retorikken mer krigersk, og krigsfaren ble kanskje enda sterkere vektlagt, helt i tråd med den sikkerhetsmessige situasjonen. I 1995 kom forsoning for alvor på dagsordenen, selv om dette fortsatt var et kontroversielt tema. Et inntrykk ytringene herfra samlet sett etterlater er at det rådet en bevissthet om at man la en tidsepoke bak seg, og at krigen ville få mindre relevans i framtiden - ikke minst fordi veteranene var begynt å dra på årene. Det hadde dog siden 85 blitt antydnet at markeringene hadde blitt tilstivnet og begynt å framstå som irrelevante,

ledsaget av frykt for at man skulle miste interessen. Det er ingenting ved ytringene i den siste perioden som tyder på at den antagelsen var berettiget. Det som før var faste innslag, som kong Håkons forbilde, det sterke samholdet, og landssvikerne, har blitt avløst av forfølgningen og massedrap på etniske minoriteter, som igjen kunne relateres til minoritetenes status i samtiden og flyktningproblematikken, og det offentlige Norges sterke engasjement for fattigdomsbekjempelse og menneskerettighetene.

Hvis vi vender tilbake til Stugu som skriver at det er den patriotiske grunnfortellingen i rendyrket form som kommer til uttrykk på minnehøytidelighetene, kan dette sies å stemme fram til 1990-tallet. Ved frigjøringsjubileet i 1995 fant det sted et brudd, med temaet om forsoning som det kanskje mest karakteristiske uttrykket for dette bruddet. At den patriotiske grunnfortellingen har blitt revidert og nyansert i den faghistoriske formidlingen har også kommet til uttrykk i markeringene - det gjelder også for talene, som i utgangspunktet er den kategorien av ytringer med minst gråfarge. At det som blir ytret av brorparten av talerne er hva styresmaktene mener er det viktigste budskapet til samtiden har imidlertid vist seg å holde stikk gjennom hele etterkrigstiden fram til i dag. 2. verdenskrig er fortsatt en definerende begivenhet i norsk offentlig selvforståelse.

6 Litteratur og kilder

Assmann, Jan. "Communicative and cultural memory". I *Cultural memory studies: An international and interdisciplinary handbook*, redigert av Astrid Erll og Ansgar Nunning. D Gruyter, 2008.

Best, Antony, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze. *International history of the twentieth century*. Routledge, 2004.

Bryld, Claus, Anette Warring. *Besættelsestiden som kollektiv erindring*. Roskilde universitetsforlag, 1998.

Brandal, Nikolai, Tom Hetland, Allkunne (Nynorsk kultursentrum), Norsk presses historie.

«Klassekampen» i *Store norske leksikon*. [Klassekampen – Store norske leksikon \(snl.no\)](https://snl.no/klassekampen)

Dahl, Hans Fredrik, Norsk presses historie. «Aftenposten» i *Store norske leksikon*. [Aftenposten – Store norske leksikon \(snl.no\)](https://snl.no/aftenposten)

Eide, Martin, Norsk presses historie. «Vg» i *Store norske leksikon*. [VG – Store norske leksikon \(snl.no\)](https://snl.no/vg)

Eide, Martin, Norsk presses historie. «Dagbladet» i *Store norske leksikon*. [Dagbladet – Store norske leksikon \(snl.no\)](https://snl.no/dagbladet)

Eriksen, Anne. *Det var noe annet under krigen*. Oslo: Pax forlag, 1995.

Farbøl, Anne. «Irakkriegen og den historiske legitimering.» *Slagmark – tidsskrift for idéhistorie*. No 60, 2011.

«Friheten» i *Store norske leksikon*. [Friheten – Store norske leksikon \(snl.no\)](https://snl.no/friheten)

Fukuyama, Francis. «The end of history?». *The national interest*, no 16 (1989): s. 3-18.

<https://www.jstor.org/stable/24027184>

Heiret, Jan, Teemu Rymin, Svein Atle Skålevåg (red.). *Fortalt fortid - Norsk historieskriving etter 1970*. Oslo: Pax Forlag, 2013.

Helle, Knut, Ståle Dyrvik, Edgar Hovland, Tore Grønlie. *Grunnbok i Norges historie - Fra Vikingtid til våre dager*. Universitetsforlaget, 2013.

Hobsbawm, Eric. *The age of extremes*. London: Pelham books, 1994.

Kohn, Ervin. «Da verdens land ble satt på prøve – og strøk». *Vg.* (oppdatert) 10. februar 2016.
[Da verdens land ble satt på prøve – og strøk – VG](#)

Kverndokk, Kyrre. «DE KJEMPET DE FALT DE GAV OSS ALT» - om den rituelle bruken av norske krigsminnesmerker». Masteroppgave. Universitetet i Oslo. 2000.

Lauritsen, Marius. «Mange nye helter – Enn retorisk analyse av taler på frigjørings- og veterandagen 8. mai.» Masteroppgave. Unisersitetet i Oslo. 2020.

McKay, P. John, Bennet D. Hill, John Buckler, Clare Haru Crowston, Merry E. Wiesner-Hanks, Joe Perry. *A history of western society*. Bedford/St Martins, 2011.

Stugu, Ola Svein. *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*. Oslo: Det norske samlaget, 2021.

Stugu, Ola Svein. *Historie i bruk*. Oslo: Det norske samlaget, 2008.

Terjesen, A. Einar, Norsk presses historie. «Dagsavisen» i *Store norske leksikon*. [Dagsavisen – Store norske leksikon \(snl.no\)](#)

